

FESTIVAL PRIČE - ZAVIČAJNE STAZE 2020.

Bihorski dunjâ

Izbor sa devetog konkursa za
neobjavljenu priču inspirisanu
Bihorom

Petnjica, 2021.

Biblioteka Savremena proza
Montenegro, 2021.

Bihorski dunjâ
(Zbornik priča)

Izdavač: NVO Centar za kulturu Bihor, Petnjica

E-mail: ck.bihor@t-com.me

Urednik: Mirsad Rastoder

Redaktorka i lektorka: Nada Bukilić

Recenzenti: Ljerka Petković, Nađa Durković

Prelom i dizajn: Jasna Kalač

Ilustracija na korici: Mehmed Meljo Muratović

Fotografije: Adem Softić

Koordinatori/ke Festivala: Rebeka Čilović, Alma Rastoder,
Semir Škrijelj, Selma Adrović, Enver Rastoder

Štampa: GOLBI, Podgorica

Tiraž: 500

**Objavlivanje knjige podržao je Fond za zaštitu
i ostvarivanje manjinskih prava u Crnoj Gori.**

BIHORSKI DUNJÂ



Uvodna riječ

BIHORSKI DUNJÂ

Ovaj zbornik priča nastajao je u prvoj godini pandemije poslije koje, bojim se, ništa neće biti isto. Život se kruni i osipa kao zrelo žito. Mnoge drage ljude nijesmo ispratili kako dolikuje. Zabranjeno! Samo u krugu porodice! Sa njihovim dušama podrhtavala je i naša nada, ali smo braneći ideju opstajanja u zavičajnoj raznolikosti i različitosti – jezičkoj, kulturološkoj, tradicijskoj... spašavali smisao ljudskog postojanja. Ono najljepše, što podsjeća na dragu nanu - Dudu, koja se cijelim bićem i ovozemaljskom slatkom radošću, do posljednjeg daha trudila da unučad prigrlji i oskoli toplinom iz srca i melemnim riječima: Vi ste moj dunjâ. Činilo se da je mednom rosom sladila vazduh koji udišemo ili nam pamukom prostirala haljine da slatko zaspimo i ponovo uzletimo!

Prizivam njene riječi: "Da bi ova poganluk da prođe, dunjâ bi bio moj!" – i utjehu nalazim u ovim pričama, koje sadrže slike ljubavi, borbe, preživljavanja, stradanja, umiranja, ali i života koji se nastavlja. I koji

MUČNO LI JE

Ć. *Sijariću*

Mučno li je, moj Ćamile,
Naopaka stigla justa,
Nosi izvor, vadi žile,
I u vodi suha usta.

Od krivoga grade pravo,
Od pravoga grade krivo,
Sad je bijel crni đavo,
U đavola sve je štivo.
Što se tiče intelekta,
To je sada ono jare,
Procesijom surih sekta,
Žrtvovano za jajare.

Ismet Rebronja

želi nadjačati tišinu i pustoš neizvjesnosti. Zamišljam Vas - pisce i čitaoce - kako među riječima tražite lijek od svakodnevice. "Nosite maske, perite ruke, držite distance..." dobuje šejtanska slutnja sa svih strana. "Socijalna distanca od jednog i po metra naj- bolja je zaštita od koronavirusa". Strijepnja se uvukla u poglede, niko se nikom ne raduje. Bojimo se od najbližih i za najdraže, pa u mimohodu bježimo u rukave, šaka šaku da ne dodirne, a kamoli da grudima padnemo u zagrljaj. Smrzla se ona topla empatija, koja grije dušu i hrani prisnost bez koje smo biljke i ništa mimo toga. A šta ćemo biti poslije svega, bez emocija i maštanja, bez priča i pričanja, bez sjećanja i tradicije? Dosadašnja se guši, nameće se nova, hladna kao samoća mehaničke ptice pod satelit- skom komandom nepoznatih sila. Troše nam vrijeme i troše živote, da ne živimo u ljubavi nego u traženju povoda za sebičnost i pohlepu, samoživost, za sukob i moguće neprijateljstvo. Za sve što će nas udaljavati od pomisli o tome koliko smo jaka karika između predaka i potomaka, ili koliko smo sposobni da kreativnim odnosom modeliramo nasljeđe u novu vrijednost.

Tradicija jeste amanet, ali i kamen spoticanja i teret za one koji ne razumiju da je i ona podložna promjenama. A amanet za one usklađene sa svim što osjeća slobodna duša. Slobodni um koji će kroz sitno sito i pažljivo prosijavanje sačuvati najvrijednije. Ono što je dio našeg genetskog zapisa, kao priče i pripovijedanja, po kojima ćemo se prepoznati i na kraju svijeta. Kao čvrsta karika između zavičajne topline i univerzalnog smisla odbrane od porobljavanja.

Zbog toga ste u ovoj knjizi - Bihorski dunjâ!

GRAD

Konstantin Kavafi (1863-1933)

Ti govoriš: „Otići ću nekoj drugoj zemlji,
nekom drugom moru
i grad ću pronaći bolji nego što je ovaj.
Jer ovdje što činjah grešno uvijek je bilo
i moje srce, poput mrtva trupla, leži pokopano.
Koliko će ovdje mojih misli još rasut se?
Kamo god da okrenem se, kamo god da gledam
vidim tek ruine crne mog života u ovome gradu
gdje provedoh tako mnogo dana, traćeći ih i ništeći.“
Al' ne, drugu zemlju, drugo more ti pronaći nećeš,
Ovaj grad će zauvijek te pratit.
Istim ćeš ulicama hodit, stareć
u susjedstvu istom, u istim oronut kućama.
Skončavati uvijek u ovom ćeš gradu,
ne nadaj se drugom.
Broda nema za te, niti jedne ceste.
I svoj život kojeg si ništio ovdje
uništio u cijelom si svijetu.

Preijevod Slobodana Blagojevića

FESTIVAL PRIČE – ZAVIČAJNE STAZE BIHOR 2020.

PETNJICA, CRNA GORA

BIHOR JE SVIJET – SVIJET JE BIHOR

„Na ovom je svijetu najvažnije da imamo nešto da ispričamo. Nije važno je li ono što se priča istina – da pouči, ili je izmišljeno – da zabavi, nego da se, pričajući i slušajući, dva puta živi...”

Tako kaže jedan Sijarićev junak. A po ovim pričama sudeći, teško je da se jednom, a kamoli dvaput proživi sudbina bihorskih junaka... Bihor je dom, Bihor je jezik, Bihor je rana i melem preko rane – eto, biće da zato i postoji ovaj konkurs.

Žiri je radio u sastavu: **Ferida Duraković, Jasmina Ahmetagić i Vasko Raičević.**

Do nas je stiglo trideset tekstova – nevelik broj, ali ostao je snažan utisak o autorkama i autorima. Anonimnost konkursa omogućila je nepristrasno čitanje žiriju, koji se susreo samo u prostorima Interneta, i svi troje smo odmah, nakon prvog čitanja, znali koje su priče najbolje – saglasnost o kvalitetu najboljih tekstova bila je visokog stepena. Nakon drugog čitanja i bodovanja izdvojilo se osam priča:

Seobe (šifra **Pelikan**), **Zagrljaji** (šifra **Gimnazija 83**), **Svoj na svome** (šifra **Bedem**), **Ovu priču Ćamil mi nije ispričao** (šifra **Gavrilo gavran**), **Strah** (šifra **KUN**), **Vrijeme pogani** (šifra **Riječ**), **Slučaj u potkrškoj krčmi** (šifra **Apatrid**) i **Jedna usta manje** (šifra **Akutagava**).

Samo nijanse u književnom prosedeu, pa i u pojedinačnim književnim ukusima Žirija, odlučile su o prve tri nagrade. Dakle, Žiri Festivala priče Zavičajne staze Bihor 2020, Petnjica, Crna Gora, donio je odluku da se:

III NAGRADA

dodijeli priči *Vrijeme pogani* (šifra **Riječ**)

II NAGRADA

dodijeli priči *Slučaj u potkrškoj krčmi* (šifra **Apatrid**)

I NAGRADA

dodijeli priči *Jedna usta manje* (šifra **Akutagava**)

* **Specijalna nagrada za autentičnost pripovijedanja**, dodjeljuje se priči *Vrata* (šifra **Javorac**).

OBRAZLOŽENJE:

▪ **Jedna usta manje**

Mučna i teška priča o ženskoj sudbini koja svojom pojedinačnošću postaje univerzalna. Sva zloguko stišana između „daj!“ i „ne dam!“, ugurana u gust, jezgrovit i ogoljen jezik, kod čitaoca izaziva koliko egzistencijalnu mučninu, toliko i divljenje prema liku žene koja nosi priču, tj. koja ne samo nosi priču nego i teret svega tegobnog svijeta u koji je bačena, gdje umjesto radosti majčinstva postoje tek gladna usta, umjesto sreće rađanja tek krv koja pomračuje ono malo svijeta što ga Mita vidi – ali ne pomračuje i njeno rezonovanje. Poruka ove priče duboka je i moćna: ratovi su takvi, vojske su takve – na ledini, među skakavcima i djecom koja se pretvaraju u te skakavce, ostavljene su majke koje

moraju spasiti svijet. Kompleksna naracija, zgusnute strukture na malom prostoru. Ljudska drama oslikana u nekoliko poteza iz kojih se jasno naziru karakteristike određenog historijskog konteksta. Bogat i zvučan jezik čije je uporište u bihorskoj sredini, a kojim su vješto oslikane ambivalencije u svijesti junakinje priče.

▪ **Slučaj u potkrškoj krčmi**

Još jedna mučna priča o dobu koliko ekonomsko-političke, toliko i intimne tranzicije, o nemogućnosti da se susretnu svijet modernosti i svijet nekadašnji. Svijete moj izgubljeni, kao da izvikuje pričalac, otuđen i udaljen od njega, a željan da ga ponovo vidi i doživi, istovremeno začuđen da taj svijet još postoji, a svjestan da je sam još dio toga svijeta. Svijet mahnitosti i besmisla, čak trenutaka humora, opet nekako blizak – jer od njega se neće pobjeći. Krčma kao metafora nije nepoznata književnosti, posebno u ovom dijelu svijeta, zato su i čitaocu poznati likovi koji se u njoj susreću. Vještim odabirom scena stvorena je autentična atmosfera. Statičnost lokalnog življenja u kojem su stvari dovedene do pucanja, iako naizgled teče dokoni život provincije. Zahvaljujući zadržavanju na konkretnom, bez suviše eksplicitnih opservacija naratora, opisane scene postižu dublju metaforičku dimenziju.

▪ **Vrijeme pogani**

Ova priča donosi nam savremeniju, tj. temu posljednjeg balkanskog rata koji tutnji negdje u pozadini bihorskog kraja, u jednoj kući gdje se odvija drama ljubavi roditelja za djecu i nemoći da se išta uradi i da se nekako pomogne osim da se nabavi antena pomoću koje će se gledati rat-

ni užas opsjednutog Sarajeva; drama o ljudima i neljudima – koja nam, ipak, na kraju ostavi zrak svjetla na kraju balkanskog tunela – na svijetu postoje i dobri ljudi, koji će, ako spase jednog čovjeka, spasiti svijet. Priča sa težištem na moralnim dilemama kroz koje je oslikan traumatični period nedavne prošlosti. Jedno amblematsko putovanje vozom kroz koje je uhvaćen duh prostora i vremena sa početka 90-ih godina prošlog vijeka.

■ **Vrata**

Junakovo suočavanje sa smrću, podstaknuto dobijanjem fatalne dijagnoze, okvir je priče u kojoj se melanholični tonovi smjenjuju sa anegdotskim, kako bi se predstavilo bogatstvo i šarolikost života, te neumitnost suočavanja sa vlastitom sudbinom. Ubjedljivi dijalozni, konciznost, refleksivnost i dobar stil, neke su od vrijednosti ove priče.

Nakon završenog konkursa može se konstatovati dominacija nekoliko pripovjednih linija. Jedna se tiče teme odlaska i povratka u rodni kraj. Sama sobom ova pripovjedna pozicija razvija odnos između prošlosti i sadašnjosti zavičaja, prostora naizgled uhvaćenog u procjepu vremena. Druga linija oslanja se na traumatični period ranih 90-ih i propast svijeta koji je počivao na starim moralnim vrijednostima, te izvjesne duhovne pustoši koja je za njim ostala. Značajan prilog ovom literarnom angažmanu daju i priče kojima se pokušava uhvatiti specifični duh bihorskog kraja, sa karakterističnim dnevnim ritualima, govorom i opštom atmosferom seoskog života. Kolaž ovih priča ostavlja generalni utisak o Bihoru kao izuzetnom prostoru literature, sa poetski upečatljivim sudbinama i živopisnim jezikom, sa atraktivnom prošlošću i dragocjenom tradicijom.

ŽIRI FESTIVALA:



Ferida Duraković
predsjednica



Jasmina Ahmetagić
članica



Vasko Raičević
član

29. jula 2020. godine

NAGRAĐENE I DRUGE PRICE

FAJKO KADRIĆ

*specijalna nagrada za
autentičnost pripovijedanja*

VRATA

Od trenutka stupanja u ordinaciju onkološke ambulante, i dok rukom iza leđa zatvara vrata, pretresao ga je pažljiv pogled mladog doktora. On njegovo ime izgovori kao pitanje, i kad za potvrdu dobi dug treptaj i klimanje glavom, pokaza mu na praznu stolicu i svu svoju pažnju posveti neredu pred sobom. Dvije, ženski nježne, blijede i nejake ruke, energično su prevrtale nalaze, anamneze i stare dijagnoze. Sa rasutih papira prvo se odvojiše ruke. Podigoše se kao za molitvu, zatim se glava uvuče u ramena i tijelo se, zarotiravši stolicu, naglo okrenu prema njemu. Onda se, sa visine na koju su izletjele, kao dvije ptice, blago spustiše na koljena. Pogled još jedan trenutak ostade među papirima, ali ga sila okretanja tijela otrgnu da pođe za njim. Krupne i bistre pronicljive oči preseliše se na njega. Nisu treptale, još uvijek su, u svojoj dubini, pretresale svu silu medicinskih skraćenica i izraza, tražeći najpogodniju misao kojom bi sve pročitano u nju sazdale.

– Vaš vam je doktor, vjerovatno, sve objasnio? Dalija odmahnu glavom. Otkako je sve ovo počelo, kod “svog doktora” je išao samo po uputnice. – Malo smo zakasnilo – reče, preuzimajući dio neke krivice na imaginarnu zajednicu koju je ovog trena zastupao – ali imamo dobre lijekove koji to mogu usporiti. Nažalost, nisu čudotvorni. I živite ovo vrijeme, živite onako kako ste oduvijek željeli, a sve vam nešto drugo, možda, bilo preče, barem dok se, još uvijek relativ-

no, dobro osjećate. Kome dugujete nježnost, uzvratite je, kome grubost... ja bih i njemu vratio – reče i zašuti.

“Živite ovo vrijeme? Kao da sam do sada bio mrtav i upravo mi saopštavaju da sam oživio, ili je iz onih doktorskih hijeroglifa iščitao da sam se cijelog života samo patio? Patnje se našivio, života se napatio. Šta on to meni hoće reći?”

– Jeste li čitali Vaše nalaze? On ponovo potvrdno klimnu glavom. – I sami ste onda razumjeli vašu bolest? Sad su se gledali kao dva čovjeka koji ne govore istim jezikom i kroz pogled jedan drugome pronicali u misli. On, priželjkujući da je sve ovo gruba šala i oprostio bi šaljivdžiji, a doktor, tražeći još blažu riječ za grubu istinu. Sumnjao je od onog dana kada su mu bezazleno rekli da se na snimcima nešto vidi i da će uzeti komad tkiva za biopsiju. To njihovo “nešto” tada je svojoj malenkosti izgledalo preuveličano. Sada sluti, bilo je umanjeno.

– Vidio sam da je nešto negativno i nešto pozitivno i da je pozitivnog više, i samo to.

– Medicina je rijetka nauka u kojoj je dobro biti posve negativan... Vrijeme. Sve dolazi s njim, često porani, ponekom i urijetko i odocni, ali nikoga ne zaboravi. Da vam ne dajem lažnu nadu, rezultati pretraga govore da Vam ga nije ostalo mnogo – reče onkolog, priznavši nemoć nauke i sve svalivši na vrijeme kao jedinog krivca.

Daliji, koji je vrijeme i život poistovjećivao sa stazom čiji je poznati dio pretabanao, a onaj drugi, možda i duži, još čeka njegove korake, pričini mu se stoglavom aždahom koja na kraju tog puta proguta svakoga, s jedinom razlikom kojom džadom ide i na koju će glavu ovarisati.

– Koliko? – upita oporo kao da se na pijaci cjenka za nešto što svakako neće kupiti.

– Bog zna.
– Otprilike? – upita i istog trena se pokaja.
– Nekoliko mjeseci, možda pola godine, već je zahvatio vitalne organe.

Suočen sa smrtnom presudom, koja se nad njim uskoro ima izvršiti, sjedio je oduzetog govora i paralisan; preko doktorove glave gledao u bijelinu duvara kao u granicu do koje ima nečega i posle koje sve postaje ništa. Doktor je, činilo mu se, samo da bi izbjegao mučni razgovor, ponovo ispreturao njegove nalaze i na tastaturi, slovo po slovo, kao klin za klinom, zakivao poklopac njegovog sarkofaga.

– Dalija, sačekajte u čekaonici da vam sestra vrati knjižicu i moj nalaz sa preporukom za terapiju. Sestro, prozovite sljedećeg! – reče, cijeneći svoje vrijeme kojeg očito nije imao za rasipanje.

Zakupljen mislima i pomućenog vida, on se osovi na noge, koje su se nesigurno i primjetno kasneći mehanički poturale između njega i tla. Ne reče ništa – sve je već rečeno i doviđenja bi izgledalo glupo.

“Nisam, valjda, očekivao da se rasplače čitajući moju smrtnu presudu? Da se sažali? Nije je on ni napisao, napisana je ko zna kad i sad mi je samo, po službenoj dužnosti, pročitana. Neko je morao biti telal moga taksirata, Azrailov glasnogovornik. Ovakvih životnih priča on je do sad pročitao vjerovatno za jedan roman. Vrijeme? Koje vrijeme? Sve je prošlo, oteklo je kao mutna voda. Sad, kad mi se vidi kraj i smrt mi za vratom odihuje, teretli kao steona junica, treba li da se njime bavim i brojim ga unazad? Čemu? Kud im dođoh, još bih u neznanju bio sretan... veselio se još ponečemu. Što ima života to je ono što odživiš ne misleći o smrti. Čim na nju počneš misliti, to više nije život nego

iščekivanje njegovog kraja. Šta je bolje?! Znati da je tu i u grču, prelomivši kao ledenicu praiskonski strah od nje, čekati je, ili ne znati, živjeti i umrijeti iznenađen?”

U pokušaju da zatvori vrata, za koja je znao da kroz njih više neće proći, iz odrvenjele ruke mu ih osvoji žena ispaćenih, krupnih i upalih očiju sa licem na kojem je gospodario očaj i podočnjaci. Za sasušenu ruku vodila je starca iz kojeg je izvirala prozirna cjevčica i završavala u polupraznoj graduisanoj vrećici. Sitan, kao poljski miš, virio je iz pregoleme crne bunde sa izvezenim crvenim zmajem na leđima. Zmaj je rigao vatru. Vrećica mu se zaplitala u noge i izgledalo je kao da se starac obješenjački igra sa njom i strpljenjem one ispaćene žene. Izađe u zagušljiv hodnik. Po klupama, poredanim uz oba zida tijesne čekionice, sa neskrivenom zavišću gledali su ga oni koji čekaju da budu prozvani, vjerovatno misleći: blago njemu, završio. Pred očima mu ostade odsjaj njenog očaja i na jedan trenutak potisnu misli koje su ga salijetale gaćući nad njim kao vrane. Ima i gore, uvijek ima gore – svojom nesrećom unesrećiti svoga. Pokuša pronaći adekvatan prostor na kojem bi mogao stajati, a da nikome ne smeta. Uhvati na leđa masivni potporni stub, nasloni se i iz njega osjeti prijatnu svježinu. Iz toaleta sa ugla hodnika dopirao je otužan vonj dezinficijensa i urina. Pogledom je prelazio po licima ljudi koji su sjedili na klupama ili stajali blizu vrata i šaltera sa kojeg bi, čim klizne u stranu, bilo izgovoreno nečije ime i ponovo bi se treskom zatvarao. Ljudi su očajnim pogledima brusili njihove već uglačane plohe. Neki od njih se i nisu uklapali u sliku ljudi koji čekaju da budu prozvani i zaključili: samo sam ja došao sam, sam na svijet, sam sa njega.

Sestra klepi šalterom i svi pogledi, kao da su nekom nevidljivom vezom vezani za njegov klizni mehanizam, skliznuše u njegovu svijetlo grotlo.

– Dalija Končar! – dreknu sestra, na platformu tresnu knjižicu i ponovo ga zatvori.

Provukavši se između ljudi uze je i po običaju otvori želeći da pogleda šta je to doktor napisao. Sjetivši se šta mu je prije nekoliko trenutaka, ašićare, rekao, presavi sve načetvoro, zatrpa u džep i krenu lavirintom hodnika u kojima su se tiskali nevoljnici. Na uglu, ispred neke ambulante, naleti na scenu u kojoj je jedan šezdesetogodišnjak galamio na one sa druge strane šaltera govoreći:

– Evo, ovaj kojeg ste sad prozvali, došao je sat poslije mene! I da je samo on, i ona žena što je upravo završila došla je nakon mene!

Nije mogao da čuje osobu iza šaltera i namjerno priđe bliže.

– Smirite se, molim vas, gospodinu na uputnici piše hitno – govorio je smiren glas iza šaltera u koji je galamdžija nagurao glavu kao u giljotinu.

“Dobro je, mene makar ne boli, pogledaj šta sve ima. Možda su u mom slučaju doktori pogriješili i čitali tuđe nalaze? Može li se desiti takva greška, ja zdrav nosim nalaze bolesnog čovjeka, a tamo nekoga ko se previja od bolova vraćaju s vrata kao zdrava čovjeka?”

– Prvo vi pročitajte šta piše u mojoj knjižici! I u njoj nešto piše, ali vi to ne čitate, negoimate preko veze!

Službenik nešto reče, ali se to ne ču.

“Ljudi se do zadnjeg daha bore za život, za dan duže između neba i zemlje, a ja, šta je to sa mnom? I ovo malo što mi je ostalo živjeću umiranjem. Kako se zove život kad

ga živiš čekajući kraj?“, zapita se i priđe još bliže da mu šta ne promakne i svoju muku na tuđoj odvagne.

– Eto moje knjižice! Šta piše na njoj!? Je l` lijepo piše!?
Kakofonija ponovo priguši službenika.

– Sad lijepo pročitaj, nek ljudi čuju, da ne pomisle kako izmišljam i dramim bez veze! – reče i izvuče glavu iz šalter-ske rupe. Službenik kroz šalter pročita:

– Kave penicilin!

– Prevedi ti to, mani se tih vaših izraza, svijet će misliti...

– Piše: oprezno sa penicilinom! – reče službenik i zatvori šalter.

Napolju ga dočeka svježina i kao paperje lahak snijeg koji je, nošen sjevercem, više letio nego padao, bezobrazno mu se zalijetajući u oči. Zakorači na zameteno dvorište kao na stratište, shvativši da su putevi ka nazad iluzija i da nikada nije prestao voliti snijeg.

“Kad ti se u jednom životnom trenutku pojave i druga vrata – ona što te otvorena čekaju od kako si na ova prva ušao i zahlupio ih opčinjenjen šarenom ponudom boja, mirisa, užitaka i snova o sopstvenoj bitnosti, zaboraviš da si na njih ušao samo da bi na ova druga mogao izaći. Okreneš se i pokušaš ih dohvatiti ne bi li u sjenkama prošlosti na trenutak zaboravio dokle si niz put životne nevidice zabazao. Znaš da su blizu, tek su malo dalje od ovih koja čekaju da kroz njih izađeš, a ne vide se. Mlatiš u prazno kao davljenik po vodi dok ne shvatiš da te se, od rođenja do smrti, ništa ne pita, a sve te se tiče, čak i vlastito začćeće i konačno smrt. Ništa nisi birao, a sve se u tvoj odabir upisalo... Od nečega valja i umrijeti, nije nam dato da biramo, nego prihvatiti činjenice, pa bori se ili predaj, jer i jedno i drugo na kraju padne na isto. Kako sad ovo saopštiti porodici? Ako kažem

živjet' će u iščekivanju zajedno sa mnom. Hoće li mi zbog toga biti lakše? Neznanje je blagoslov; šutjeću, neću da teret vlastitog usuda čitam iz njihovih očiju."

Na trotoaru gdje, i pored znaka zabrane parkiranja, parkiraju svi koji dolaze u bolnicu, jer nemaju gdje, u mećavi snijegom okovana vozila izgledala su kao zameteni stećci pored puta. Oko njegovog auta hoda policajac i obišavši pun krug, očisti snijeg na lijevom čošku vjetrobrana, pod brisač zaturi kaznu kao epitaf i odgega do sljedećeg vozila. On ispod brisača izvuče vlažan papir i ne pogledavši ga zgužva ga i baci iza leđa. Podlakticom u jednom zamahu zgrnu snijeg sa vjetrobrana, sjede i zalupi vratima. Blijedorumenom grudvom papira, kao tuberkuloznim ispljuvkom na snijegu, poigra se vjetar noseći ga oko znaka zabrane parkiranja.

ULVIJA MUŠOVIĆ
Trećenagrađena priča
Donator nagrade:
Bošnjačko vijeće u CG

VRIJEME POGANI

Požurio je da završi posao u vrtu, jer će uskoro akšam i vrijeme kad sluša vijesti na radiju, ali ga je preduhitrila njegova Vezira. Otvorivši prozor, zagalamila je po svom običaju, kad se naljuti:

– Omere, hajde ulazi, nalet te ne bilo, šta si navalio po ovom zemansuzu?! Nije adžela! Posijat' ćeš, bolan, tek je april, zemlja je još hladna. Samo što štetiš sjeme. Istruhnut će. Moraš ti uvijek mimo svijet. Vidiš da još niko ne sije. Hajde, ni ruč'o nisi, a vakat je večeri. Sad će ti one vjesti na radiju.

– Eto me, eto, ženska glavo! Što galamiš!? Ti ćeš me učiti kad ću sijati!? Polovina je aprila, a grašak rano kreće. Viđećeš, ima da nikne za heftu dana. Samo da se operem i da saslušam vjesti, pa ćemo poslije večerati.

Oprao se na vanjskoj česmi, oteresao prašinu sa odijela, te ušao u kuću, gdje ga Vezira dočeka još na ulaznim vratima.

– Jesi li se oprao i istresao to odijelo? Pričuvaj malo, ne mogu više da čistim, ruke mi otpadoše. I što, brate, nosiš tu kapu kad kopaš? Imaš onih starih kapetina, kad radiš, a tu malo pričuvaj.

– Neka de, ženo, ne galami. Znaš da ne mogu bez kape. Ako sam bez kose, ne moram biti bez kape.

Omer je uvijek nosio kapu „francuzicu“, kako su je zvali u tom kraju. Čak i ljeti. Navikao je na nju, a bio je i zimomo-

ran, pa bi se nahladio odmah, ukoliko bi izišao na vjetar ili kišu bez kape. Sad mu je Vezira pridikovala što nije uzeo staru kapu dok radi u vrtu, ali nije on mario za njenu priču. Neko ko ih ne poznaje, pomislio bi da se svađaju, međutim to je bio njihov uobičajeni način razgovora. Šiljkamo se, kako je uz smijeh Omer zvao to namjerno podbadanje, sa ciljem da se druga strana malo iznervira.

- Hajde ti pripremaj večeru, sad ću ja, samo da upalim radio.

To Omer izgovori brzo prolazeći pored nje, a onda zagrlji radio, kako je govorila njegova Vezira. Prislonio bi uho na zvučnik i pažljivim podešavanjem talasne dužine na ultra-kratkim talasima lovio strane stanice koje su davale vijesti na srpskom, bosanskom, ili hrvatskom jeziku, kako su sada nazivali taj zajednički jezik. Tačno po utvrđenom redoslijedu pokušavao je uhvatiti Dojče vele, zatim CNN i poslije toga RFI. Onda bi poredio te vijesti i pokušavao razaznati šta je prava istina. Hoće li konačno ovo ludilo stati? Treća je godina kako gore Bosna i Sarajevo. Svaki dan čuje samo vijesti o bombardovanju i snajperima, koji siju smrt, a on ništa ne zna o svojoj Emini i onoj sitnini sa kojom je ostala na kijametu. Ne zna ni jesu li živi. I ta primirja koja svaki čas proglašavaju, a niko ih ne poštuje. Što ih svijet ne naćera da poštuju ono što se potpiše. Nek presudi i naka prekine ovo stradanje. Oni se sami nikad neće dogovoriti. Tako je Omer pričao sa radijom, odnosno sam sa sobom, svaki put dok bi slušao vijesti i ratne izvještaje. Nije ni primijetio kad je Vezira stala iza njega pokušavajući da čuje radio, koji je pištao, šuštao i povremeno gubio signal. Streknuo je kad je progovorila:

- Šta kažu? Hoće li ovo prestati, Bog ih kaznio, dabogda!

- Neka de, ženo! Pušti me da čujem vijesti, pa poslije kuni. Bog da ih kazni!? Vidiš da je kaznio nas! Tri godine ne

znamo ni jesu li živi, a svaki dan him na glavu pa'ne stotine granata. Eh, što neće je'na pasti na ovu našu kuću, pa da prebrinemo za sva vremena.

– Hajde, hajde, galami. Najlakše je na mene istovariti. Misliš li da ja ne deveram? Eh, majka. Da sam bogdo kamen, prije nego majka, ili da me hoće Bog uzeti, da više ne gledam ni tebe ni ovaj dunjaluk.

Ona to izgovori sa bolnom grimasom na licu i ode prema kuhinji, nečujno plačući.

Omer vidje da je povrijedio Veziru svojom grubošću. Bi mu žao, te pođe za njom u kuhinju i obrati joj se sa vrata, pokajnički:

– Dobro je, Vezira, bona ne bila. Ne vrijedi nam da se svađamo. Što me zapitkuješ čim upalim radio. Pušti me da čujem vijesti, pa pošlje radi šta hoćeš. Najlakše je zaplakati. Plakao bih i ja kad bi to moglo pomoći. Nismo mi jedini čija su đeca u Sarajevu. Biće dobro, akobogda. Evo, sjekiram se i ja, i hujam k'o što vidiš, ali me opet nekako vjera i namaz vrata na put. Insanu treba sabur da izdržo ono što ne može promijeniti. Znaš da sam ti čitao El-Bekare iz Kur'ana – „Pomozite sebe saburom i molitvom“. A valjalo bi i tebi, vjeruj mi, da počneš klanjati. Meni je mnogo lakše otkad klanjam sabah i idem na džumu.

– Ne umijem ja da klanjam, a 'nako se stalno molim dragom Allahu. Najčešće proučim Rabijesil: Dragi Allahu, molim ti se, olakšaj, a ne otežaj i završi sa dobrim. Pa, dako mi ukabuli. Zna on šta je u majkinom srcu, čim joj je odredio da rađa evlad – oglasi se Vezira, a po glasu se poznade da je plakala.

Kad je saslušao vijesti na svim stanicama koje je mogao pronaći na radiju, vidjevši da se uglavnom ponavljaju, skoro identično onom što je slušao prethodnih dana, Omer ugasi

radio i ode u kuhinju gdje je Vezira sjedela na sećiji, skrušeno prekrštenih ruku u krilu i zagledana u jednu tačku. Nije plakala, ali je cijelim bićem odavala tugu, kao neko „kome su sve lađe potonule“, kako bi se reklo u njihovom kraju. On joj nečujno priđe i obgrli je preko ramena:

- Hajde, hajde, biće bolje nego što mislimo. Saldiši nam po jednu kahvu, pa ćemo poslije jesti. Nešto nisam ni gladan, a kahvu nismo pili od jutros. Falila mi je ona naša redovna, poslije ručka.

- Eh, kako ću ti staviti kahvu poslije ručka, kad ni ruč'o nisi. Zvala sam te, a ti navalio da kopaš, k'o da će kijametski dan.

Vezira ustade i uvježbanim pokretima poče poslovati oko šporeta pripremajući kahvu u bakarnim džezvicama i fildžanima, sa kockom šećera i čašom vode. Bio je to njihov mali ritual, koji se ponavljao najmanje tri puta na dan. Ujutro čim ustanu, ona prva kahva koju bi ispijali polako, pričajući o svakodnevnim stvarima i planovima za taj dan, a onda poslije ručka i večere obavezno. Mimo toga, ako bi im svratio neko iz komšiluka, kahva je bila obavezna. Vezira bi odmah stavljala džezvu na šporet i ne pitajući posjetioce, jer se to u njihovom svijetu podrazumijevalo. Kad kahva bi gotova, ona je prinese na niski stočić ispred Omera i ponovo sjede na sećiju, zagledana u svoj fildžan. Omer malo počuta, pa progovori:

- Vala, Vezira, nešto ću ti reći. Već duži vakat razmišljam, možda bi trebali da i mi kupimo tu satelitsku antenu. Pričali su mi ljudi da tamo ima i televizija iz Bosne. Kažu: sve prikazuju. Neki su prepoznali svoje, 'nako kad neđe slučajno snime i prikažu. A imaju i bosanske vijesti.

- A odakle nam pare za to? To je sigurno skupo. I đe ćeš ga kupiti? Ne vjerujem da se to može naći u našoj čaršiji.

– Kažu da to košta oko hiljadu i po maraka. Raspit' o sam se. Nabavljaju ih tamo neđe u Tuzima. Ima i ovih švercera što to donose odnekle, samo je kod njih još skuplje. Ja sam mislio da prodam auto, ovog našeg stojadina. Bogomi nam ne treba više, niđe i ne idemo, sem ponekad do čaršije. Ne isplati mi se ni ta registracija što plaćam. Prodali bi i ovo tele što smo podgajili. Ima malo i ušteđevine, pa bi nekako namakli to kol'ko treba. Šta misliš ti?

– Ne znam, žao mi tolikih para, a opet, lakše bi mi bilo kad bih kako mogla viđeti onaj evlad, ili bar dobiti haber da su živi i zdravi.

Omer i Vezira su dugo razgovarali. Na večeru su skoro i zaboravili. Odluka da kupe satelitsku antenu ih je nekako ogajretila, kao da su već vidjeli svoju Eminu i unučad. Prošlo je više od tri godine kako od njih nemaju nikakvog glasa. Zadnji put su uspjeli da se čuju sa šćerkom na samom početku rata. Razgovarali su preko radio-amatera, kod nekih momaka u Domu kulture, ali je to trajalo kratko. Ne naviknuti na takvu komunikaciju, kada treba uspostaviti ritam naizmjeničnog govora jedne i druge strane, govorili su istovremeno, a onda bi začutale obje strane, tako da nisu uspjeli reći skoro ništa. Kako je u toj maloj prostoriji radio-amatera i ispred nje čekalo dosta ljudi koji su zakažali pozive, razgovor se završio brzo. Uglavnom, saznali su da su živi i zdravi i da su u svojoj kući. I to je bilo dosta. Išli su oni i kasnije kod tih radio-amatera, da probaju opet uspostaviti vezu sa šćerkom, ali je prostorija bila zaključana. Neki poznanici im rekoše da je radio klub zatvoren. Dolazila je, kažu, policija, oduzela opremu i zabranila rad. Poslije toga, evo više od tri godine, ne znaju ništa. Sudbina je odredila tako da imaju samo tu šćerku i njeno dvoje

đece. Emina je studirala u Sarajevu, tamo se udala i ostala da živi. Imala je dobrog muža, dobru porodicu i svoju kućicu, gore na Bistriku. Brzo su dobili sina i šćerku, i sve je izgledalo dobro. Omer i Vezira su ih posjećivali često, najviše zbog unučadi. Ko nije osjetio tu ljubav teško mu je dočarati kako je to. Onaj što ne doživi unučad, nije živio kompletan život, znao je tada reći Omer, dosađujući svim sagovornicima pričom o njegovoj Esmi i Tariku. A onda, na dvije godine pred rat, sve se promijenilo. Zet, Mirsad, razbolio se i ubrzo umro. Rak. Za tri mjeseca sve je bilo gotovo. Čovjek mlad, zdrav, u najboljoj snazi, samo se istopio, iskopnio. Sav teret pade na Eminu. Pos'o, kuća, mala đeca. Sve. Imala je pomoć od Mirsadovih roditelja, ali i oni bjehu slabog zdravlja. Ubrzo je počeo rat. Tako je to u životu. Ne zna se šta nosi dan, a šta noć.

Omer tu noć dugo nije mogao zaspati. Razmišljao je o satelitskoj anteni, od koga bi mogao dobiti adresu toga prodavca tamo u Tuzima, kako to dopremiti pored tolikih policijskih kontrola, kako bi najbrže prodao stojadina, i tako u krug. U neko doba je ipak smislio plan. Otići će sjutra, prvo kod svog majstora što mu održava kola. On zna da je stojadin dobar, pa će mu, nadao se, naći valjanog mušteriju. Zatim će u džamiju na džumu, a poslije toga, nekoliko džematlija, obično sjedne u obližnje kafotočje da malo eglenišu. Dobar mu je prijatelj stari hodža Murat, pa često sjednu da popiju kahvu i porazgovaraju. Ponekad odigraju i partiju šaha, jer to obojica vole. Od njega, kako to i priliči, Omer uvijek dobije dobar savjet i nekako mu ogajreti život u ovom ratnom vaktu, koji je svakome navalio deverat i nesigurnost. Kasno je zaspao, ali je znao da će se probuditi na vrijeme za sabah. Ima već dvije godine kako je počeo

da klanja sabah. To ga je smirivalo i davalo mu neku snagu da se nosi sa onim što donosi dan. Ako bi iz bilo kojih razloga poremetio taj ritam i preskočio sabah-namaz, što se dešavalo vrlo rijetko, osjećao se krivcem i cio dan mu je bio „faličan“. Nije mu bio potreban budilnik. Bez obzira kad bi zaspao, budio se uvijek u isto vrijeme. Kao da je to neko božije davanje. Onda bi slijedio ustaljeni redoslijed: umivanje, abdest, sabah-namaz. Zatim izlazi da namiri hajvane, kako je on govorio. A to znači, desetak kokošaka i jedna krava – Srmulja, koja im je bila kao član porodice. Prilično stara, ali mliječna, poslušna i izliječna, što je značilo da pojede sve što joj se ponudi, pa makar to bila slama ili šaša. Poslije toga podrazumijevala se duga kahva sa Vezinom, doručak, a onda je dan određivao poslove u zavisnosti od toga šta je potrebno uraditi.

Poslije džume otišao je sa hodžom Muratom na kahvu. Namjeravao je da ga upita za savjet. Hodža je, takođe, imao sina i šćer sa porodicama u Sarajevu, ali je to nekako bolje podnosio, ili je tu brigu umio bolje sakriti. Uvijek je bio smiren i vedar. Kako to uspijeva, razmišljao je Omer često, a sada odluči da ga upita baš to:

– Kako ti, efendija, uspijevaš uvijek biti tako smiren i veseo, a znam da imaš, k'o i ja, evlad u onom džehenemu u Sarajevu?

– Sjekiram se i ja moj Omere. Samo to ne pomaže. Biće onako kako je dragi Allah odredio. On nas kuša. Sve. Sjeti se, čitao si u onoj knjizi što sam ti davao, kako kaže: Mi ćemo vas iskušavati tako što ćete gubiti svoje drage, svoj evlad, imetak i ostalo, a Allah će nagraditi bogobožne i izdržljive. Ne treba brinuti za dunjaluk, jer Allahu pripada i Dunjaluk i Ahiret. Isto je tako i sa opskrbom, sve je to u Allahovim rukama. Mi treba da radimo najbolje što umije-

mo i da se spremamo za Ahiret. Došao je težak vakat za muslimane, moj Omere. Teško je i drugima, ali drukčije je to njihovo. Oni bi mogli skinuti ovu muku i sebi i nama, ali neće, ne dâ im šejtan. Samo da znaš, dobar je to narod, ali ga truju vođe. U njihovim glavama još nije završen onaj istrijebljivački rat pape Urbana. Unesrećuju i sebe i sve oko sebe. Ako zaslužimo kod Allaha, poslaće nam, makar onu Nuhovu lađu; ako budemo k'o i dosad, nestat ćemo k'o i mlogi narodi prije nas. Tako ti je kod Allaha dželle šanuhu. Vala, pravo da ti kažem, ako nećemo biti bolji i pametniji, onda neka nestanemo. Vidiš li kol'ko nas je bilo na džumi? Nesrećnici se trude da pokažu da nisu nikakvi muslimani. Misle da će ih to sačuvati. Davao sam ti da pročitaš šta je bilo ovdje i u Bosni u prošlom ratu, i sve se to po istom urneku ponavlja i u ovom ratu. Ništa od toga naš narod nije htio da zna, niti je šta naučio iz prošlog rata. Čini mi se, moj Omere, da mu može samo dragi Allah pomoći, ali ne znam zašto bi to učinio. Ne bih ti mog'o objasniti ni kako je dosad pretek'o, ovakav kakav je. Allahova milost asli. Možda griješim što ti ovako govorim. Eto, i ja sam čovjek k'o i ti. I ja sam griješan. Samo je Allah bez mahane i on će najbolje presuditi. Ne bude uvijek onako kako nam izgleda. Treba vjerovati u gajb. U nevidljivo. Na Bedru je pobijedio mnogo slabiji, jer je vjerovao. Na Uhudu je taj isti pretrpio veliki poraz, jer je skrenuo sa pravog puta. Trebalo je učiti na tim primjerima, a nismo baš mnogo naučili.

– Efendija Murate, hoću ja da tako mislim. Čitam, trudim se da saznam sve. Pokušavam da to objasnim ajetima iz Kur'ana i hadisima i da osaburim, ali ne uspijevam. Saslušam ove strane vijesti i poslije taj vakat ne mogu da se smirim. Najteže mi je kad vidim stradanje dece, a sve vijesti

su prepune toga. To me razdire. Pa jesi li vidio na televiziji, prikazao je to CNN, kako su u Sarajevu pobijena granatama ona đeca što su se sankala u parku? Bojim se, efendija, da ne zalutam. Uхватim sebe da počinjem da mrzim, da želim da se svetim, da...

– Polahko, moj Omer. Sve je to ljudski. Jave se kod svakog takve misli. Šejtan ne miruje. Navodi ljude na stranpoticu – to mu je pos’o. Ne treba mrziti. Nipošto! To je otrov koji unesreći i ubije, prvo onoga u čijoj glavi nadvlada. U svakom od nas žive dva insana: onaj dobri i onaj zli. Oni se stalno bore, pitanje je samo koji će nadvladati. Osloni se na sabur i vjeru. Ne može zalutati onaj ko se drži Kur’ana i suneta uzvišenog pejgambera, Muhammeda a.s. Znaš, ako neki odgovor ne umiješ jasno da nađeš u kur’anskim ajetima, potraži u hadisima. Ništa se ne dešava prvi put, niti samo nama. Gajret, moj Omer-aga. Razvedri se malo. Biće onako kako treba da bude, kako je Allah odredio. A sad mi oprosti, moram tamo đe car ide pješke.

Hodža ustade, ode u toalet, a kad se vrati, još u hodu, obrati se Omeru:

– Sad bi mogli odigrati i jednu partiju, neće nam zar dragi Allah zamjeriti, nikome ne činimo štetu. Mora insan imati i neke batal dekike da ispušti malo ove gareži iz duše. Biraj hoćeš li crne ili bijele.

Odigrali su nekoliko partija šaha, a onda je Omer krenuo kući. Usput je svratio kod majstora koji ga je obradovao vješću da mu je, najvjerojatnije, našao mušteriju za auto. Dolazio je, probao ga i otišao da još malo razmisli, ali je „vruć“ mušterija, sviđa mu se auto, tako da bi trebalo da se to završi pazarom. To ga oraspoloži te on sa gajretom, koji odavno nije osjećao, krenu da se raspita u vezi s puto-

vanjem u Tuze. Poznao je neke ljude koji su ranije obavili tu kupovinu, te riješi da se obrati njima. Dobio je broj telefona prodavca, kontaktirao ga i dogovorio da mu se javi na dan prije nego pođe kod njega. Čuo se i sa tim momkom što montira antene. Njegova usluga bješe skupa, ali Omer je već odlučio, kupuje antenu, pa nek košta koliko košta. Prodao je Muju tele i on mu je odmah isplatio dogovorenu cijenu. Tako su trgovali i ranije i bilo je za očekivati da tu neće biti nikakvih problema. Ostalo je samo još da sačeka konačni haber od majstora. Ako javi da je onaj mušterija potvrdio kupovinu auta, može da se sprema za put. I to se dogodi. Nekako je dosad sve išlo glatko, te se Omer ohrabri. Izgovori tiho Bismilah, i krenu u Tuze. Putovao je raskli- manim ruskim vozom, putničke klase, koji se zaustavljao na svim lokalnim stanicama. Punio se i praznio šarolikim svijetom. Bilo je poslovnih ljudi, vojnika, običnog svijeta koji putuje svojim poslom, seljaka koji nose uglavnom mliječne proizvode na pijace i švercera koji uvijek nađu nešto što se može dobro unovčiti tamo i nešto što u povratku treba val- nuti ovamo, kako su to zvali svojim švercerskim jezikom. Oni su se najbolje snalazili u vozu. Vidjela se sigurnost i uv- ježbanost u svakoj njihovoj reakciji. Poznavali su se sa kon- dukterima, sporazumijevali pogledom ili nekim znakom, a ponekad bi i porazgovarali kratko. Omer je osjećao nela- godu. Odavno nije putovao, i sama ta činjenica je unosila nervozu. Pored toga, prisustvo ljudi u maskirnim vojničkim uniformama, za koje je znao da su dobrovoljci koji se vraća- ju sa ratišta iz Bosne, kod njega je stvaralo mučan osjećaj. I na kraju, taj kondukter, koji mu nije dao kartu. Omer je u zadnjem momentu uspio da uđe u voz jer je kasnio au- tobus kojim je išao na stanicu, pa nije stigao kupiti kartu.

Odmah je u vozu našao konduktera i zatražio da kupi kartu. On mu je rekao da sjedene i pokazao mu slobodno mjesto, pa će kasnije dobiti kartu. Poslije toga kondukter je više puta prolazio kroz kupe, Omer je stalno hvatao njegov pogled, gestikulirajući mu da nije dobio kartu, ali on mu je pokazivao da nije zaboravio i da treba da sačeka. Shvatio je da kondukter želi da ga prošvercuje i zadrži novac za sebe. To ga je uznemiravalo, no nije bio siguran kako je najbolje postupiti. Zato je uglavnom gledao kroz prozor, ili se pretvarao da spava. U nekom trenutku je stvarno zaspao, jer sinoć skoro da nije spavao zbog neke nelagode i strepnje koju je osjećao, a onda je rano ustao da bi stigao na voz. Probudilo ga je komešanje putnika koji su se spremali da ubrzo izađu iz voza. Tada mu je prišao kondukter i otvorio svoju knjigu, pokazujući očima da unutra ubaci novac, što je on učinio tutnuvši, otprilike pola vrijednosti karte. Kondukter je zatvorio knjigu, namignuo mu i tiho rekao: Vidiš da je ovako bolje i tebi i meni. Omer bi volio da je platio punu kartu i mirno putovao, ali je shvatio da mora raditi ovako, a računao je i na to da možda u povratku bude isti kondukter, pa mu može valjati za prenos švercovane antene.

Kada je izišao iz voza, raspitao se na stanici i ubrzo se našao u lokalnom autobusu za Tuze. Poznao je taj kraj jer je prije dvadesetak godina građevinsko preduzeće u kom je radio, gradilo neke značajne objekte, upravo u Tuzima. Tada je dolazio „na teren“, kako su građevinci zvali izdvojena gradilišta, baš u ove Tuze. Sada je pokušavao da se orijentira, gledajući kroz prozor autobusa, gdje je bila njihova baraka, ili da pozna objekte koje su gradili. Brzo je pronašao Namera kod koga je trebalo kupiti antenu. Bješe to dobar i pošten čovjek. Sve je obavljeno prema

dogovoru, čak mu je obećao da će dopremiti antenu na željezničku stanicu, da se on ne bi mučio oko prevoza, jer je onaj tanjir od antene bio baš veliki. Omer plati antenu i odmah se vrati na stanicu sa namjerom da tamo čeka do polaska voza. Nije dobio račun za kupljenu antenu, jer je to švercovana roba. Znao je to i prije nego je krenuo da pravi pazar, jer mu je tako rekao Naser u telefonskom razgovoru, ali sada je, misleći o tome i sjetivši se atmosfere iz voza, osjećao izvjestan strah od pomisli kako će to dopremiti kući. Pogotovo ga je brinuo onaj tanjir koji se ne može nikako sakriti. Riješio je da zamoli i potplati konduktera da mu pomogne nekako oko toga. Još ako imadne sreće da bude onaj njegov kondukter, onda će biti dobro. Imao je tri sata vremena do polaska voza kojim je trebalo da se vrati. Poznavao je grad, ali nekako nije imao želju da se udaljava od stanice, ipak je ovo ratno vrijeme. Ne namjerava kupovati ništa, izuzev onog zbog čega je došao, tako da je čekanje prekraćivao šetnjom kroz obližnji park i čitanjem novina koje je usput kupio. Na pola sata prije polaska voza, Naser mu je dopremio antenu. To je, u stvari, bio jedan neveliki paket gdje je spakovan glavni uređaj za antenu, resiver, kako ga zovu, i tanjir koji je bio zaštićen lepenkom za pakovanje. Pozdravili su se i svak ode za svojim poslom. Trebalo je čekati još do polaska voza. Nekako mu je sporo prolazilo to vrijeme, valjda zbog nelagode koju je osjećao, svjestan činjenice da nosi švercovanu robu.

U povratku, bio je isti ruski voz, ali nije bilo onog konduktera. Omer zažali što ga nije pitao kad se vraća i što nije svoj povratak tempirao prema njemu. Nije se sjetio tada, a sad je bilo kasno. Čim je objavljeno da je voz parkiran na određenom kolosjeku, što je bilo čitavih petnaest minu-

ta prije polaska po redu vožnje, Omer je pohitao da uđe. Ovaj put je kupio kartu na stanici, ali je smislio da čim vidi koji kondukter je zadužen za njegov kupe, iskoristi priliku i pokuša da ga potplati da mu pomogne u vezi prevoza antene, za koju se zna da je švercovana roba, jer se tada nije mogla naći u registrovanim prodavnicama. Tako je i uradio, s tim što je ovaj put kondukteru unaprijed tutnuo pare u džep, računajući da će se tako više potruditi. Izgledalo je da je sve uredu, te Omer malo odahnu, nadajući se da više neće biti nikakvih problema. Paket sa resiverom je stavio ispod svog sjedišta tako da je bio potpuno neupadljiv, a antenu je stavio tamo gdje mu je rekao kondukter, iza zadnjeg sjedišta u kupeu, do vrata od toaleta. Omer je sjeo do prozora, odakle je vidio odloženu antenu. Držaću je na oku, mislio je, da niko neće znati čija je. Naspram njega sjeo je jedan stariji Crnogorac. Uočio je to Omer odmah iako je ovaj bio odjeven u građansko odijelo, bez ikakvih detalja koji bi ukazivali na to. Osjetio je on po fizionomiji i držanju, a još kad je ovaj progovorio komentarišući polazak voza, onako za sebe: Bogomi, ovaj krenu na vrijeme, pa onda otvori Pobjedu i poče da čita, Omer pomisli: Ovo je neki stari kadar čestitih i odgovornih ljudi. Čekao je pogodan trenutak kad prestane da čita, pa da zapođene razgovor sa ovim starinom, no on je malo čitao novine, a zatim zaspao. Kao i u dolasku, sastav putnika je bio šarolik. Bilo je dosta švercera koji su nosili raznu robu, ali najviše cigarete i kafu. Čuo je komentare kako je dozvoljeno prenijeti deset šteka cigareta i vidio kako šverceri prilaze punicima i pitaju ih diskretno, imaju li svoje robe i mogu li im prenijeti koju šteku. Jedan od njih je prišao Omeru i zapitao ga prigušenim glasom, ali nekako prisno, kao da se susreću svaki dan:

- 'Ej stari, možeš li mi ti primiti neku šteku, tebe neće niko kontrolisati?

- Ne mogu, imam svoje. Odgovori Omer, pokazujući paket ispod nogu.

Dolje na dnu kupea, do toalete, upravo blizu Omerove antene, čula se galama i smijeh. Tri bradata vojnika u maskirnim uniformama, glasno su pričali, smijali se i svaki čas potezali iz neke flaše što je kružila između njih. Pili su rakiju, i to vrlo ubrzano. Omer je vidio da je pogriješio što je antenu odložio tamo, ali sad je bilo kasno, ostalo je samo da se nada da neće obraćati pažnju na to. Tako je i bilo u početku. Antena je bila dobro sklonjena, nije nikome smetala, te je izgledalo da je ne primjećuju. Bili su to dobrovoljci, kako ih je narod zvao. Oni što bez poziva idu da ratuju i pljačkaju u Bosni. Znao je to Omer. Gadilo mu se od svega, ali sad je brinuo samo kako da dopremi svoju antenu i izbjegne bilo kakav razgovor. Nadao se da će se vojnici smiriti, ili otići negdje, možda da potraže bife u vozu, jer im je ona flaša sa rakijom bila skoro prazna. Nažalost, nije bilo tako. Kada je jedan rekao: Na mene krčma braćo, nestalo nam rakije, onaj drugi mu istrže praznu flašu iz ruke, otvori prozor i tresnu je u stijene pored kojih je prolazio voz. Drugovi to propratiše veselim usklikima i opštom galamom koja se na kraju pretvori u bučnu pjesmu: Ko je drugi, ja sam prvi, da pijemo turske krvi... Pritom jedan od njih poseže rukom za vojnički ranac i otuda izvuče drugu flašu rakije, što izazva veselje preostale dvojice i na tren prekide pjesmu. Sva trojica potegoše dobro iz flaše i zapjevaše još jače pjesme koje pozivaju na mržnju i zlo. Onaj Crnogorac, probuđen galamom, vidno se naljutio, okrećući se svaki čas u tom pravcu, jer se bučna družina nalazila na kraju

vagona iza njegovih leđa. Ne izdrža no, gledajući u Omera, prokomentarisala naglas, ali ipak vodeći računa da ga ne čuje vesela družina:

– Rđa i nesoj opogane sve čega se dofate! Oca im jebem, što Crnoj Gori obraz uzeše!

Omer mu uzvratil pogled sa odobravanjem, odmahnu glavom i prokomentarisala još tiše:

– Šta ćeš. Sila Boga ne moli.

– Budala se ponosi onim čega se pametan stidi. Samo, stidjet ćemo se, vala svi, čini mi se, ako im država ne stane ukraj. Sve to treba pohapsit', pa u Spuž, ili kakav rudnik, da kopaju dok se ne učeraju u jol.

Omer opet odmahnu glavom i zagleda se kroz prozor, želeći da na taj način prekine ovaj razgovor, jer se plašio da ih ne čuju oni vojnici, ili neki od putnika kojima je ova družina izgledala bila simpatična, jer su se smijali njihovim komentarima i pjesmama, dobacujući poneku odobravajuću upadicu. U tom momentu, jedan od vojnika, vraćajući se iz toleta i zakopčavajući šlic, zatetura, zbog alkohola, ali i zbog neravne pruge kojom je klaparao voz, te se sruši na onaj Omerov tanjir satelitske antene. Nekako se pridiže, šutnu nogom antenu i zaplićući jezikom promrsi:

– Boga ti jebem, kak'i su ovo tanjiri? Šta velite braćo, da ga bacim kroz prozor, da vidimo je li leteći?

To reče smijući se preglasno skupa sa svojim drugarima koji su ga bodrili. Ohrabren pažnjom koju je izazvao, počeo da izvlači onu antenu, kao da stvarno hoće da je baci. Voz ponovo zaklopara na pokleklim šinama i zanese se nekoliko puta, tako da vojnik opet pade preko antene. Sada je navalio na nju sa stvarnom namjerom da je izbaci iz voza. Omer je još od početka pratio ovu scenu sa zebnjom, procjenjujući da

je najbolje da se ne javlja, ali kad vidje da on stvarno hoće da izbací antenu iz voza, priđe i što je moguće umilnije sa smješkom izvinjenja, obrati se vojniku:

– Izvini, vojniče. To je moje. Sa' ću ja to skloniti da vam ne smeta.

To reče i krenu da uzme antenu. Vojnik znatiželjno pogleda pridošlog, pa kao da se otrijezni, uhvati ga rukom za rame, sprječavajući da uzme antenu. Zadrža ga u tom položaju nekoliko trenutaka, promatrajući ga, a onda poseže rukom i skide mu „francuzicu“ sa glave:

– Stan' der, da vidim koji si ti? Nešto si mi sumljiv. Da ti nisi Turčin?

Omer sav pretrnje i blago ga dohvati za ruku koju mu je dražao na ramenu, sa namjerom da je ukloni, ali da to ne izgleda kao otimanje, pri tome izgovarajući:

– Nisam ja nikakav Turčin, bolan, već nevoljnik k'o i ti.

Međutim, to ne pokoleba vojnika i on je i dalje čvrsto držao Omera za rame.

– Jesi, jesi, Turči si ti. Vidim ti ja po očima. Tak'e ja tamo koljem. Šta je? Hoćeš da gledaš preko setelita šta ti radi Alija? Što ne dođeš tamo da vidiš, a? Stra' te, je li? E, pa ja ću da ti rečem. Gore je no što moreš zamislit. Čistimo. Sve redom! Trijebimo što nije srpsko. A pošlje se vraćamo 'vamo da dovršimo pos' o. Tako, isto će ti biti, il' bio tamo il' nas saček'o 'vamo.

To reče cerekajući se i šarajući pogledom od Omera do svojih drugara. U kupeu nastade tajac. Svi su se okrenuli i gledaju šta se dešava. Omer prebljedio k'o krpa, ne zna šta da radi. Ništa pametno mu ne pada na pamet. Utom onaj Crnogorac ustade i polako priđe vojnicima, obraćajući im se blagim, ali autoritativnim tonom:

– Neka de, momci. S mirom. Ne dirajte čo'eka, ništa vam ne čini. Veselite se k'o i dosad, mladi ste i zdravi, fala Bogu. Nek svak ide svojim putom. Ostavite nas stare s mirom, dosta nam je i starost naša.

Onaj vojnik pusti Omera i zagleda se upadljivo u lice pridošlom:

– Viđi, viđi junaka. A šta ti 'oćeš, je li? Ža' ti Turčina što 'oće da vidi šta mu Alija poručuje? Ti si onda gori n'o on, ali očistićemo mi i tak'e. Utrijećemo i vas.

Crnogorac je kipio od bijesa. Bijaše se sav zacrvenio u licu i vidjelo se da se jedva suzdržava da ne nasrne na vojnika. Nekako se savlada, a onda se okrenu i žurno iziđe iz vagona. Ubrzo se vrati u pratnji policajca pokazujući mu grupu koja je stajala tamo gdje ih je ostavio, uključujući i Omera koga je vojnik i dalje držao za rever. Policajac polako priđe grupi i obrati im se uz smiješak:

– Šta se to ovđe dešava, je li, momci?

– Ništa. Evo činimo tvoj pos'a. Ovi čo'ek šverca setelitske antene. 'Oće da vidi što mu čine mudža'edini.

– Je li to tvoja antena? – obrati se policajac Omeru.

– Jeste, družo miliconeru, moja je. Kupio sam.

– A, imaš li račun?

– Ama, milicioneru, napadaju čo'eka bez razloga, zato sam te i zvao. Pijani su. I na mene je nasrnuo ovaj nesretnik – pokuša da se umiješa Crnogorac, ali ga policajac zaustavi pokretom ruke.

– Ti se ne mješaj. Njega pitam. Imaš li taj račun?

– Nemam, družo milicioneru. Kupio sam to tamo u Tuzima i pošteno platio...

– Dobro. Onda je to šverc. Nezakonita trgovina. Moram ti oduzet robu.

- Nemoj, k'o Boga te molim – zavapi Omer. – Imam šćer sa đecom tamo u Sarajevu, nadali smo se žena i ja da tako nešto saznamo o njima. Dali smo zadnje pare za to. Ne uzimaj nam to, ako Boga znaš.

– Pušti ti Boga. Ovđe je zakon u pitanju. Ako nemaš račun, znači švercuješ, a tada se oduzima roba. Dobićeš potvrdu i sve kako treba.

Stari Crnogorac gleda, ne vjeruje svojim očima i ušima. Crven od bijesa i potpuno skrhan svali se na susjedno sjedište koje bijaše slobodno i uhvativši se za prsa. Očigledno, nije mu bilo dobro. Disao je ubrzano, a onda isprekidanim glasom zavapi:

- Au, au bruke i nesoja! Jadna Crna Goro, šta dočekasmo. Uzeše nam obraz neljudi. Opoganiše sve. Au, au bruke... – jednako je ponavljao starina, kršeći ruke i obazirući se oko lo, kao da traži pomoć od saputnika u kupeu, koji su ćuteći posmatrali sve.

Policajac ga ovlaš pogleda i nastavi:

- Smiri se, č'o'če, popij malo vode i ne mješaj se u službeni posa'. A ti (okrenu se ka Omeru) daj ličnu kartu i pođi za mnom.

Omer mu dade ličnu kartu i krenu za njim niz voz. Noge su mu bile kao drvene. Nije bio ni svjestan kako se kreće, u glavi mu je zujalo a neka beskrajna tuga je preplavila cijelo njegovo biće i um. Nek se jednom završi sve, mislio je. Ovo je kijametski dan asli. Zlo je pobjedilo... Iz tog stanja prenu ga policajac uhvativši ga za ruku i uvodeći u službeni kupe:

– Šta ćemo da činimo, Omere? Nemaš račun, moramo plijeniti...

– Ne čini mi to, molim te! Ili me ubij, ne muči me više.

– Nećemo se ubijati, a ne pomažu ni molbe. Imaš li kakvu pametniju?

Omeru paralisanom od uzbuđenja jedva dođe do svijesti na šta cilja policajac. Nije bio vičan tom poslu. Nikad nije umio podmititi nikoga. Kad je u par navrata podmićivao za neku uslugu, to je uvijek bilo nezgrapno i neprijatno. Ruke su mu se tresle, te je jedva uspio izvaditi novčanik. U jednom zadžepku je čuvao pedeset maraka, kao rezervu za zlu ne trebalo, kako je taj svoj tajni štek, za koji ni Vezira nije znala, naslovio u svojoj glavi.

– Evo, evo, popij nešto. Samo me pušti, kumim te.

Policajac pogleda novčanicu, onda pogleda na hodnik da li ih neko posmatra, pa pošto se uvjeri da nema nikog, brzim pokretom uze novac i spremi ga u džep. Bješe to tada velika para. On je čitavu predstavu i napravio da bi uzeo deset maraka, a zadovoljio bi se i sa pet. Ovako, iskopao je mnogo više i bio je veoma zadovoljan.

– Tako. Vidiš, ljudi se o svemu dogovore. Ne mora sve biti po zakonu. Sjedi tu, dok se oni nesretnici smire, ovo je službeni kupe, pa onda idi donesi antenu, neka ti je ovđe, dok ne stigneš do tvoje stanice, sigurnije je. Ne govori ništa nikom, ni onom blesavom čiči. Tako je bolje za obojicu.

Namignu mu, potapša ga po ramenu i izgura na hodnik. Omer, srećan kao da je neko njemu dao te pare ode i uradi kako mu je policajac rekao. Oni vojnici bjehu pospali te i ne primjetiše kad je odnio antenu.

Kad se vratio i sjeo na svoje mjesto, onaj Crnogorac se bješe malo povratio od stresa. Pažljivo odmjeri Omera i upita ga.

– Šta učinje, čo'če, pušti li te ona pogan?

– Fala ti, dobri čovječe. Oprosti što i tebe nabihuzurih.

Završih nekako. Dobro je, kad se more i platiti, šapnu Omer, siguran da mu može reći istinu.

– E, Tito, Tito, što ne mož' ustat' da jope počistimo, nakotilo se pogani puno – prozbori još glasnije starina vrteći i odmahujući glavom. Ubrzo najaviše dolazak u Mojkovac. Crnogorac se poče spremati da napusti voz. Na kraju pruži Omeru ruku, gledajući ga u oči:

– Hajd u zdravlju, čo'če, srećan ti put. Oprosti, nijesu isti svi Crnogorci. Izroda i pogani ima svuđe. Sad je došlo njihovo vrijeme, no proći će. Dako. U Boga se nadam. Zlo bi bilo da im se ne stane ukraj. Ja sam Draško Rabrenović. Ovđe sam u centar, pa ako navратиš u Mojkovac, potraži me da popijemo po je'nu i prosunemo koju.

Omer ustade, pogleda ga u oči i steže mu ruku k'o najrođenijem. Poželje i da ga zagrlji, ali se uzdrža:

– Hvala ti, dobri čovječe, i oprosti što napravih sjekiraciju i tebi. Svuđe ima ljudi i neljudi, znam ja to, a Bog će dati šta kome pripada. Ja sam Omer Mulić. Evo zapisat' ću ti adresu i telefon, pa ako te put nanese, svrati k'o kod svog najrođenijeg. Volio bih da ovo ne bude naše zadnje viđenje.

Rastadoše se kao stari prijatelji i Crnogorac iziđe iz voza, a Omer ga proprati pogledom sve dok mu ne iziđe iz vidokrug. U glavi su mu odzvanjale samo dvije riječi: ljudi i neljudi. Nema drugog aršina, prošapta sam za sebe.

Kući je stigao kasno. Bio je vrlo umoran, ali čim je zakoračio u avliju, osjeti veliko olakšanje. Sjede na klupu ispred kućnih vrata, odloži pakete i krenu da se izuje, ali ga opazi Vezira, oglasi se iz kuće i ču se kako užurbano izlazi:

– Jesi li to ti, Omere?

– Ja sam, Vezira, ja sam.

- E, hairli bilo. A kako prođe? Bogomi sam deveralala puno! Vazdan sam bila k'o na iglama...

- Dobro je, dobro, moja Vezira. Sve dok ima ljudi, treba se dobru nadati.



Kamena stolica iz Bukovice - pretpostavlja se da je bila prijestolje Jelene Grube, koja je vladala Bosnom nakon smrti supruga Dabiše (1395.-1398.). Naslon stolice ukrašen je predstavom drveta života, a s lijeve i desne bočne strane uklesane su ljudske figure

SAFET SIJARIĆ
Drugonagrađena priča
Donator nagrade:
CK-Bihor, Petnjica

SLUČAJ U POTKRŠKOJ KRČMI

(Povratnička priča)

*„Nijesu pametni ni oni što su otišli,
ni ovi što su ostali.“ Husein Bašić*

Prosto sam letio od radosti kad mi se otvorila prilika da nakon višegodišnjeg egzila i tumananja obrnem – i to u najvećem jeku ljeta, u ono živo vrijeme roda i rada – iz tuđine k svome domu, kojem se, gdje god bio, okrećem kao vjernik Meki i gdje bih kao i mnogi, pogotovo stradalnici i gubitnici poput mene, da se konačno zaustavim i skrasim. Ali, što sam iskočio iz voza i uhvatio lokalni autobus do pod svoj Potkrš – razočaranje. U ostarjelom, već propalom saobraćajnom sredstvu – u kojem nekad noga nije imala gdje da se spusti i koje bi ključalo od neke vesele prepirke i svađe – sjedi, tu i tamo, troje-čtvoro. Šute gledajući preda se, čekaju da se krene. Uz so i sodu, šećer i kahvu, te apotekarske sirupe i razne tablete i kapsule, kod nekog tetrapak mlijeka i grumen sira te ponešto voća i povrća vidim u kesi, što me baš začudi – ranije se to, vala, ozgor snosilo u grad, a sada se, evo, prti zapravo iz grada. Pa još kad se krenu te dotrajala krtija od autobusa stade zvrndati i tandrkati po prestaru asfaltu u hiljadu zakrpa i opet s toliko rupa, a potom – pošto je asfalta i takvog kakav je bilo samo dokle vuče dolina uz rijeku – dizati prašinu po razlokano makadamu i gušiti...

Rodih se kad sam iz tog jada, od po puta ostavši sam, ispao na zrak. Sretan što sam konačno napolju, uzmem tu kihati i prftati u papirnu, a onda hvatati havu kao spašen davljenik.

“Uh!...”, velim u sebi povrnivši dah. Bogu ti hvala.

Ponad mjesta gdje obrće krak za moj Potkrš, na kržljav hrastuljak prikovana strjelasto zasječena, sada već polutruhla daščica s naobratno ispisanim – zdesna ulijevo, za putem i zaoštrenom stranom daščice – šlampavim crnim slovima. Okrenem polagaišno kud nišani ovaj vrli putokaz, premda mi drum bi nekako tuđ jer nije više, kao nekad, utučen konjskim potkovicama i uglancan kolskim šinama, već progrušao i zarastao kao da ništa njime ne gazi nit prolazi.

Dno sela, glasoviti zemljaš Hrustem, vidim, sjedi na pragu svoje kućetine. Koliko bješe posivio i oslabio jedva ga poznah, iako je bio tu gdje se ponajviše moglo očekivati – gdje sam ga, bezbeli, najčešće i viđao. Nekad moćni ratar i stočar kod kojeg je samo rikalo i bukalo, odlijegala vika i dječja cika, sada šuti na pragu star i sam. Kuća mu sva zapala u samorast.

“Merhaba, domaćine!...”, izvih kratko ruku, zaustavivši se.

Samo je popodigao nakostriješene vjeđe, ne baš siguran da li je čuo od mene glas. Otvorenu šaku u znak pozdrava, očito, nije stigao registrovati.

“Merhaba ti velim!”, zavrnuh s puta, onamo k njemu.

Jok. Nema odgovora.

Iako vidi da sam namjernik, ne ustaje mi da se rukuje i upita. Nije za na noge, izgleda, baš ni kadar.

“Možeš li me poznati?“, pounijeh mu se malko da me bolje vidi.

Zaklima posijedjelom glavom kao da potvrđuje, ali mi se čini da ne zna ko sam. Pa i da nije posigurno shvatio ni šta sam tačno rekao. I da li sam nešto rekao.

“Sam si?!”, viknuh.

Ovo je uhvatio. Mahnu izbornom šakom u zrak. “Sve prslo”, reče. “Po svijetu.”

“To što je živo”, napomenu.

“Jah...” Odlično razumjeh. “A ti, kako si?”

I ovo junak ulovi. Izvivši vjeđom kao da isteže olinjalo krilo, dotače rukom svoje zaleđe i potom uho. Pa i gore ovlaš glavu – zaboravnost.

Sve mi jasno i ostavih ga, da mu više ne dosađujem. Njemu samo zakrenuše mutne staračke oči spontano za mnom pa mu opet sijeda kostrijet pade po njima.

Do svojeg staništa ne vidjeh više nikog. Svud je vladala neka pustoš i zapuštenost. I tišina koja počinje već da plaši.

“Đe si, sahbijo?...”

Prestara i davno opustjela moja rodna kuća, zapravo koliba čatmara, s čijim življem se desilo isto što i sa Hrustemovim robljem, bješe se svalila, razvalila i urasla, te ja, šta ću, raskrčim ispred sebe i od njenih ostataka, malo kame-na i drvlja, napravih gore uz prvu stijenu, na suhu tlu pod natkapčinom, onako nešto, kako bi rekli planinari, “vučje jazbine”, koliko da me noću zaštiti od vjetra i drugog, zastrijeh ucrnjelom slamom nekadašnjega kućnog krova i šatorskim krilom s ranca, pa od nekog nemira odmah nastavim uz selo.

U kućama po našoj svojevremeno buldožerom izvrljanoj vrleti, kućama koje bi nekada drhtale od tutnjave i u kojim je znalo da vri i grmi od sibijana, da zveči od vike i vriske, sada – bio ko u njima ili ne – mukli muk. Napolju živog... daće bog. Pa gdje i naiđoh na koga ili ugledah kog oko puta, bi to uglavnom neko od starijih, najčešće slab i bon. I o čemu zbori, sve: “Boli me nešto evo tu, sred grudi, i boli me ‘vako ođek, pod rebro, i vođek, u ložičicu. Glava,

krsta, noge... Noge me i ne držu!... A nema ko da me vidi i poslušati do 'poteke pa – muka."

Gledam i slušam snuđen i ganut. I ratovi bivali, pogromi, i rednje nailazile, zaraze, i međusobni sukobi se, bogme, događali – oko međe, vode i pašnjaka – te i mrtve glave padale, a potom slijedi osvete, odmazde, dok ovamo tuča tukla, krupa, provala udarala te porov drao i nosio, pa i suše bivale te glad vladala, bijeda i neimaština, a s tim krađa i pljačka, upad vuka i hajduka, vrh svega najezde miša i skakavaca nailazile, dok insana gamad grizla – uši, buhe i tahtabe, stjenice, i opet živo. A danas... Tu gdje bi nekad vrvjelo od pokreta i brda odjekivala od zvona i mjedenica, od rike govodi i bleke ovaca, od čobanskih povika i dozivanja, zvečalo od svirke, pjesme i vriske, tlo podrhtavalo od igre i hrnge, i gdje bi se kopači, kosači, te žnjetvarice i tkalje, vazda uz pjesmu, kliktaj i smijeh, utrkivali, nadmetali, tuđe-tuđe kog vidim. Sve zaraslo u draču i koprivu, trnje i kupinu, čak i kuće u kojim nekog ima. Plotovi otruhli, vratnice pale. A oko kuća i avlija njive, gdje su se nekad kao more talasala žita, sad osvojilo trnje.

"Nema se interesa", kažu, "ni radit' – ništa ne može da se proda. Kad dolazi odnekud krompir, po kilogram u njemu. I jabuka bez pjege, rumena i lijepa da ti je žao u nju zagristi."

Kog vidim žali se na samoću. Vlaga, memla i trulež kuće spopala, kune naselile tavane te po njima hrngeljaju. Da zlo bude veće, zavlada "nak'a zafrkancija i "demokracija" pa i 'vo hala od naroda što j' ostalo izdijelilo se na nekak'e sranke i stranke te jedno z drugijem ne zbori, a to sal nešt' obećava i laže te se samo džaba čeka i čami".

Od neke muke i tuge zabacih jaknu preko ramena pa uzbrdo, da se gore po visovima ispuham i provjetrim, kako

ne bih puko. Pravo ću na Veliko ždrijelo, uz koje će se najbrže gore pod nebo.

Idem uz ledinke po kojim bismo se svojevremeno hengali, hrvali, hakali se i skakali, a sad – mir. Mrtvi mir.

Kao i obično što radim kad se baš nekud zaputim, a ne dokon šetam i ljenčarim, ne okrenuh drumom nalakat već udarim pravo naviše, prečicom kroz rastinje. Ali brzo sam se pokajao, jer kratica bješe tako zarasla da me granje sve vrijeme šibalo i šamaralo, kleka bockala i trnje greblo i zaustavljalo, zakučivalo me i natrag vuklo... Jedva izdrijeh.

Iščupavši se nekako iz svega toga, ugledah gore pod nebom svoje ždrijelo, a to je jedan džinovski amfiteatar od stijenja, pa mi se zatim ovamo pod ždrijelom otkri zaravan sa grupicom kuća i u pristrancima okolo toga poneki usamljen kućerak međ stijenjem.

Kao svugdje ozdol, i ovdje u najobrovnijem dijelu sela sve zapušteno. I također, po dvije kuće napuštene pa u jednoj neko ima, po tri napuštene pa... A i oko jednih i drugih – handrak i kupina, korov i trn. Sve zanemareno i podivljalo – avlije, imanja i pašnjaci.

Kući sred seoske zaravni vrata kamene izbe otvorena – zjapi mrak iznutra. Nad vratima kroz koja su nekad prolazila goveda, isto onako šlampavo kao dolje na onom primitivnom putokazu, ispisana, tobož, kao firma neka. Negdje u tome iz mraka izbi napolje pouzreo momak te zađe tamo za ćošak, raskopčavajući usput pantole. Bijaše to, dakle, kao neka prodavnica, krčma.

Bio sam vreo od onog probijanja i frndanja ozdol kroz rastinje pa nijesam mogao proći da ne svrnem u taj hlad i naručim jedno. A i zato što tu, eto, ima neko živ.

Unutra baš tamno – treba ti minut vremena da razabereš gdje je šta.

Za čovjeka na trošnoj stolici iza banka prvo pomislih da je nekakav tu posađen siromašak. Dok ne razoputih da je ovo izvjesni “mačugaš” još iz godina mog čobanluka – trgovac stokom. Prilično bješe ostario.

Očito nenavikao na neki hair od gostiju, ne usta mi, samo se u jedan čas, razabravši da nijesam neko od svakodnevnih, malko mrdnu u stolici i opruži ruke po banku.

Tamo postrani od njega, na samom banku sjedi jedan ne mnogo pripsaniji. U ruci mu čašica ljute.

Onda ugledah dvojicu dolje na klupi, zapravo nekom ovlaš tesanu brvnu postavljenom na dvije paletice podno zida. Jedan u ruci drži također čašicu, a drugi prigrlio uza se pivo, pridržavajući ga da mu ne padne sa neravna sjedala. Prvi od njih dvojice nije baš dobar sa sobom i nema volje ni glavu da podigne, a drugi, zapravo, ne stoji najbolje s pamću – gleda me otvorenih usta, ne dišući.

Sem ovog zadnjeg, najmlađega, prepoznah vremenom svakog, samo imena im ne znam. Kao nekadašnjem “mačugašu”, ovome za bankom sam znao, ali sad ne mogu da se sjetim. Oni mene, vidim, nekako i znaju i ne znaju.

“Pozdrav, ljudi”, promrmljah i prodavac-krčmar nato klimnu, a drugi, kao što svakako nemaju tu nikakve obaveze – ništa.

Bilo je nekako suviše tiho, kao da je sve nijemo. Bude ti malko i neprijatno, kao da je tvoj dolazak tome uzrok.

“Jedno hladno”, rekoh naslonivši se na bank, ovamo do ulaza. Uz jedno napušteno mjesto, trupinu nekakvu u čošku, uslonjeno nedopijeno pivo, što je značilo da tu sjedi onaj koji je sad napolju.

Prodavac se maši flaše iz načete gajbe na podu. To mu je bilo najhladnije.

“Provreh ozdol uzastranu”, kažem. Htjedoh time ovu neobičnu, neugodnu šutnju malo potisnuti.

Ali ništa. Začu se samo prodavčevo otvaranje čepa. “K-pf!” I doturanje flaše po banku, preda me.

Spustih na bank papirnu peticu. Čovjek izvadi iz fijoke kursor u metalu. Zgrnuh sitniš lijevom u desnu i strpah u džep. Svaki šum i pokret pomagao je u ovom neprijatnom muku.

“Danas se rekne selam”, tek sada onaj mrzovoljni dolje na brvnu, ne podižući glavu, odgovori na moj pozdrav. “Zdravo je umrlo”, veli.

“E pa – selam!”, miroljubivo se nasmijah. “Kad je tako.” Ne uzvрати. Pijucka svoje.

Ovaj na banku, šepajući u zboru i zaplićući jezikom, poče razjašnjavati o pozdravima nešto kao kosmopolitski. Sasvim nerazumljivo – ja nijesam mogao povezati ništa. Razabrao sam jedino da je između ostalog naveo komšijsko pomoz bog, što je po njemu također lijepo.

Mrzovoljni u jedan vakat nanovo podiže svoju čašicu. “Hajd’, u ime Allaha”, veli za sebe i, kao da podržava ovo nemušto slovo o pozdravima – prekrsti se onom čašicom.

Ne mogoh da se ne osmjehnem njegovoj pijandurskoj fori.

Okrenuh se prodavcu, uzimajući flašu. “Ja malo naviše”, pokazah glavom ka ždrijelu, kako ga ne bi mučila moja pojava. “Da se provjetrim.”

Bez obzira što je, sigurno, rijetkost danas – kad je stoka, vidim, utrta – da se neko penje gore, krčmar, kao da u tome nije bilo ničeg neobičnog, samo mahnu bez riječi glavom kud i ja. Shvatio.

Iako ne bješe previše hladno, željno otpih gutljaj piva. Bi mi neprijatno koliko se to ču. Zadovoljno odahnuh da ovo malko zabašurim.

Kao da je razumio moju nelagodnost, prodavac mi pripomože šumno krenuvši šakom po hrapavu banku i šušnuvši mojom papirnom peticom koju tek sada, i to kao nehotično, zbrisa u fijoku.

Opet tajac. Krčmar izgleda računa da je ovo bilo sve – da niko više ništa neće naručivati, jer se nema. Ali mora da bude tu, uz svoju maltene praznu kasu.

Vrati se onaj otud, spolja. Prepoznah i njega, znam i kako ga zovu – Bećar, Bečko, što se za nj tako zalijepilo da mu je pravo ime smjesta otišlo u zaborav. Očito je ostao vjeran svom nadimku.

I ne primijetivši me kao novajliju, odglavunja onamo do svog ćoška i spusti se na onu trupinu te prihvati svoju neispijenu flašu. Otpi gutljaj i zadrža bocu u ruci. Sjedi ondje šuteći kao da je sam u prostoriji. Mokro pramenje kose palo mu na oči. Pogled mu smrknut.

Šutimo zapravo svi. Neko pijucne svoje i to je to. Ništa se ne očekuje, samo se onako, eto, taji tu i dreždi, čami. Koliko da se ubije vrijeme.

Dok ti jednog momenta onom u ćošku, na trupini, kad ispi ostatak te nemade više šta iscijediti, dođe nešto u pamet te zvoknu svojom flašom sebi o glavu... Puče boca – pade dolje u komadima.

Iznenaden kao malo kad u životu, ja mu se i plahnuh i malko – kako već hoće, velim, sebe... – zazrijeh. Dok od domaćih niko i ne trepnu, kao da on to svaki put... Ali kad vidjesmo kako mu niz sljepoočnicu zabrza krv poustajasma, uzbuđeni i zabrinuti, da činimo nešto...

Međutim, prije no ćemo i stići da se sjatimo oko njega on, i sam ustavši, kao da mu ne bi dovoljno to što je uradio, okide, jošte, glavom o zid, baš ono dušmanski, i kao od groma, istog časa sniza se dolje.

“Uh!...”, ote mi se.

Domaći me pogledaše s nekakvom začuđenošću. Kao pitajući se šta mi je.

“Zajebava Bećko”, svojski protumači mladić što me gledao otvorenih usta.

Kako je bilo jasno da baš i ne “zajebava”, drugi se na te riječi slatko nasmijaše.

“Ove rede je gotov”, znalački ocijeni krčmar, sad se uozbiljivši.

Ja opet kao ja – uzrujan i zgrožen. “Bože dragi!...”

A domaći kao da se više začudiše mom iznenađenju i zapanjenosti no što ih začudi ovaj užas koji se zbi pred nama.



Ismet Adrović, Shatila, grafika 1982.

TIJANA RAKOČEVIĆ
Prvonagrađena priča
Donator nagrade:
ZK-BIHOR, Luksemburg

JEDNA USTA MANJE

Dedu

Što su se namnožili, veli, što su uzjali, načvori se, ooo; i odista, Šaov do, proklet i nebesan, ključao je od ogromnih zelenih skakavaca koji su se zavlačili u Mitinu dugačku džupu dok je, gazeći ih, slazila niz progon. Srećna što se dokopala puta, vadila je jednog po jednog, iz postave, iz cipela, iz kose, uzimajući ih za tanke čakljaste noge, a njihove stomake, brupce koji su, stisneš li ih s oba prsta, praštali poput pucavca, bacala je u suve priplotne međe s očekivanjem da će za njom odjeknuti kao kašikara. Eno, de: posljednji, a živ se dosle nije čuo, zagrana udovima; ona ih, osetivši da je grebu oko pasa, povuče iz sve snage i nesretni šiljoguz, osakaćen, pade na šaktavi šoder. Ulakši Mita tek kad siđe niz palj, i opet, bi joj krivo kad ga se šeti: mrva božja, žalosti, kako takva slabotinja živi i kročiti ne da, i to samo sa svojom vrstom u roju, a ovako tjena, tulečić božji, uopšte – tuga da ti se na srce savije, misli ona, jer tako i čovjek, i čovjek isto.

Strah joj dođe do pod grlo; onaj fantazira, onaj bi puškom da posmiri, a ona, majka i jatka, nema druge no da ište: ako joj ne dadnu kakve prismoke – njušalo pod pušalo. Maša, Stana, Milka, Veljko, sve jedno drugome do uva, svako zinulo i čini a-nu, daj, ona njima na i na dok ne sađoše na mast i križanice, a kad se i s tim pritanji, stadoše da,

režeći jedno na drugo, zaklanjaju obrok bedemima ruku. Pribraćeš ga ti, duše mi očine, sikće, još kako, a ono, pomisli, ne pontava no zakišilo: ne, ne i ne. Pribraćeš, Veljkiša, ljeba mi i soli, toroknu i sasvim se ućića kad viđe kako joj sin, jedvaček, frljaknu kuvano zelje niz potočinu, pa zatim, bez trunčice kajanja ili samilosti: daj drugo. Tako i krme kad prevrne korito, šćela je da mu odbrusi, ali se umjesto toga obu, i evo je, tik pred kasarnom, zarozana ali čista, majušna ali jedra, mati kojoj će, ako sve istrpi, Žabar dati sve što Bog ne dade: brašna, jer sve drugo, ako ne naloče mačka, to naturi muva, sve drugo traje kao ljudska čast.

Huknu i sračuna: Maša, Stana, Milka, Veljko.

Ali otkud Spasoje, s dvojicom njihovih, otkud on, zabo-ga, a činilo se da je u zemlju propao čim se pripucalo; začo-vio se, ustabrio, trbuh dan ôda preda se, ne udara na trag niti kome kapu skida, što ti dâ – nemaš, što mu daš – njego-vo je i, ako se izuzme taj al i oblapornost, milo ti što gmiže kad je toplo. Bi li ti mene, Vukota, ubio? Ja tebe, Spasoje, bih, znavaše Mita, i premda je i tada, puštivši ga na slobodu, dao zarak: ja tebe, Vukota, neću, nije joj ni sad davalo mira to što se, ako je vjerovati selu, dobri Vukota utopio, sam samcit, u čanjici vode, ni neđelju dana po povratku kući. No kako se Spasoje raspuči s Talijanima, tako ga ona, raspeljivši kao da mu traži mešpajza, uhvati pod ruku pa poče da kamliječe: sijeno gržno, krava zapragla, četiri makanje, Obrenu se, a on je tada ošinu pogledom, strva ne zna, pa ako – i ona skliza niza nj – pa ako... Komandant, čoče, još njome pričevrljen, popridiže opasač kao da će reći šta oj, ali ne učinje se vješt ni da joj, ako ništa drugo, na račun poznanstva iz osmoljet-ke, štogod obeća; štaviše, oburva se na nju svom težinom i, piljkajući žvale iz kojih su frcale kapi pljuvačke, prokameni,

biće najprije, Obren komunjara i biće: počkem ti se na to, Mita. Ne dam, kaže on.

Natuštilo se bješe iznad Šaova dola – padala je, ne kiša nego strašna pomrčina, i da nije bilo mladih žaba koje su se trzale na svako šuš, čulo bi se kako neko, s nogu spao, silno ječi: og mene, og. Imaš zemlju, i to joj reče, idi pod najam, a kud da brusi i kome da nejač ostavi, to se njega, reklo bi se, i ne tiče; da zakrdi i da izagna, da posije i da oplijevi, a ako i lijek pretekne, e tu bi... ali okle? Među nogama, toči li toči, ženska krv: probila, zajazila, niz prepone pravo u opanak, a peta joj, rošava i našuljana, u njemu bježi natraške, pumpajući spolja vreli zrak. Zastade ih u snu, aždaje, podadule i raskrebečene, i samo se, od svega što se u kolibi nalazilo, tamna kočetica glaskala cijukanjem; skrajnuvši s nje čaršav, ona ugleda mrtvo žgebe kom su oči, čivitne i glatke, lučile i dalje slani sok.

Spavaj, dome, reče Mita i, ne dodirujući mâšnu šcer, vrati sve kako je bilo.

Maša, Milka, Veljko.

Prva poslijeratna godina bijaše trpka i nerodna, i ljudi su, isprva od stra', jedni drugima ponovo prilazili, zauzimajući, jer to je bilo onda, iste busije; doduše, ne bi koje, ako u tome ne vidi kakav račun, punulo drugome u oko, no guli i krampaj što kljuse za dan oprtči: trtabuz pa kamen, dako neđe nikne. Druga godina bi žedna, navrni vodu pa kropi, i taman da ga rukom dokučiš, a on ti, ščagoren, ispadne iz usta: neko ti je, kažu, gladan, neko možda prosi. Aknuli Rečinjani, tek o trećoj godini, posukali se oko njiva ne bi li iz njih nemaštinu izrgali,

a najsrećniji među njima, ako se to može tvrditi za one što su ih u ratu ostavili krljama, očopliše, zbilja, malo boračke – svinuše, mahom, kao da je to što su rođeni pod Ključem jedini njihov spas. I Mita je, razmahana kao žitki prut, sijevala niz ornice iz kojih je, s crnicom pomiješan, oticao ovčji gnoj; kad se namoli, mišljaše, pa kad vidi, zorila se, ali nije bilo toga što bi crnom amputircu dokazao da će ljevicom, kad se uvješti, riljati kao desnicom, koju nema.

Ako, ako, prihvati na ljesu naslonjen prolaznik nakon što mu zajapureni Maša reče radim, i svi se – ni ne trudeći se da iščeprljaju ko to bi– nađoše u poslu: neko uz kotar pa ka kolibi, kod oca, da mu se sigura i prinese, a neko, ove rede to bješe mater, pohita da pospe brazdu štavom. Što su se nakotili, veli, a što su se uznijeli, pridade rasturivši leglo poljskih miša koji su, siti i naspavani, preskakali preko usondane slame i galatili repovima što nijesu zubima mogli, a kad joj dojadi, mislila je, kad joj do nokata dogori, ona će njih, tako joj boga, pljas i pljas. Vukući za sobom teške vile, okrenu put bunjaka pokraj kojeg je, a umalo da od zemlje odskoči, čučao onaj čovjek otprije: izdirao je, ko sad da vidi, cipele iz očvrsle baljege, iako su ih, skoro raspadene, prije ko zna koliko, kljuknuli u škljakavi šlam. Dobra ti sreća, odape Mita, a on ih, tresnuvši jednu o drugu, zavuče pod pazuh; ne dam, nadodje joj u svijest ono njegovo, ali nikako da oporavi: zanešišanio, zanebrijanio, prsti mu kratki i koštiljavni, i uopšte, koji vrag nju nagoni da ponavlja ovo nije on, ovo ni-je on. Ja sam ti bez išta, grunu taj, a ona, viđevši da mu se tresu nogavice, povuče držalo k sebi, i kako je naizgled obuze snemoć, on udari u priču još više – te zabranili, te progone, te nema su čim; trebalo bi, ako je pravde, da ga peći, da mu stavi pod nos, na!dok jednome ne omrkne, dru-

gome ne osvane, ali nije tako davno bilo kad se njojzi bješe smrklo, a može li iko, da bar može, u ćorilu tome da živi?

– Šutra, Spasoje – progovori – kod mene pod nadnicu, da kosiš.

Pod njima, blagosloven i prostran, zlatio se Šaov do.

MANJE POZNATE RIJEČI:

načvoriti se – namrštititi se

džupa – vunena suknja ili haljetak

progon – puteljak kojim se progoni stoka

čakljast – kukast, koji podšeća na kuku

brupac – veliki komad nečega

pucavac – biljka sa plodom u obliku čaure (koja, stisne li se, puca)

kašikara – ručna bomba

šaktav – sjajan

ulakšiti – usporiti korak

šoder – šljunak

prismoka – ono što se jede uz hljeb

tjena – leksem koji se koristi da označi nešto prozračno, nježno,

jedva ošetno

križanice – prekrižen (prepolovljen) i ispečen krompir

pitanjiti – biti pri kraju (zaliha)

pribrati – ponovo uzeti ono što se prije bilo odbacilo

(ne) pontavati – ne obraćati pažnju, ne mariti, ignorisati, ne

odustajati od svoga nauma

zakišiti – biti uporan u nečemu, zapeti za nešto

toroknuti – glasno viknuti

ućićati (se) – učutati

jedvaček – dožud, jedva čekano dijete

frljaknuti – naglo baciti

zarozan(a) – kojoj je odjeća nabrana

nalokati – liznuti, ogalatiti, ogaditi (uglavnom se koristi za vareniku)

naturiti – položiti jaja (muva)

začoviti se – početi izgledati i ponašati se kao (odrastao) čovjek

ustabriti se – stajati nepomično, pravo, kao kip, ukočiti se, stati na put
čanjica – mala posuda
raspučiti se – razdvojiti se, rastaviti se (s nekim)
raspeljiti – iskeziti
kamlijekati – zapomagati, uporno nešto tražiti (od nekoga)
gržno (sijeno) –
zapragnuti – prestati davati mlijeko (odnosi se na krave)
pričevrljiti – pritisnuti nekoga
piljkati – dirati
prokameniti – jedva progovoriti
natušiti se – naoblačiti se
brusiti – jedva ići
podaduo – natečen
raskrebečen – raširen po cijeloj površini (npr. kreveta)
mâšna – sasvim mala
trpak – opor
trtabuz – tvrdi kraj nečega, obično komad zemlje, busen
ščagoren – sasušen, spečen
aknuti – krenuti energično
posukatise – uzvrzmati se u gomili, uskomešati se
izrgati – iščeprkati
krlja – osoba sa invaliditetom
očoplititi – zakučiti, uzeti komad
svinuti – ozariti se, izgledati bolje
ljesa – ručno skovana ograda od tesanog kolja
iščeprljati – iščeprkati
uzjāti – uzjahati, dosaditi
uznijeti se – vrćeti se, vrzmati se
usondan – zamršen
galatiti – gaditi
oporaviti – šetiti se nečega što je poznato ili »navrh jezika«, zapamtiti
zanešišaniti – biti dugo nešišan
zanebrijaniti – biti dugo nebrijan
koštiljav – koščat
ćorilo – mrak

Faiz Softić

STRAH

Hamdo Klinac, zvani Hamduka, krio se od vojne policije, od komšija, od svakog oka koje bi ga moglo vidjeti i prijaviti da izbjegava vojnu obavezu, a kad je zemlja napadnuta, kao što je naša, obaveza je svakog punoljetnog i sposobnog muškarca da je brani, to jest da ratuje.

Hamduka je vozač svih kategorija, ali pošto je rat i puno se ne hoda, niti se bogzna šta prevozi, on može samo na liniju. A što se na liniji ranjava i gine, i što nimalo nije prijatno danju i noću na svaka četiri sata ići dva u rov i ćuliti prema neprijatelju koji se svaki čas očekuje da krene, a Hamduka da ga zaustavi i vrati na polazni položaj – Bože moj, to je u ratu tako, promijenit' se ne može ništa, i od toga si spašen samo ako si dobro ukriven. A Hamduka je bio dobro ukriven. Prvo na tavanu. Tu je proveo ravno tri mjeseca, četiri dana, dva sahata i dvadeset i dvije minute. Nije to teško sračunati: zna se kad se i u koliko sati popeo na tavan, a zna se tačno i kada je sjuren sa tavana. Ostao bi Hamduka gore još, ali jednoga dana tromblon udari u rog krova i otkide ga kao prasu. Taj udar tromblona u rog iznad njegove glave, označava početak ratnih muka za Hamdu Klinca, zvanog Hamduka. Ništa njega ne dohvati od tog tromblona i od tog loma, i ništa mu ne bi sem što se na smrt prestravi i strča s tavana, pa onako zbunjen ispade na avliju da pogleda šta je i gdje puklo, i tu komšinica Sena primijeti da Hamduka nije u Varešu, na liniji, kako joj je govorila njegova žena Zineta, već da se krije u kući, a koga Sena opazi, koga njene zmijske oči ugledaju – vidio ga je komandant armije, čitava vojska i sve televizije svijeta. Ništa se gore Hamduki

nije moglo desit od ovog što ga je zraknula pričljiva i zla, odavno raspuštena komšinica Sena. To mu je isto kao da je onaj tromblon promašio rog, prošio crijep i pogodio ga pravo u glavu. Isto! Kad ga sada uhvate peglat i kažnjavat – gdje je kraj njegovoj mucu?!

Brže-bolje utrča u kuću, ugrabi glavu u šake i stade smišljati kako da se izvuče iz opasne situacije, kako da izbriše sebe iz Seninih očiju. I ništa ne smisli drugo već da se ponovo negdje skrrije. No samo što to odluči, neko se ču pred kućom. Bila je to opaka komšinica Sena, koja se nije mogla čuda načudit, da je nakon puna tri mjeseca ugledala komšiju Hamduku koji je od početka rata na liniji kod Vareša – otiš'o da brani rodno i zeleno Budoželje.

– Hamduka, sokole, Hamdo! Zineta, Zino... – zvala je, ali se Hamdo nije odazivao, a Zineta bješe otišla sestri na Hladivode. Hamduka je uletio pod sećiju, iza nekakvih kofera, i tamo će ostati sve dok se ova žena ne vrati svojoj kući. Ona je lijepo ušla, sjela na onu sećiju pod kojom je ležao Hamduka i sama sa sobom pričala:

– Kud li se, pasji, izgubi? Gdje li sakri svoju strašljivu zadnjicu? E bit' će mu Vareš, čim ja odem u komandu... – gundala je tu, a Hamdo šutio pod sećijom kao mejt, iako mu je prašina, kao kliješta, stezala dušnike.

Samo što Sena ode iz Hamdukine kuće, on skočio ispod kreveta pa onako sav prašnjav – ponovo na tavan, na kojemu je još ljuto zaudarao barut. Tu se nekako primiri do noći, ali čim se smrče, istrča i zajedno sa svojom voljenom poče u štali, blizu onog mjesta gdje su skupljali kravlju

balegu – kopati: nešto kao trap. Zemlju baciše na vrt, a onaj trap lijepo zastriješe, pokriše ga daskama i po njima naredaše balegu. Jednu široku dasku staviše po sredini i ona je bila ulaz; podigneš je zajedno s balegama i spustiš se dole u trap, a onda Zina popravi sve i ko bi rek'o da dole pod đubretom leži Hamduka, krijući se od vojne obaveze?

Već nakon prve provedene noći, u cik zore Hamduka se izvuče ispod balega i pope na tavan. Žalio se da nikada u svome vijeku nije pojeo toliku studen i više, jednostavno, ne može izdržati pa kud puklo da puklo.

Čim se malo objutri – eto ti Sene. Ovaj put niti jednom riječju ne pokaza da je juče vidjela svoga komšiju Hamduku, već, onako prepredena, stade da jadikuje za borcima sa vareškog ratišta, koji zadnjih dana trpe silovite udare neprijateljske artiljerije sa Nišića i, plakala je Sena, padaju po čukama ko zrele kruške.

– Bože, Bože, kakav je to komšija... Radan, pošten, vazda doleti: Treba li što, komšinice Seno? Dobar ko hljeb... I nije zalud rečeno: Bog uzima najbolje, strah me da mu se štogod ne dogodi – vrtjela je lukava Sena svojom šiljavom glavicom.

Sve to Hamduka sluša na tavanu, kosa mu se diže na glavi, a tanke iglice probijaju kožu. Pipa se – provjerava je li on to ili ova zmija dole zna o njemu više negoli on sam.

Samo što se vratila svojoj kući, Sena se nekud izgubi. Nije je bilo cijeloga dana – svaki minut Hamdo je odbolovao – a pred večer, u Hamdukinu kuću ubasaše dvojica vojnih policajaca. Glave izbrijane, vratovi ugojeni i dobro namrcani. U rukama – hekleri. Traže Hamduku! A Hamduka viri s tavana. U onu rupu u štali nije mu se išlo koliko u grob, a sada je žalio: da je sada tamo – spasio bi se.

Jedan od policajaca zvao se Džanko ili, kako su ga drugovi zvali – Džangrizljivi Džanko, koji dobro zanosaše sandžački:

– Hajde, krmeljivko! Hoj državu, a držiš se ženi za gatinjik. Dosta si se krio, bolje ti je izaći, no da te ja tražim: ako te ja nađem neće ti koža valjat ni za rešeto!

– Daj, mlada, merdevine – viknu Sandžaklija Zineta, i u tom času Hamduka se pojavi na vratašca tavana.

– Silazi, mišu, dosta je bilo rupe! Moraš: prvo malo u zatvor, pa na front!

To zatvor i nekako otrpje, ali kad ču – front, lijepo posrnu. Što od stida, što od žalosti, Zineta propada u zemlju, a Sena cvjeta.

Svezaše mu konopcem ruke i krenuše od kuće.

– Pogledaj ovo, junače, još jednom: možda će ti bit zadnji put – dobaci Džanko i uhvati ga za rame, a Hamdukine oči pune se suzama i ništa, ama baš ništa, ne progovara.

– Pa nije valjda, komšo moj, dobri Hamduka, da si se sve do sad ukrivo, jadan ne bio, ne brukaj ovu 'vaku ženu. Evo ja, žensko sam a... sad ću, ako treba, pušku, pa na Trebević ili Žuč – likuje Sena, a Hamduka ni jedne: ni bijelo ni crno, savio se i klipti naprijed.

Ne, njih dvojica ga nisu prstom takli, iako je Džanko nekoliko puta, u bijesu, hvato pušku za cijev, tobož da mu presudi zbog izdaje zemlje. Ali stražar Musa – e, on ga jeste jednom dobro spodbio nogom u stražnjicu, utjerujući ga u polumračan, memljiv i jezivo hladan podrum, u kojem se vrpoljaše još jedna ljudska prilika, a to bješe Zaim Mu-laahmetović iz Vrbovske. U najvećem jeku rata Zaim trgov'o ljudima. Kako? Lako! Nađe Srbina koji bi rado svojima i lijepo se dogovori s njim za koliko para da ga provede pre-

ko Stupa. U saradnji sa nekolicinom stražara, cvjetao mu posao sve dok ga jedne večeri nisu iznenadili vojni policajci i ugasili mu biznis.

Sada njih dvojica, Zaim i Hamduka, leže na naručju slame u podrumu i umotavaju se u poderane vojničke deke.

– Vidi, Zaim – požali se Hamduka još prve večeri – ja ovo ne mogu izdržati, nego ima li kakav način da se spasimo, da izađemo iz ove rupe, pa kud bilo, samo da izađemo?

– Ima! – dosjeti se dovitljivi Zaim. – Sutra ujutro oko dva sata iza ponoći, tada stražari najvjerovatnije kunjaju, napraviti ćemo od te tvoje deke kajase. Uprest ćemo ih pa zavezat gore za rešetke i ja ću ti, tobože, namaknut omčju, ali ćemo paziti da se stvarno ne zamakneš. Ovu kantu u koju vršimo nuždu staviti ćemo ispod i sve će izgledat kao da si se stvarno htio objesiti, i oni će te, kao neuračunljiva, osloboditi.

Sinu Hamduka od radosti pa se prisloni uza zid i slatko zaspa. Zaspa i Zaim i probudi se tek oko pola tri.

– Auuu, pola tri... valja vješati čovjeka – skoči Zaim i blagim dodiranjem u lijevo rame probudi Hamduku. – Hajde, Hamduka, pola tri, a ti još neobješen!

I Hamdo skoči kao da će poigrati, pa zajednički stadoše kajasati prašnjavu deku. Kada ih iskajasaše i upredoše, prvo ih zavezaše za rešetku, a onda Hamduki oko ramena. Onda je Hamdo stao na kantu, a Zaim još jednom stao sve to dobro pritezati. Kada je bio pri kraju, Hamduki skliznu noga s kante i to jako puče te dozva dvojicu stražara. Zaim se već bješe povuko uza zid i napravio da spava. Onako uvezan, ko golub u tonote, Hamduka je gledao u stražare – spasioce.

– A vješaš se, majku ti izdajničku! – veli prvi. – E sad ćeš vidjet kako Musa dere jarca – dodade drugi, pa se mašiše za pendreke.

Sav modar, ko ispisan, nije mogao do zore oka sklopiti, a kad ga negdje u zoru obori san, sanjao je kako se na tavanu njegove kuće objesila opaka komšinica Sena. I probudi se od straha. U drugom kraju podruma, nakrivljene glave kao obješen, Zaim je slatko spavao, a Hamduki se činilo kako mu se podsmijava krajičkom usana na kojima je izbija la bijela pljuvačka.

II

Svi koji su poznavali Hamda Klinca Hamduku, znali su da je to čovjek sazdan od samih strahova. Čovjek – duša, ali se plašio svega; ide ulicom niz Buća Potok, a ono zapuše vjetar i obori lim s krova kuće u naselju, a Hamduka istoga časa skoči pod put, zalegne i s obje ruke pritisne zatiok gurajući glavu što dublje u travu. Jednom ga tako sreli blizu Otoke, a ono mu lijeva strana lica sva zemljava, pa se u prvi mah nije znalo da li je prljav ili krvav. Tek pošto bi se zanjirili u njegovu lice vidjeli bi da je to zemljom uprljano lice, a kada bi ga u čudu zapitali: Šta je bilo, Hamdo? – odgovarao je: – Pao! – A onda bi gledao da što prije nestane iz očiju radoznalog svijeta.

Pričalo se da je u djetinjstvu gledao kako u komšiluku gori kuća, kako ljudi dolaze i u panici pokušavaju ugasiti crvene jezike plamena koji su izbijali kroz prozore kuće i koje je vjetar zakretao po bijeloj fasadi. Tada se, od straha, sav uneredio i od tada se plašio svega.

I nije čudo što je, kada je zapucalo, tražio rupe u koje se uvlačio, nadajući se da će u njima dočekati kraj rata i slobodu.

Kada su na posljatku, na dojavu komšinice Sene, došli po njega odveli ga u podrum komandne zgrade iz koje je poslije nekoliko dana odveden na nišićki front blizu Vareša, Hamdo je za jednu jedinu noć pobijelio kao ovca.

Na klupi kamiona koji je drndao i navodio se lokalnim putevima kroz bosanska brda, Hamduka se sa grupom boraca koji su poslani kao ispomoć na Nišiće, čvrsto držao za stranicu karoserije i čuvao da se usljed cimanja i naglog zaustavljanja kamiona, ne prevrne i padne sa klupe. Kako on, tako i ostali – pola zadnjice im je bilo na uskoj klupi, a pola je visilo van klupe, jer su semorali tako zakretati kako bi se mogli držati za stranicu karoserije. Ispod sive cerade gledali su plodna, zamrla sela i dug, nepregledan put koji se odmotavao ispod kamiona i pružao bosanskim nedodijama. Ne znajući ni gdje ide, niti šta ga čeka, Hamduka je duboko uzdisao. Niko ni sa kim nije pričao, osim što je svako za sebe gundao i psovao: i državu i puteve, a najviše rat...

Čim su ga doveli na liniju i kada je vidio visoke borove između kojihsu se gurilirovovi i zemunice, Hamduka izgubi riječ. U suha usta svakoga časa sipao je po gutljaj vode iz čaturice i to ga povraćalo iz straha i bunila. Sreća, bio je to vodan kraj –na svakom koraku čulo sežuborenje potoka i izvora. Nije Hamduka morao davati stotinu njemačkih maraka za čaturicu vode koliko je Jakup Koturović nudio na Vrdama kod Mostara i niko se nije javio da ga napoji; niti za pare niti bez para. Jednostavno, bezvodan kraj, a svi žedni...

Ovdje je vode bilo, ali i straha.

Sutradan samo jedan od stotinjak boraca, koliko ih je bilo na dijelu linije gdje su doveli Hamduku, primijeti da je on prve noći u zemunici osijedio kao ovca. Bio je to profesor Zahir Hurem. Sjeo je uz njega i započeo razgovor:

- Kako se zoveš?

- Hamdo Klinac - začu se iz suhog Hamdukinog grla.

- Zašto se toliko plašiš, pa i mi smo tu?

Hamduka ugnu ramenima i nastavi gledati u zemlju. Stidan i prestravljen drvcetom je brazdao zemlju između svojih nogu. Ni sam Hamduka nije znao, dok mu Hurem ne reče, da je za jednu noć pobijelio, ali to njega puno i nije uzbuđivalo. Udari prstima uz kosu, uvjeravajući se da je ona tu. U ovom času najmanje mu je bilo važno koje je boje.

Roditeljski je profesor Hurem savjetovao Hamduku i uvjeravao ga da nema razloga za toliku brigu, ali ništa nije prijenjalo za njegovu kožu obavijenu neviđenim strahom od smrti.

- Ako ti je suđeno umriješ, pa da te u svilu i kadifu savijemo i deset metara pod zemljom čuvamo. Moj Hamdo, stresi taj strah, muško si.

Ali, ništa nije pomagalo - Hamduka je drhtao kao prut.

III

Ako se Hadmuki išta posrećilo tih dana to je bistra planinska voda koja je izvirala na sve strane. Samo na korak od zemunice u kojoj se odmaralo dok ne dođe vrijeme da se ide u rov u kojem će čekati napad neprijatelja, žuborio je izvorak, bistar kao suza. Uvijek se među ljudima nađe onaj koji zna, pa i u njihovoj zemunici bješe majstor Ćoso, koji istesa jedan komad drveta, izdubi ga i lijepo zaklisi, pa ga položi u vodoteč i nasloni na kamen. Sada su imali česmu sa koje su pili izvorsku vodu i sa koje su punili svoje čaturice.

- Šta drhćeš, čovječe - priđe mu Sakib Ledina, komandir voda - pa ovdje ti je sigurnije nego na tom tvom tavanu?

Tamo je svaki čas mogla doletjeti zapaljiva granata sa Žuči ili Trebevića i užditi kuću. Ti, sokole moj, ne bi stigao ni iskočiti...

Hamduka je uginjao ramenima. Riječ još nije ispuštao kao da se ne valja, ali su progovarale njegove ukočene oči, iskolačene i zabrinute: umirem od straha, poludjeću...

Iz rovova su dolazile psovke, smijanje, bučne rasprave: da li je juče u potoku ispod njih pala granata od stodva-deset ili osamdeset milimetara. Neki su tvrdili jedno, neki drugo i toliko bučno raspravljali da se sticao dojam kako će se svaki čas uhvatiti za vratove.

Hamduka je među rovovima na Nišićima zatekao i psa Čavku, tako su ga zvali. Došao iz Vareša za manjerkama hrane i tu ostao. Hamduka se jedino njemu obradovao. Crn kao zift i umiljat kao jagnje, prvi je izašao pred Hamduku i komandira čete Kemala Zameticu, koji ga je preuzeo s kamiona; odmah je legao ispred njih i stao umiljato vrtjeti glavom, a repom kao rukom stao tapkati po utabanom pute-ljku. Dva crna oka caklila su kao klikeri ispod guste kočeti koja je s čela padala do polovine njegovih obraza.

Ta dva oka će pratiti Hamduku do zadnjeg trena njegovog boravka na nišićkom frontu. Prijateljski se Čavka privezao za njega, pa iako su mu i drugi bacali iz svojih tor-bica komadiće skorelog hljeba, on je najviše bio uz Hamduku, neprestano ga bodreći svojim zacakljenim očima. Bila je to, rekli bi, ljubav na prvi pogled. I Hamduka jebio ubijeđen da ga od svih na nišićkom frontu, najbolje razumije Čavka. I priraste mu za srce; Hamduka u zemunici – Čavka kraj zemunice, Hamduka u rovu – Čavka iza rova. Ptica prhne nedaleko od rova – Čavka lane i poskoči, spreman na odbranu, a Hamduki samo što puška ne ispadne iz ruku. I kada se sve primiri – Čavka se uvuče u rov i nekoliko puta provuče

između Hamdukinih nogu, a kao da mu govori: ne boj se, ja sam tu, uz tebe...

Volio je Čavka i druge borce, ali, očito, najviše Hamduku.

Zovne tako neko iz rova udaljenog stotinak metara od njihovog: Čavkaaa...– i on, znajući da ga tamo čekao zalogaj hljeba ili komadić bajatog mesa iz konzerve, trkom stušti između rovova, ali sebrzo i vrati Hamduki, upirući svoje svjetlucave oči pravo u njegovo čelo. I Hamduka je gledao u njega. Njih dvojica su se po cijelog dana gledali.

– Hej, strašljivi, čime si opčinio to pseto pa te u stopu prati? – pitali su borci, a Hamduka ponovo ugne ramenima i potegne za čaturicu koja mu je visila o širokom vojničkom kaišu kojim ga, sa ostalom uniformom, zadužiše u komandi brigade onoga jutra kada konačno bješe kucnuo čas da Hamdo Klinac zvani Hamduka, krene na front u odbranu svoje voljene domovine.

Oni koji su prošli frontove i ratove znaju da se borac na liniji robotizuje. I ne prča se previše – uglavnom se razmišlja o svršetku rata i kuju planovi za poslije. Kada krene napad tada se ni o tome ne razmišlja – ruči se vatra u pravcu neprijatelja i strepi da te ne pogodi.

Prošla je cijela sedmica od kako je Hamduka novi borac i uzdanica na nišičkom ratištu. Ljeto je pa se može prispati i pod borom. Iz jedne zemunice često miriše prženi vrganj; Mirza Kičica bješe se toliko uvještio gljivama i nalazio ih je svuda po potocima i grmenju nedaleko od zemunica, pogotovu poslije kiše.

– One tebi same dolaze – smijao se Hajdar Brđan, zagrijući zdravim zubima pečeni vrganj, mek kao jastučić.

Hamduka je čeznuo, ali se nije smio ni okrenuti prema Mirzinoj zemunici. Jednom je to i učinio ali ga Hajdar koji je

prije rata udarnički vadio rudu u vareškim ugljenokopima dočeka kao sabljom:

– Miriše, miriše... Odvoji se od zemunice, prošetaj guzicu, pa ćeš i ti naći...

No, Hamduka bi prije u vatru skočio, nego se udaljio od zemunice ili rova.

Šestoga dana od dolaska Hamduke na vareško ratište, u sami osvit zore, krenu napad iz pravca sela Crna Luka. U tom selu, pričalo se, četnici drže sedam djevojaka zarobljenih negdje između Breze i Ilijaša i dovedenih u jednu kuću u koju često navraćaju četnički komadanti.

Prvo je krenulo haubicama i teknovima, a onda iz nevelike daljine, zapraštaše mitraljezi. Padaju borovi, lete grane na sve strane, a na mjestu gdje padne granata ostaje iskopan grob. Jedan broj boraca iz Hamdukine brigade uskako je u te granatom iskopane grobove i priljubljene brade uz ivicu rupe motrio u pravcu odakle je svjetlucala vatra mitraljeza. Iz pravca Hamdukine brigade, nekoliko stotina iza linije odbrane, bile su dvije topovske baterije. U kratkim pauzama odgovarale su na napad i, učinilo se bar za trenutak, primirile napad, ali ne prođe dugo – planina ponovo planu.

Hamduka je, prislonjenog obraza uz hladni kundak svoga kalašnjikova, drhtao u svom rovu i nabrajao nešto. Ponajprije da je učio dovu.

Između borova počеше promiciti nosila kupeći ranjene. Obruč se sve više stezao oko položaja Hamdukine brigade. Pogođena je i bolničarka Senada koja je iste noći izdahnu-

la u brežanskoj bolnici udaljenoj desetak kilometara od linije fronta.

Četnici su sve jače napadali. Iznad položaja bosanske vojske pojaviše se i helikopteri iz kojih su iskakali specijalci, padali na bok sa svojim padobranima, prevrtali se, ustajali i istog časa isijavali vatru prema rovovima hamdukinе brigade.

Komadant Dučić pozva komandate bataljona Hamdukinе brigade i još nekolicinu iz vrha komande:

– Mi ili oni! – kratko vojnički odbrusi komadant Dučić
– samo mi našim životima možemo spasiti stotine boraca.

U tom trenutku sve se više stezao obruč oko Hamdukinе brigade. Komadant još jednom pogleda svoje podređene i još jednom komandova:

– Za mnom!

Smjelo su jurišali u pravcu napada. Za trenutak, napad se ponovo primiri, kao danisu vjerovali šta se dešava. Krila neprijateljskog napada povukoše se u pravcu gdje su napadali Dučićevi borci, praveći tako prostor da se cijela brigada povuče narezervne položaje.

Borba je trajala cijeloga dana. Negdje ispred zalaska utihnula je borba u zoni Hamdukinе brigade na vareškom ratištu. Prebrojavani su mrtvi i ranjeni. Među ranjenima bio je i Rus Oleg koji je, iskačući iz helikoptera, koji je bio u službi neprijatelja, pao ispred rova bosanske armije. Teško ranjen odvezen je sa ostalim u brežansku bolnicu, a odatle u Sarajevo gdje mu je spasen život.

Sa ranjenicima je otpremljen i Hamdo Klinac. Nije bio pogođen, ali je, totalno izbezumljen, nekontrolisano vrištao i prevrtao se po zemlji, a onda ustajao i pjevao. Dozivao je i Čavku, ali je on, raznešen granatom, ostao na granama izranjavanih borova, koje su polomljene i unakažene visile, a

kao da su svojim bijelim ranama proklinjale ratove i topove.

Poslije deset dana provedenih u vojnonj bolnici, Hamduka je otpušten kao trajno nesposoban za vojnu službu i ratovanje, ali, svejedno – poživio je još desetak dana, više spavajući negoli budan, sve dok jedne večeri nije zaspao zauvijek.

Vidjevši da je, cijeloga života ustreptjelo srce prestalo da odbrojava život nesretnog Hamduke, supruga Zineta, tiha i mudra žena, pritvori mu usta, pokri ga bijelim čaršafom i otrča do komšinice Sene te joj saopšti tužnu vijest. Sena je prvo tvrdo stisla pesnice, zadrhtala i onda pala.

Sutradan na mjesnom groblju u Buća Potoku klanjane su dvije dženaze: jedna - odrasloj muškoj osobi, i druga - odrasloj ženskoj osobi.



Ismet Adrović, 1982.

Smail Jonuz

SEOBE

Stojim na malom zaravanku ispred kuće i gledam na cestu. Netremice. Pokušavam da ne zaklapam oči, iako bih to najradije uradio. Ugledah kako zadnji zavežljaj, napravljen od stare isprane karirane bošče, poskoči odnekud odozdo sa zemlje i nestade iza požutjele cerade, što se lepršala na vjetru karoserije ornule sprave, koja je nekad ličila na kamion. Ne vidim dobro od suza ko to odozdo baci, taj zadnji zavežljaj. Jato ptica se prepade, prhnu u vis i izgubi se u obližnjoj šumi. I sve se odjedanput utiša.

U glavi mi iznenada tresnuše zalupljena vrata kamiona, a urlik rasklimatanog motora, kao rafal prolomi jutarnju tišinu. Nehotice streknuh od tog zvuka.

„Odlaze!“, ošinu me misao prepuna teške slutnje.

Sa zadnje stranice kamiona, odjedanput i samo na tren, spazih dvije-tri male ruke, koje mi mahnuše. I u trenu, vozilo i ruke nestaše u šumi iza krivine, koja ih spremno čekaše. Ostadoh prazna oka. Samo uhvatih još bjelkasti oblačić prašine, koji se lagano podiže sa ceste i sav se prosu naokolo po još rosnim livadama i malom gaju pokraj puta. I ništa više. Praznina...

Iako sam samo djete, ipak osjetih da me nešto stisnu u grlu, a neka velika teža mi se navali na prsi. Ne mogu da dahnem. Sjetih se: tuga se to zove.

To tuga i nada odlaze zajedno u starom razdrdanom kamionu bez povratka. On odnosi sirotinju i njihove zavežljaje u neke druge daleke i tuđe krajeve. Njihove male, još tople kuće, ostaju tužne i usamljene. Bez njih, kuće iznenada postaju nekako još manje i starije. I još siromašnije, nego što su bile.

I dugo poslije toga u njih niko nije svraćao. Čak ni radoznala djeca. Svi su ih zaobilazili i svoj pogled skretali sa njih na nešto drugo. Te tužne napuštene kuće su one koji ovdje ostaše, najviše podsjećale na one koji više nisu tu. Koji kao da su nestali ili umrli. O njima se od tuge nije mnogo ni pričalo. Samo bi nekad neko, u neko doba, pomenuo za nas djecu, strašnu riječ – vasika. Odrasli bi zabrinuto rekli da je taj i taj dobio vasiku. Kasnije smo shvatili da ona u birokratskom rečniku, znači viza za ulazak u neku drugu državu. Nama je tada jednostavno značila Rastanak i Tugu.

I znali smo da ćemo ubrzo ugledati, tamo na krivni, za-vežljaje i tužna lica ljudi i uplakane djece, dok u rano jutro čekaju stari kamion.

A kad bi polazili, domaćini bi brižljivo zaključavali te svoje prazne kućice, a ključeve spremali u najsigurniji džep. Kao da tamo zaključavaju nešto mnogo dragocjeno. Time su stvarali privid i sebi i svojoj ucvijeljenoj familiji, da je to samo privremeno. I sami sebe su ubjeđivali u tu laž. Nisu mogli da se pomire da je to zadnje Zadnje. I nikad više. Odlaze zauvijek.

A te njihove napuštene kuće su simbol nestanka i posljednji ostatak prošlog života. One su zadnji tragovi ljudi, koji su tu nekad bivstvovali i borbu sa životom ovdje vodili. I dobro i zlo u njima skrivali. U tom svom malom intimnom svijetu. U gnijezdu, kućom što se zove. Te opustjele kuće su nijemi svjedoci drame i strašni znaci sudbine njihovih bivših stanovnika.

Posmatrao sam te napuštene kuće i zapazio da su veoma ličile ostarjelom i usamljenom ljudskom stvoru. Baš kao i kod čovjeka, prvih nekoliko godina se na njima, naizgled, ne primjećuje neka bitnija promjena. Osim usamljenosti i pustoši. Taj osjećaj bije iz njih i kao da ih udaljuje od ostalih

kuća. Izgledaju nekako po strani i djeluju sve udaljenije od puta i sela, iako su fizički na istom mjestu kao prije.

Vremenom te napuštene kuće, same od sebe, postaju sve oronulije. Prvo, pod udarom vjetra sa krova ispadne poneka daska. Zatim malter počne pomalo da sipi i opada. Najprije oko prozora i ćoškova. A onda se pojave sve veće rupe na krovu. U nekoliko narednih godina malter se skoro sav istopi od kiša i mrazeva. A kad se i krov sruši i propadne unutra, onda ostaju samo goli zidovi, sa gomilom trulih greda i dasaka u sredini. Nakon desetak godina, ostane samo bijela zidina, koju brzo hvataju korov i trn, dok je sasvim ne progutaju. Napuštena kuća sama od sebe nestane i istopi se, baš kao i biljka ili kao i svako drugo živo biće.

One zakrpljene, požutjele stare cerade kamiona su bile izvjestan spas tim nesretnicima, koji odlaze da se nikad ne vrate. One su im zaklanjale vidik da ne gledaju svoje kuće, svoje njive i livade dok odlaze. Da ne gledaju svoje konje kako ih optužujuće i sa sjetom u očima posmatraju. I svoje pse, koji više ne laju od kako su dospjeli kod novog gazde, na kog nikako da se naviknu, jer ne mogu da prebole starog, pa samo zavijaju na svaki zvuk kamiona.

Zavijanje napuštenih pasa i buka odlazećeg kamiona su strašni simboli razura i odlaska bez povratka. I oni se urezuje kao sječivo u razum i sjećanje i onima koji odlaze i onima koji ostaju. A te pohabane cerade im pomažu da se iza njih zaklone i da ne gledaju ni svoje kuće, ni selo, ni sve ostalo što njihovo nekad bješe. Da ne gledaju groblja i grobove svojih najmilijih, koje zauvijek ostaviše same. Da ih više nikad niko ne posjeti i suzom poškropi usahlu zemlju na njima. Da niko cvijet ne posadi na njima i da trn sa mezara ne ukloni.

Gledao sam kako majke, potpuno izgubljene, u posljednjem trenu polaska, iskaču ispod cerade i trče kao bez duše na groblje, da zadnji put zagrle svoju djecu koja tamo leže. Gledao sam kako ih muževi i braća jedva otud otkidaju i onesvješćene unose gore pod ceradu. A zatim, kako kamion odlazi što brže može. Da odnese vječni rastanak.

Zato svi oni biraju da idu jutrom i to što može biti ranije. Dok još ima magle i dok se još dobro ne vidi oko lo. Vidio sam da svi žure da krenu i da odmah navlače cerade, da u zadnjim trenucima ne bi gledali nazad. U tome im pomaže i sama šuma, koja ih sve skupa poklopi, tu odmah iza krivine sa koje su krenuli. Ali, isto tako znam, da kad se popenje gore na brdo, a prije nego što će se zauvijek izgubiti iza njega, kamion obavezno stane. Svaki. Iako su se kleli da to neće nikako činiti. I onda možeš vidjeti, kako nekoliko uplakanih i očajnih lica izviruje iza cerade, da bace zadnji pogled na svoj život. I to je samo tren. Kamion brzo odnosi njihove poglede. I oni nestaju iz vidokruga, kao da nikad nisu ni postojali. Tišina i praznina tad ispune cijelu okolinu najednom. Samo veliki zalogaj sjete ostane ti tada u grlu i grudima, koji tu stoji danima i noćima. Pa, i vječno.

I danas još pamtim, kao juče da je bilo, one neugledne zavežljaje uvezane dobro zategnutim konopcima, kao da će pobjeći nekud. A jedino ti žuti konopci bijahu novi. Ostalo su bile većinom bale sa istrošenom odjećom. Sve oprano i čisto u toj sirotinji, koja odlazi da se više nikad ne vrati. Bilo je još i nešto posteljine, da roblje ima na čemu zanočiti tamo u tuđini, kad umorno i svo očajno legne. I neizbježni, od mnoge upotrebe i pranja uglačani ćilimi. Oni lijepi i stari, kakvi se više ne tku. Mustre piroćanske, a najviše čuveni

santrač. U njih su naše majke i sestre dušu svoju utkale i ruke od rada ispucale uplele. Tkački stan im je bio počesto i razgovor i sva rasonoda. Ali i nijema ispovjedaonica, na kojoj su često suzama i tugom natapale pletivo u ponoćnoj tišini, dok svo ostalo roblje spava.

Čemer je u onima koji odlaze, jer oni ne idu ni dobrovoljno, a ni toliko zbog siromaštva. Nego od zuluma neizvjesnosti i slutnje. A to su onda najteži odlasci. I ne zbog sebe, nego zbog nejači i njihove budućnosti. Da bar jedna generacija prođe s mirom i normalno, bez pogibije, rata i krvi. Mira su oni željni i ništa više. Čak ni svoja prava, pa ni slobodu ne traže. Samo da su s mirom. I tražili su ga, a i sad ga traže svuda po cijelom bijelom svijetu. Teško ga je naći, a još teže znati gdje on boravi.

Tih šezdesetih, isto kao i ranijih, devesto dvanaeste i devesto osamnaeste, mnogi su sreću i spokoj tražili. Hiljade i hiljade su se pokretale i odlazile. Tako i kod nas, u našem malom mjestu. To je ovdje izgledalo još očiglednije i dramatičnije. Tako je to bilo prosto i šokantno, da smo i mi, mala djeca, to razumjeli. Ne baš potpuno, nego koliko može shvatiti desetogodišnje dijete. Najviše smo primjećivali i osjećali tugu i ristanake. A uzroke i sve ostalo, shvatili smo malo kasnije, kad smo omudrili i odrasli.

A najsnažnije se praznina i tuga osjete u jesen, kad se u školu polazi. Sjedemo prvi dan u klupe u našem razredu, a ono nema skoro pola djece. Pored mene fali moj drugar Salko. Dijete crnpuasto, sa kosom boje šporeta ciganca. Crn da crnji ne može biti, a oči krupne i veoma sjajne. Nas-mijane. Nikad tužne. I sad praznina. Pa sve one djevojčice, koje su glumile naše majke, te nas stoga stalno opominjale, pa i tužakale roditeljima. Odjedanput nam veoma neobič-

no. Nema ko da nas prijavljuje i grdi zbog nereda ili larme. Sad nam tišina smeta.

Velika žalost svima nama bi kad odseli i naš drugar Škuljo i njegova porodica. Tuga se navali, čini se, na cjelu školu. Nestade trke po hodnicima i one dječije vreve. Bio je dobričina, a zbog svojih originalnih nestašluka, bijaše mnogo popularan i omiljen kod sve djece. Dok odrasli, a naročito nastavnici, razumljivo, to nisu nimalo sa simpatijama gledali. Naprotiv, smatrali su ga velikom nevoljom i nerješivim problemom, od kojeg samo boli glava. A nas djecu je to mnogo zabavljalo.

A Škuljo je zaista bio specijalan. Nigdje smire nemaše. Stalno je nove stvari izmišljao. I znao je da napravi šta god vidi. Ali uvijek za nekakvu zabavu ili nered. Tako je izumio i napravio i svoj čuveni izum, koga smo zvali "džoger". To je bila opasna spravica i ko nije sa njom znao da rukuje, mogao se teško povrjediti, a bogomi i lako poginuti.

Ta naprava se sastojala od jedne podebele cijevi, dužine oko sedam-osam centi, a profila od pola cola. Naprijed je bila otvorena, a pozadi do drške zatvorena. Bila je jakom žicom učvršćena u drveno ležište, od najtvrđeg drveta, orahovog.

A sprava je funkcionisala tako što bi se u tu cijev sprijeda nasuo i nazbijao barut, pa bi se onda začepio obično glinom. Zatim bi rukovalac napravom, stavio dvije tri šibice iznad rupe i pričvrstio ih jakom lastikom tako da im glave priljubi uz otvor. E, onda bi on povukao kutijom od šibica po šibicama, kao da gudi na violini. Šibice bi se zapalile, a on bi odmakao spravu što dalje od sebe i uperio je u vis ili nekud na stranu. Istovremeno bi brzo okrenuo glavu, a naročito oči od naprave. Poslije tri-četiri sekunde, kad bi se barut zapalio, dolazilo je do jake eksplozije. Ma, isto

kao da je pukao mali top. Jače od pucnja puške ili bilo kog pištolja. A vatra i plamen bi samo suknuli naprijed iz cijevi, rasprskujući glinu daleko naprijed. A u žešćoj varijanti, ponekad bi se u barut stavljale kuglice, odnosno sačma od lovačkog metka. E, to je onda moglo i da ubije nekog naprijed. Isto kao puškom.

Takvu opasnu spravu je znao najbolje da napravi samo Škuljo. A koristio je svuda. Naročito na sijelima, vaširima i teferidžima, samo krijući da ga ne ukeba milicija. Jednom je pucao na času ruskog jezika u školi i tako istravio sve živo tamo. Svi su mislili da je eksplodirala bomba. Možeš zamisliti kad je "džoger" riknuo u onoj školskoj tišini. A to je uradio da se osveti nastavniku ruskog sa kojim je bio u stalnoj borbi, jer nikad nije htio da uči riječi, niti da ih piše u onaj rječnik zvani "slavar".

Uoči dana kad je htio da seli, bijaše mnogo tužan, kao i mi svi. Kad je predveče pošao kući, zadnji put, izvadio je taj svoj čuveni "džoger" i poklonio ga svom najboljem drugu. Bio je siromašan i ništa drugo nije imao da mu pokloni. Kad sam ga, poslije dobrih pet minuta ćutnje, zapitao što ga ne ponese, jer mu je to najmilija stvar, on odgovori: Šta će mi? Tamo ne može ni odjeknuti kad opalim. Kažu da tamo nema ni brda ni dolina. Sve ravno. Zato kad sve ostaje, nek i to ostane. Vama za uspomenu. Okrenuo se i otišao. Nikad ga više nismo vidjeli. Nedavno sam saznao da je tamo i umro, a da se nikad nije mogao navići.

I tako, tim svjetskim prašnjavim drumovima rastanaka i tuge, neizvjesnosti i nade, ode na hiljade i na stotine hiljada naših ljudi. Sad ih tamo, u velikom svijetu, ima već na milione. I svi se sjećaju starog kraja, a nostalgija kao crv u njima rije. I poslije toliko decenija u tuđini, sačuvaše oni

uspomene na rodno mjesto, na svoj jezik. Oni još uvijek u srcima nose nepokolebljivu nadu povratka.

A jedan naš stogodišnji starac, koji bijaše davno odse-lio u daleku Tursku, pa kad ležaše na smrtnoj postelji, u tim zadnjim časima naredi okupljenim sinovima da ga pri-maknu bliže kućnom pragu. Oni to dosta začuđeni i učiniše. Tad im on teškim, isprekidanim glasom reče: Hoću da po-gledam tamo na zapad... Preko onih dalekih planina, što se jedva naziru... Čini mi se, đeco, da odavde sad vidim... naše staro selo.

I ispusti dušu, sav sretan, kao malo dijete kad je bio.

Zoran Raonić

OVU PRIČU ČAMIL MI NIJE PRIČAO

Bila je to kućica ni nalik bilo kojoj drugoj, čardačić ni na putu, ni pored puta. Kao ni na nebu, ni na zemlji da bila je. Teško je mimo nje proći, a da je laktom ne okrzneš ili ramenom ne odgurneš, kaputom ne zakačiš za njenu grubu spoljašnost, da ti kapa ne ostane na strehi ili na ćertu, da ti oko ne zapne za njenu čarnu zagonetnost. Pogled ti sam krene kroz prastare prozorčice tamnih i čađavih stakala. Otuda kao da pogleduje zovna dubina prepuna mraka. Još ako pogledneš i u vrhove brda i planina, čije ti strmine odmah padnu na već vidan umor, ako te noć stane stiskati za gršnice, i još ako ugledaš puteljak koji vodi do ulaza u kućicu, negdje sa druge strane, a taj put utabaniji je od onog što u brda vodi, i ne ostaje ti drugo do da svratiš.

U bajkolikom svratištu ispod drvenog čardačića, u njegovoj magazi od neotesanog kamenja priličnijeg pećini ili nekom zindanu, čeljadi je bilo više no u bilo kojoj krčmi ili na seoskom sijelu, pa i ne možeš prepoznati ko je tu domaćin, a ko gost. Uz domaće, kojih mora da ima, tu su bili i konačlije, ali i neki te su se kod njih nastanili, ko zna kada i zašto. Očito je da to ovdje i nema neki značaj, jer i pridošlice već od prvog susreta imaju jednaka prava na sve. Ta kuća nije pravljena samo za sebe, za samoću. Zato se brzo i zaboravljalo kada je ko došao, odakle je i zašto je došao. – Ima mjesta da nas je dvjesta, uzvikivao je odnekud neko. Spavalo se na smjenu, širom sobetine, gdje ko stigne i kako se ko u tom trenutku zatekne. Tu bi se mozak bacio na otavu, na slamu, i onda prepuštao letargičnom smiraju nalik ishanda-

loj sreći. Većina prisutnih one ostale lično nije ni poznavala i to nikome nije činilo bilo kakvu smetnju. Svako bi odmah dobio neko njima drago ime, poput: Lalac, Palac, Makiša, Takiša, Muriša, a njega bi i pridošlica rado prihvatao, kao da ga je oduvijek i priželjkivao, pa bi na svoje pravo ime polako i zaboravljaao. Za divno čudo, sve to bi namah shvatio i onaj koji se naizgled slučajno obreo na njihovim vratima. Kao kakav unutrašnji struj i u njegovu dušu bi se naselio njihov smisao postojanja u svijetu od koga su se odmetnuli kao kakvi savremeni hajduci.

Kleli su se u čast i poštenje, u Boga i sve svece redom, a uza svaku riječ upravo njih bi psovali. Sve zemaljske i nadzemaljske vrijednosti očas bi doveli u sumnju, a veličali samo svoje moći u piću, seksu i tuči. Među njima znao je da iskrasne sukob i većih razmjera, ali tome se nikada ne bi pridavao poseban značaj. I opšta tuča bi se završavala na svekoliko zadovoljstvo prisutnih, pa i samih žrtava u njoj. Poslije toga, i piće i ljubav bili bi strastveniji.

Sve to je i ovim prispjencima iz dalekog i nezamislivo drukčijeg svijeta odjednom postalo nekako prirodno i u svakom detalju jasno. Njima, koji su nekom višom silom baš tu negdje ostali bez automobila, a ni svjetiljku nijesu imali pri ruci. Samo su znali stranu svijeta i znali da treba ići gore u brda, i pješke ako se mora, i to im u tom trenutku nije ni izgledalo tako strašno, uprkos sutonu koji je ubrzano padao. Iskustvo ih je učilo da u neprilikama valja zatražiti pomoć u usputnim kućama, a bajni čardačić je bio prvi na putu i već izdaleka nudio nešto posebno i privlačno.

Ne može se ni zamisliti zbunjenost njih koji su bili prinuđeni da svrate, koji su sred miholjske noći na nepostojeća vrata pokucali i kojima se niko ni na pozdrav odazvao

nije. Otpozdrav njihov odavno svijetom putuje i sve putnike jednako sreća, pa i ovi gosti za njih još davno došli su. Po tri zdravice izašle su pred svakog od pridošlica, kojima i ne ostaje drugo do da se već u prvi mah utope u merak koji kao od iskona da traje i kome se ne može odoljeti. Uspaljenom ponesenošću čardaklija, gost očas upadne u vrelu klimu kojom ga uvuku u vrtloge svoje divljačne ushićenosti. Tu i novak zapadne u nepoznatu vrstu uznesenja nalik ludilu, zaraznu kao korona virus. Pustiće te da odeš kada njima bude drago.

Pijana baba u pročelju je guslala i slavila načetu istoriju. Divio joj se raspamećeni đed i ronio sjetne suze radosnice. Kroz tminu tršave snage dalekih predaka horski su veličali slavnu prošlost samo njima znanu. Divili se tuđim podvizima i ispijali opijum herojske datosti. Mezili dima, kupali se u izobilju znojnih isparenja, alkoholnih korona, svi da bi još jedan juriš kroz slavnu istoriju učinili, prinijeli što veće žrtve, privukli prizore koji sve zemaljsko zakloniće. Njima je vjerovatnije ono što nikad nije bilo, ubijeđeni su da biće sve što im se ikada snilo. Bez prestanka su u jurišu na novi mit koji sve nove i nove žrtve ište, zato im svako umnožavanje publike uvijek dobro dođe.

U memljivom ćošku, na uzrovanoj slami, snaha – vila umršanih kosa i izgrebana lica po prošlosti slavnoj im je povraćala, i to baš u trenu kad je baba sa gusalah staroj slavi novu pjesmu pridodala. Zidovima se talasala paučina i naslage gara, a petrolejka namigivala je. Ulovljene muve na tankim nitima priudarale u naherenu sliku svekrvine svekrve, zvekerale po rezbarenom i nagorelom okviru iz koga se otimao i samo što nije iskočio orlovski nos nekog kralju odanog vojnika, gorštaka kome kruna iz zažagrenih

očiju viri. Ni imena njegovog niko se sjetio ne bi. Tu se odavno ne zna ko šta i kome u srodstvu dođe. Ovdje se odavno ne može ni pogriješiti ni ogriješiti. Nazdravlje ostatku – kažu na svaki glas o bilo kom pokojniku.

Ikona kućnog sveca podrhtavala ritmom nemoćne petrolejske lampe. Njene sjene njihale su se nad glavama i sudbinama. Ni svetac sa zida više nije na sebe sama ličio. Njegov oreol je prelijetao sa glave na glavu ostalih likova u polumraku, kako onih na zidu, tako i na podu. Prije bi se moglo povjerovati da domaćin kućni svetac bi mogao biti. On koji s brčinama od uva do uva, sa uzdignutom crnogorkom kapom na tjemenu glave, iz čoška u pročelju neprestano je isijavao neusiljenu radost, blagost i dobrotu. Sveca niko zapažao nije, kako na nebu – tako ni na zemlji, njihova crkva sva kao da je stala u tu podrumsku sobetinu nalik pećini punoj stalagmita. Cigarete su sumanuto gorele i titrale kao svijeće ili svici, bile nalik tajnovitim igrokazima u kućnoj pomrčini.

Očas je zaboravljeno i to da su neznani a dragi gosti, još sa ulaza zavapili za pomoć, zatražili fenjer, zublju luča ili putokaz samo. Preskočivši izlizani kameni prag, stajali su poredani uz grubi zid i strpljivo čekali odgovor na pitanje koje nikoga nije ni zanimalo. Umjesto traženog, domaćini su darivali krila sreće i veselja, savjete preko kojih se pobijeđuje svaki mrak i savlađuje svaka razdaljina, a da se prag iza njih više i ne prekorači. Prinosisi su ćupove i slijepu miševu, ugljevlje zagašeno i leteća puščana zrna, a zmijsku košuljicu htjeli u kolijere da im ušivaju – od svakog zla zadržavijek kako bi zaštićeni bili, na putu i mimo puta, na javi i u snu. Ubijeđivali ih kako oni sve o njima znaju, o njima i njihovome putu, sve do kraja zemaljskog puta, a poseb-

no onog nakon. Skoro da su ih i ubijedili kako to kuda su namjerali i nije pravi cilj i da sve je samo velika omama koje se valja odmah osloboditi, jer sve može skupo da ih košta. Sada treba pronaći put do sebe i čuti glas onih koji vide više i koji u posjedu istinske sile jesu. O svjetlosti će se pobrinuti sam Bog, i u njegovo djelo i milost ne valja se miješati, govorili su i odmah dodavali: boga li vam vašega blesavoga!

Za to vrijeme pred kućom domaća djeca na gostinjski prtljag navalila su i pojela sve što jestivo je bilo. U darovne kutije natrpali su kamenčiće i kladice, pa sve vratili na isto mjesto, da niko ni u šta ne bi mogao ni posumnjati.

Za ukućane nenadano, ovi čudni gosti, kao po nečijoj komandi i u nekoj posebnoj vrsti treperave užurbanosti, krenuli su dalje. Zapravo da pobjegnu odatle, pa kud bilo i kako bilo. Nešto ih je nosilo, a da nijesu znali ni kud ni kako. Nešto ih je zvalo i mamilo, a da se ne zna ni otkud ni kamo. Nešto novo i tajnovito postali su, a da nijesu bili sigurni ni prije šta su bili. U tuđem svijetu obreli su se, ali zacrtani put je i dalje bio znan i zovan, a putnici odani sebi i putovanju. Noć se zgušnjavala i navlačila neprozirni pokrov na jasnu i surovu stvarnost dugog pješačenja uz veliku planinu. Prihvatili su je kao nešto što i očekivali su, kao sudbinu. Ona kućica i ukućani su ostajali za njima kao kakav čudesan san, sve manje vjerovatan, i kao nekome drugome da se dogodio.

A gore na visoravni, umjesto predaha od uzbrdice i sve težeg prtljaga, njima se još više žurilo. Obzorni plamičci su nasijekali jedva čekano svanuće, koje je sada dolazilo kao iznenađenje. Sa zorom u ciku iz jednog od naramaka potureno dijete-jakoroče zapištalo je kao zmija! Nebo se svalilo na sav svijet, zemljo otvori se da potonemo, da poniremo, pomišljali su, iako nijesu imali kuraži, ni riječ jedni drugima

da kažu, da priznaju da čuju to što čuju. Niko se nije usuđivao u prtljag ni da zaviri. I nepostojeći gromovi zapucali su, sijevale samo njima vidljive munje. Mrakoliki psi nepoznate pasmine u tom trenutku zalajali su, iskakali na drum prenatrpan stvarnošću. Nebo se iz ružičaste u krvavu boju presvlačilo. Sa svakoga visa glaskali se mrki preci i zabludjeli potomci, likovi ovome svijetu sada neprilični. Neko je zviždao u objutricu i kao na kurjake privikivao na te putnike od nedohoda, a oni nijesu bili ni vuci ni lisice, mada sve više zvjerinju srodni. Iz svakoga grma, iza svake kleke, suvozida ili plotu, neko bi slupao kantama, da pokaže da vidi i da sve zna. Rugali su im se iako nijesu bili ni odbijeni prosci ni otmice – već nevine žrtve od nekog poturenog i ko zna čijeg neželjenog djeteta što iz prtljaga nemoćno cvili. Iz svakog mjehura vazduha, iz nenadnih udara vjetra, dolazilo je zajedljivo glaskanje, palacali otrovni izazovi, sve se preoblačilo u rugu i rugobu.

Preko prostrane visoravni put su nastavili nasumice i više im nije bilo važno na koju će stranu ni gdje bi mogli stići. Malaksala i raspamećena stvorenja sad su posustajala i modričala sopstvena tijela o sve što je bilo i što nije bilo na putu. Kao da su se probijali kroz tešku i neprirodnu tminu, kao da su naišli na onu olovnu prašinu s Mojkovca. Gazili su maglinu gustu kao jarina, a više se nije smjelo stati niti osvrutati. Znali su samo da treba ići, ići, bilo kuda, samo ne nazad, iako je svako na svoj način prižljikivao onu kućicu, onu – ni na putu ni pored puta. Sve na svijetu se preobraćalo u potajnu čežnju i sami da postanu dio te magije koja za sve ima rješenje.

Kad se napokon razdanilo i razmaglilo, putnici su zastali kao nečim i od nekoga da opkoljeni su, razgledali su i zagledali svijet kome su se otvarali mnogoliki besmisleni

beskraji, a svaki neosvojiv. Nepregledna visoravan, kao kakav pokrov svijeta, stješnjivala ih je – kud god pogledima da mrdnuli su. Sad im je već bilo svejedno na koju bi stranu i šta će dalje biti. Ostalo im je još samo da za ono dijete pronađu sisu koja još uvijek mliječi.

Sefadin Korac

SVOJ NA SVOME

Bila je to gladna godina, najstrašnija otkad je vijeka i svijeta. Najstrašnija još otkako najstariji pamte. I nije došla sama. Tek što vrijeme na prstima uđe u dvadeseti vijek, iz Evrope se preli španska groznica, koju narod ubrzo prozva »španjolka«. Narodu poslije Velikog rata bi suđeno da preko glave preturi i Veliku bolest. Glad i »španjolka«, ko dvije zle sestre. Koga preskoči »španjolka«, glad ga dokusuri. Ostajali su samo najjači, najotporniji i oni koje Allah dragi svojom rukom pokri, ne dade ih. Ne zna se šta je gore, da insan gladuje ili da umire. Legneš gladan, a budiš se još gladniji. Koru sa drveta narod oljušti. Ječmenica zamiče u grlo, zapire li zapire, a kad dođe do crijeva, Bogu dušu - Bog je neće. Dok je imalo kopriva bi zlatno; naberu ih hanume pa u lonac, dva grumena soli, kroz prste malo ječmena brašna i eto ti gozba, k'o u prvičane.

Ni Nusreta ne zaobiđe gladna godina. Izdadoše ga i voće i usjevi. Ni za sjeme mu ne osta, ni kukuruza ni pšenice. Preteklo malo ječma, ali ni izbliza koliko treba njemu i njegovoj familiji. Njegovo imanje nije bilo najveće u selu, ali bješe najljepše, k'o sâtmeda. I, kao što se Bihor ponosio ljepotama Vrbice, tako se i Vrbica ponosila Nusretovom zemljom. Usred imanja voda, vrelo studene ljepotice, kojoj niko ne mogaše da odoli. Čovjek je još ne bi probao, a već bi osjećao njenu svježinu. Nusretov dedo je za života uvaku-fio tu vodu selu. Bojao se da poslije njega ne bude vodom zagospodarila neka nečista duša. Možda bi nekom palo na pamet da vodu zabrani narodu, a narod od te vode bješe

zavisan. Do vode uvakufi i put, da može da se napoji i insan i hajvan. Sva zemlja oko vode osta Nusretu. Poviše vode stari voćnjak, u sredini šljivik, a oko njega, ko čuvari poredane jabuke i kruške. Na samom kraju, tik do puta, uzdiže se orah, kao da sa visine nadgleda ostatak imanja.

Na samom vrhu imanja kućica, pokrivena šindrom. Prozorčići škilje sa prednje strane, a ispod njih okačena sofa koja se čuvala samo za posebne prilike. Ispod gornjeg sprata izba; tu je stoci bilo najsigurnije, pogotovo u godinama nemaštine, a i zimi bi sa stokom u donjem spratu bivalo toplije.

Ispod vode oranica bogata mekom crnom zemljom. U nju možeš bacit sjeme naopako ono će izniknut, toliko je plodna bila. Ove godine i ona izdade: kolomboj se prepolovio, a pšenica po temelju propala.

- Evo, ni oraha nema, ni za ptice, a kamoli za nas - žali se Nusret supruzi Malki.

- Kako ćemo ovoliku nejač prehranit, teško nama - više za sebe šapuće Malka, a Nusretu naglas govori: - Snaj ćemo se, Allah dragi nikog ne ostavlja bez nafake.

- Stoku prodadosmo, samo nam je šuta ostala, a i nju ću morat' dat za džak semena - nastavlja nevoljno Nusret.
- Moram sutra do Rahmana, dako mi dadne u zajam kukuruzna brašna da pomiješamo sa ovo malo ječma što nam osta. Ako zima ne bude duga, dofati' će nam do proljeća.

Malka sasluša Nusreta pa mu odgovori:

- Eh, moj Nusrete... U glavi mi odjekuju riječi mojega rahmetli baba: »ako« i »dako« su najgori ljudi. A moramo se borit, nema nam druge.

Malka skoči na noge, dohvati glinenu testiju i zaputi se na studenac. Ledenom vodom će lakše plaknut teške misli,

kad na vratnicu Rahman. Vidje Malku pa je upita:

- Nusretovice, jeste li kod kuće?

- Jesmo, jesmo! Hajde bujrum, Rahmanaga, eto ga Nusret u kuću. Ja krenula da dohvatim malo vode...

- Neka, neka, treba donijet svježiu vodu za konaka.

Rahman produži prema kući uskom stazom utabanom od koraka i od suše, pa kad se primače pred ulaz zavika:

- O, domaćine! Ima li bujruma!?

Nusret se u sobi trže, prepoznade Rahmanov glas, ustade pa zavika koliko ga grlo nosi:

- Bujrum, bujrum! Ima, kako nema!

Djeca, svo četvoro, poskakaše, poređaše se na kraju sobe da slučajno ne bi zasmetali gostu, da im što ne zamjeri. Bezbeli bi im poslije bila »slana čorba« od babovih batina. Mustafa je bio najstariji; on je babu najviše pomagao. Napunio je tek dvanaestu, a već se u sve razumio. Kosio je kao birani kosač. Dok su imali volove, orao je sam sa njima. Volovi su bolje bili svikli sa njim nego sa babom. I sitnu stoku je počeo da kolje. Jare bi bolje odrao nego ikakav iskusni čobanin. On je najviše nadgledao sestricu Eminu, stalno je pazio na nju. Uvijek bi njoj ostavljao najljepši zalogaj pite; davao bi joj svoje sljedovanje mlijeka, ne bi dao nikom da je zadene. Volio je on i druga dva brata, dva blizanca, Dema i Rama. Po selu nisu mogli da ih razlikuju koji je koji. Tek bjehu dobro učvrstili na noge, a već ćerahu koze ispod krša. Skakutali su za kozama sa kamena na kamen, sve dok i one ne odoše za so i maslo. I njih pojede gladna godina.

- Ima li ve? - javi se Rahman iz predsoblja, koje je imalo zemljani pod i odžak na sredini, na kojem se kuhalo i peklo. Nusret širom otvori vrata od sobe:

- Ima, ima. Hajde, nemo' se izuvat'...

- Hoću, hoću, kako ne - reče Rahman sagnuvši se da razveže opanke.

- Bogme ne treba, prostirke nemamo, Malka je prodala i čilime i dekice, cijelu komoru, sve što je donijela...

- Taki je vakat - reče hladno Rahman, izu opanke pa ih skrajnu pored praga i uđe u sobu.

Nusret mu žurno ponudi stolicu da sjedne ispred prozora, a sam sjede na tronožac pored šporeta. Rahman se namjesti, izvadi kutiju duhana pa savi cigaretu i ponudi Nusreta:

- Bujrum, zapali.

- Fala ti, ali ja sam duhan batalio - veli mu Nusret ljubazno. - No, holi kahvu da turim? Malka ode na vodu...

- Neću kahvu, pio sam jutros. No, reci šta činite? - upita Rahman domaćina, gledajući ga nekako ispod oka, kao da skriva ona prava pitanja i namjere zbog kojih je došao.

- Bogme ništa; jedino smo sa zdravljem dobro. Baš prije velim Malki moram kod Rahmana. A evo, ti me prije nađe. Muka me pritisla, moj Rahmane. Izdade me rod, ne znam kako ću familiju prezimit - žali se Nusret, a sve pogleduje krajičkom oka u Rahmana, ne bi li uhvatio kakav znak, koji bi mu odgonetnuo koje mu se misli u glavi šeću, pa nastavi:

- D'o bi ovu šutu što mi osta, za nešto kukuruza il' pšenice. Mislio sam tebe da upitam, Rahmanaga, no velju možda nemaš ni ti, tolikom si narodu mijenj'o žito za hajvana...

Rahman šuti, potkočio se laktovima na koljena, a na ramena okačio kaput. Dobio ga je od Selima za šaku soli. Skide kapu sa glave, pa ozbiljnim glasom progovori:

- Nemo' to da radiš, Nusrete, nemo' djeci da mičeš to malo prismoke što him je ostalo. Proda' ti mene ovu Ornicu

što je uz vodu, pa ćeš rahat prezimit' i porodicu i šutu. Djeci će ostat' prismoka, a na proljeće, ako Bog da, od nje će bit' jarad. I nemo' da se brineš, čim malo staneš na noge ja ću ti Ornicu vratit, ti ćeš me isplatit' i šta hoj bolje.

- Vrnućeš je kad bi pomahnit'o! A kako ćeš je vratit? Uzećeš je džabaluka, i vratit je za zlato! Ovaku zemlju, na samom izvorištu - reče Nusret tresući se, pa nastavi: - Da prodam babovinu, pa da mi se nazadluk ne skida sa vrata! Zar ono što mi stari ostaviše da dam za zimnicu? Fursat je golema rabota, Allahu dragi, pomogni!

- Ja ti, Nusrete, dajem dobru ponudu. Nije to nikakav fursat. Glad ne zna za babovinu. Ako nađeš boljeg mušteriju, bujrum, neću ti se naljutit. A znaš da ga nema. Polako, čim se davranišeš, povratiću ti Ornicu.

- Božji kukavac! - poče Nusret plakati. Djeca u budžaku sobe se u strahu uzvrpoljiše, pa i ona počeše plakati. Nusret ustade i priđe im, pa ih odvede vani. Ubrzo se vrati i sjede na tronožac.

- Rahmane, osakati' ćeš nas...

- Nusrete, ja te ni na šta ne nagonim. To je samo tvoja volja, prodaj ili ostavi. Za Ornicu ti nudim tovar pšenice i dva tovara kolomboća.

- Zar samo toliko, Rahmane brate?!

- Toliko, Nusrete.

- E, pa, neka je hairli - kroz plač izusti Nusret.

- Hairli bilo - ustajući Rahman prihvati Nusretovu ruku, i napusti sobu. U predsoblju obu opanke i izađe iz kuće. Nusret kao skamenjen osta sjedeći na tronošcu.

Ubrzo se Malka sa djecom pojavi na vratima, pa ugledavši Nusreta u jadnom stanju čučnu pokraj njega i mirno ga poče tješiti:

- Neka, Nusrete. Allah će nam dat' nafaku. Vidiš li ovu djecu? Neće ih Allah zaboraviti. A i Ornica... opet će ona biti naša, milovat' će je naša ruka.

Zima bi duga, oštra, puna snijega i mraza. Selo pritisnuto bjelinom i ledom, šuti i sa čežnjom pogleduje prema jugu, ne bi li ugledalo makar sjenku proljeća. Putevi zaleđeni i okamenjeli, još više se suzili i uvukli u sebe, osamili se. Narod prestrašen, svaki dan se čuje da je poneko preselio, zle sestre glad i »španjolka« ne biraju. Ni Nusret ne dočeka proljeće. Malka ga je jedno jutro ne moga probudit', bješe odrvenio i pomodrio. Puhnula ga "španjolka". Znala je da će i ona zaplatit', osjećala je to. Svaku noć je dovila i molila Allaha da joj čuva djecu. Za sebe nije dovila, činilo joj se da je to previše. Ispratila je domaćina, svoju zvijezdu vodilju, svoju ljubav. Zavila je smisao svog života zajedno sa njegovim čefinima.

Mustafa se ne savija kod kuće. Po čitav dan je u šumi, izvlači drva iz dubokog snijega i po uskim stazama ih na ramenu donosi. Tako mu je lakše, misli mu se u glavi ne svađaju. Uspori ih i otupi. Doživio je da ukopa baba, a malo za njim i majku sa oba brata, dva blizanca. Odoše Demo i Ramo, odoše krila njegova. Svo troje za jednu noć. "Španjolka" ih u snu povede. Ostadoše on i Emina, dvoje sirotana, sami na dunjaluku. I šuta. Meketom se javka ko da hrabri sirotane: nije sve gotovo, još smo živi, još ćemo se mi sa životom boriti.

Mustafa ne posustaje, odbacuje zle misli i gleda Eminu, svoju mezimicu. Moram zbog nje, moram naprijed! Osjećao je odgovornost do sestre, znao je da on mora

brinuti za nju iako je ona starija. Ipak je ona žensko i treba zaštitu. Nosi Mustafa hrastovinu na desnom ramenu, iako ga već neko vrijeme boli od tereta. Ipak je to rame dječaka, koji odraste prije vakta. Prilazi kući, a sve pogleduje hoće li zagledati dim, znak da je njegova miljenica Emina naložila i da još daje otpor zloj sudbini. Zagleda dim, ali i dva-tri konja ispred kuće. Baci drvo na krlju, otrese snijeg sa čakšira i uđe u kuću.

Soba je bila puna gostiju, koji kao jedan ustadoše da dočekaju domaćina.

- Merhaba, ljudi, i dobro mi došli! - zavika Mustafa k'o kakav stari gazda, koji je navikao na brojne posjete uglednih i čuvenih ljudi.

- Merhaba, Mustafa, merhaba!

Mustafa očima prošeta po sobi da vidi ko mu je to musafir. Poznade Ljutviju. Odmah mu pade na pamet: ovo su prosci! Hoće Eminu da mi odvedu. Jedino mi još ona osta. Neki glasić u njemu poče da mu šapuće: pa nek je vode! Ljutvija jeste stariji, ali je čuven i cijenjen u narodu. Imat' će dobar dom, imat' će sa kim djecu da njivi. Neće joj ništa faliti. Bolje da nađe sebi dom, a i njemu će laknut'. Imat' će koga da priupita za savjet. Pomoć oko imanja bi mu dobrodošla. Ovako, sam k'o vuk na kijamet, nema volje da sve poslove uradi na vrijeme. Obaveze mu pretrpavaju jedna drugu. Već su se bratstvenici nameračili na to malo zemlje što mu osta. Naveče, kad bi sve po selu utihnulo, pod slamaricom bi milovao pušku, koju mu je rahmetli babo ostavio. Preko dana, na izvoru, ču Salkovicu kako prigušenim glasom šapuće ženama o nekakvoj navolji koja može zadesiti selo. Još mu odzvanjaju njene riječi: Mogu ga udavit, ne bi bila prvina! Znao je da pričaju o njemu. Kad bi njega nestalo, rođaci bi

se okoristili. Toga je Mustafa bio svjestan. Lakše mu bi na pomisao da bi bar njegova mezimica Emina mogla da skloni glavu pod sigurnu strehu.

Isprosi se Emina i ode za Ljutviju. Nije zaboravljala na svoga brata. Svaki dan bi iz drugog sela dotrčala da kod brata namiri, da mu umijesi koru hljeba. Poradila bi sve ženske poslove po kući i opet stigla da se na vrijeme vrati i u domovini svakom zadovolji potrebe. Tako su joj dani prolazili, između dva sela. Narod je zbog divljenja prema njenoj brzini i izdržljivosti prozva Biciklo. Ljutvija je imao razumijevanja za sestrinsku ljubav, i njega je ta ljubav brata i sestre dotakla usred duše. Jednog dana, Emina nađe brata gdje na sedždi plače i moli Allaha da mu da snage i hrabrosti. Moli Allaha da ga sačuva od poganih bratučeda što hoće glave da mu dođu. Ruše mu ograde, haraju imanje i pomjeraju mednjike. Ni to im nije dosta, već hoće na silu da mu uzmu imanje. Nema kome da se požali, žandari kao i država, nekom majka a nekom maćeha. Sirotinja navikla da trpi i šuti.

- E neće Vallahi!- prosikta Emina kroz zube, pa skoči preko potoka. Za čas posla stiže ispred Ljutvije, pa mu u jednom dahu izruči šta joj bi na duši. Ljutvija je saslušavajući svaku njenu riječ za srce. Nije gubio vrijeme nego pozva sve viđenije ljude što je poznavao i u koje je mogao da se uzda. Dođoše kod Mustafe pred akšam. Okupiše prve sela, pa im se Ljutvija obrati:

- O, Suljovići, čujtel' me? Ufursatili ste Mustafu, jetima. Hoćete da mu rasparčate ovo imanja što mu osta. Poslušajte me dobro, Suljovići! Ako se Mustafa kačamakom zadavi, vi ste mi krv dužni! Mustafa više nije sam!

Napadi na Mustafu prestadoše, ograde ostadoše upravne, a mednjici se više ne pomjerahu. Emina ubrzo ože-

ni brata lijepom Pašom iz ugledne porodice Efendića. Ona mu rodi pet sinova i kćerku.

Pored slavne Ornice, koja je sada na prodaju, šetaju Umer i Džanko, otac i sin. Ornica je bila u vlasništvu njihovih predaka.

- Ovo nam je, sine, starevina. Nju je moj dedo prod'o za tovar pšenice i dva tovara kukuruza. Došlo je vrijeme da je kupimo, da opet dođe u naše ruke.

- Ada, babo, skupo je. Za te pare da biraš plac u Bar - odgovara Džanko, tražeći po džepovima upaljač.

- He, moj sine! Da nije bilo te zemlje, ko zna bil' preživjeli. Sine, nije sve u parama. Kad je bila gladna godina ovo parče zemlje je spasilo našu porodicu. Jes' da je rahmetli dedo poslije obolio što je prodade. Sad je prilika da se zemlja vrati u ruke koje je nisu orale no milovale. Moj babo Mustafa bi vazda gled'o u to parče zemlje i vrteći glavom govorio: Uzeše je dušmani.

Džanko zapali cigaretu i pogleda u oca. Učini mu se da Umeru oči zasuziše. U trenutku osjeti koliko mu ta zemlja znači. Nije mogao da vjeruje koliko može komad obične zemlje da preuzme čovjeka; koliko može zemlja da izore insana. Zemlja, kad sjeme posije u dušu čovjeka, ljubav prema njoj se rađa do kraja života.

Baci Džanko cigaretu u stranu, sagnu se nad izvor i predade ruke vodi. Studena voda zaigra po obrazu, projuri kroz grlo i unese svježinu u dušu Džankovu. Začu drevna dozivanja svojih predaka. Pogleda razgranati orah kako mu granama crta istinu da je samo ovdje, na ovoj oskudnoj zemlji svoj na svome.

- Neka bude, babo! Kupit' ćemo je.

Umer se nasmija, podiže ruke prema nebu i poče da se zahvaljuje Stvoritelju. Sjeme koje preživi duge suše i propri studene zime daje najotpornije plodove. Tako i Nusretovići, jetimi, vratiše ono što je bilo njihovo i od njih se selo naseli.

Fahrudin Sinanović

ZAGRLJAJI

Dva čovjeka u blizini gradske autobuske stanice, dugo se grle. Sa strane ih posmatra sredovječna žena. Nju susreće poznanik i pita u šta se ona tako zagledala.

- Evo, već nekoliko minuta gledam onu dvojicu kako se srdačno grle i nikako da prestanu. Voljela bih da znam misle li prestati, ali ne mogu više čekati jer žurim, reče žena.

Žena ode, a njen poznanik osta zagledan u onu dvojicu. Uistinu, oni su se i dalje grlili. Jedan drugog su tapšali po ramenu i leđima. Otvorena srca su se smijali. I on je ostao desetak minuta. Zazvoni mu mobitel.

- E, jarane, jesam, ja sam... Ja, ja, u redu, u redu. Znam za sastanak, ali pričekat' ćeš me malo, možda malo zakasnim. Pričat' ću ti kasnije o čemu je riječ, govorio je nekome.

Stavio je mobitel u džep i nastavio da gleda dvojicu prijatelja koji se još uvijek grle. Osmotrio je oko sebe i vidio još nekolicinu ljudi koji gledaju u pravcu dvojice zagrljenih. Iz minute u minutu povećavao se broj onih koji su sve to posmatrali. Bilo ih je već dvadesetak, pa tridesetak, pa više od pedeset... Na kraju i saobraćaj bi zakrčen.

Ljudi su iz automobila izlazili; u početku su bili ljuti što ne mogu proći dalje, galamili su, negodovali, mlatarali rukama, ali su kasnije i oni sa zanimanjem gledali dvojicu prijatelja. Gomila posmatrača je poput zakotrljane grudve snijega sve više i više rasla. Novopristigle ljude je prvo privlačila gomila ljudi koji stoje i sa zanimanjem nešto posmatraju – neki su mislili da je riječ o tuči, drugi o saobraćajnoj nesreći, a kasnije, kad bi se približili i vidjeli

o čemu se radi, postajali su dio svjetine. Sve više i više automobila je zaustavljeno.

Jedan je vatrogasac zaustavio svoje vozilo, vatrogasno, i nekome govorio da će kasniti, ali da nije problem jer se nebo naoblačilo te će uskoro svakako kiša padati. Čak je i vozač saniteta zaustavio vozilo. Kroz prozor je rekao bolesniku da se strpi malo.

- Ništa se ti ne sikiraj, eto, infuzija ti je uključena, neće biti nikakvih problema. Nemoj misliti na bolove, misli na nešto lijepo.

Među ljudima koji su pristizali ponovo je bila i ona žena koja ih je prva uočila.

Posmatrajući ih, ljudi su počeli da se pitaju šta je razlog njihovoj sreći te se onako srdačno grle?

- Možda se dugo nisu vidjeli, rekao je jedan.

- Ako je to razlog, mora biti da se najmanje dvadeset godina nisu vidjeli, dodao je drugi.

- Možda je neko od njih dobio sina, reče treći.

- A možda je jedan od njih dobio na lotou, kaza četvrti.

- Nije to, to se ne kazuje, jer poslije svi navale da traže pozajmicu, nadoveza se peti.

- Loto i sve vrste kockanja su zabranjene, haram je to, reče mladić sa bradom i karakteristično zavrnutim nogavicama.

- Ja ne znam zbog čega se grle, ali bih baš volio da znam, kazao je neki starac.

- Da se neki od njih nije oženio, reče ona žena što se vratila.

- I zbog toga da se neko onoliko raduje, kiselo će sredovječni muškarac u blizini nje.

- Pa, vidiš, to i ne mora biti isključeno jer, ako je to u pitanju, on još ne zna šta će ga snaći, šaljivo reče čovjek do njega.

- A da jedan od njih nije dobio posao, upita se čovjek u vidno iznošenoj garderobi.

-Sigurno su došli s nekog, dalekog puta, reče čovjek koji je ugledao dva kofera pored njih.

Bilo je svakakvih komentara i priča. Mnogi su gledali onu dvojicu kako se grle; istovremeno su skoro svi posmatrači razgovarali s nekim pomoću mobitela. Većina njih – neko ženi, neko šefu, neko prijatelju, neko rođaku... – objašnjavali su i govorili da će kasniti, da neće stići u ugovoreno vrijeme. Onaj vozač saniteta bi povremeno odlazio do vozila i govorio pacijentu da se još malo strpi.

- Ma ništa se ti ne sikiraj. Kad se isprazni ta bočica, ima rezervna. Ja ću ti je privrnuti, gledao sam jednom kako to radi medicinska sestra. Ti me samo vikni kad bude tekućina pri kraju.

Vatrogasac je često pogledivao u nebo. Vrpolio se. Očigledno je jedva čekao da kiša počne padati, pa da na miru posmatra dvojicu ljudi kako se grle.

- Doći ću, doći ću, a i ako ne dođem uskoro, evo kiša samo što nije prokapila, opet je govorio nekome u telefon.

A ona dvojica povremeno bi popustili zagrljaj, odmaknuli bi se jedan od drugog, pa se ponovo zagrlili, zamjenivši ruke; onaj desni sad je svoju lijevu ruku prebacio preko desnog ramena svoga prijatelja, a desnom rukom ga je obgrlio preko leđa.

U neko doba začu se zvuk policijske sirene. Prilazio je policijski automobil sa rotacionim svjetlima. Policajci žurno iskočiše iz automobila. Guraju se kroz gomilu. Čuje se kako govore:

- Mjesta, mjesta! Napravite prolaz! Ima li mrtvih? Koliko je povrijeđenih? Kad su se progurali u prve redove, uznevi-jereno su gledali oko sebe, lijevo i desno, gore i dolje.

- Gdje su unesrećeni, gdje je mjesto nesreće? – upita policajac prvog čovjeka do sebe.

- Nije mjesto nesreće, prije će biti da je mjesto sreće, odgovori mu upitani.

- Slušaj, pazi ti šta pričaš! Dužnost svakog građanina je da pomaže organe unutrašnjeg reda i mira, a ne da zbija šale, službeno kaza policajac.

- Eno ti ih tamo. Idi pa njih pitaj da li se nalaze na mjestu sreće ili nesreće, odvрати mu čovjek pokazujući na dvojicu zagrljenih ljudi.

Dugo su policajcima okupljeni ljudi pričali i objašnjavali da se nije dogodila nikakva nesreća, već da oni jednostavno gledaju dvojicu ljudi koji se dugo, dugo grle.

Policajci nikako nisu mogli da shvate da se toliki svijet samo zbog toga okupio. Kad su se i sami uvjerali da se ovdje ne radi ni o kakvom udesu, tuči ili nečemu sličnom, međusobno su se, zbunjeno i nadižući obrve, zapitkivali šta da rade.

Kad se dva čovjeka na ulici svađaju i tuku, znaju da je to narušavanje javnog reda i mira i znaju kako da postupе, ali kada se dva čovjeka grle, e to im nije bilo jasno; nisu bili načisto da li se radi o nečemu pogrešnom, zabranjenom, nezakonitom.

- Ne tuku se, reče jedan policajac.

- Ne tuku, složi se drugi.

- I ne svađaju se, kaza treći.

- I nikog ne ometaju, dodade četvrti.

- A ne nalaze se ni na ulici, već na trotoaru, uoči drugi.

- Ne čine nikakav prekršaj, opet će prvi.

- Ako ko čini prekršaj, čine ga ovi ljudi što ih posmatraju, oglasi se još jednom drugi.

- Da, da, oni su zakrčili saobraćaj, složi se policajac do njega.
- Šta sad da činimo? - upita prvi.
- Da rastjeramo prisutne, reče drugi.
- Malo nas je da rastjeramo ovoliku gomilu ljudi, reče treći.
- A da neko ode do one dvojice i da sa njima popriča, predloži četvrti.

- Ali samo učtivo i na uljudan način, jer, ipak ne čine nikakav prekršaj, dodade jedan koji bi mogao biti glavni među njima.

Policajci se konačno složiše da tako treba uraditi i jedan od njih krenu prema dvojici ljudi koji su se grlili. Išao je lagano. Kad im je prišao, oni ga nisu ni primjetili. Policajac se nekoliko puta nakašljao. Nisu ga čuli.

- Gospodine, oprostite, reče policajac, dodirujući zagrljenika do sebe.

Čovjek ga nije čuo, niti je osjetio da ga dira po ramenu; vjerovatno je mislio da je to ruka prijatelja koji ga grli. Policajac je to nekoliko puta ponovio. Vikao je sve glasnije i glasnije. Konačno, dva čovjeka koji su se grlili primijetiše policajca kraj sebe. Prestadoše se grliti. I dalje su se gledali veselo. Baš kad je policajac zaustio da ih nešto pita, oni ponovo krenuše jedan drugom u zagrljaj. Policajac je samo stajao i posmatrao jer je očekivao da će, sad kad su vidjeli da je on pokraj njih, ubrzo prestati, ali to se nije dogodilo. S obzirom da je počeo da gubi živce, nije bilo druge, morao je da ih rastavlja, baš kao što se rastavljaju dvojica koji se tuku. Uspio je konačno da ih rastavi. Da bi ih spriječio da se ponovo zagrlje, stao je između njih i rukama ih udaljavao jednog od drugog, kao što to čini sudija u ringu dvojici boksera nakon gonga.

- Stanite malo, stanite, smirite se, govorio im je policajac.

- Pa mi nigdje i ne idemo, i uopće nismo uznemireni, rekoše mu ova dvojica uglas.

- E sad ima lijepo i fino sve da mi kažete i ispričate, policajac će njima.

- Šta da vam ispričamo, opet će dva prijatelja.

- Zašto se grlite?

- Čuj, zašto se grlimo. Zar je to zabranjeno? Znamo da je tuča zabranjena, ali nismo znali da je zabranjeno da se ljudi prijateljski zagrlje.

- Nije zabranjeno da se grlite, ali vi to činite predugo.

- Molim!?! - uglas i iznenađeno povikaše obojica.

- Da, da, više od dva sata se grlite, reče policajac.

Prijatelji pogledaše na sat.

- Vidi, stvarno, u devet sati smo se sreli, a sada će skoro podne.

- E sad mi recite zašto se grlite?

Prijatelji se zagledaše. Dugo su se šutke gledali, a onda rekoše:

- Šta ti znaš šta je zavičaj i zavičajni zagrljaj?!

Zumber Muratović

POVRATAK

Petnjičkom džadom usporeno se kretao bijeli auto. Za volanom je sjedio Sabit, do njega supruga Sabina, iza leđa njihovo troje djece. Sabit je bio sretan, lice mu sijalo nekom čudnom vedrinom. Kad su bili pored Ambulante, ugledali su čovjeka blijedog lica. Čovjek nije mogao da zaustavi vilice, odskakale su jedna od druge kao na federu, koljena su mu također drhtala, a ruke kao da bijahu smrznute.

– Jusov sin, svađali smo se nekada oko stope zemlje – objasni Sabit svojoj ženi.

– To nije dobro – tiho prošapta žena i nasloni čelo na staklo.

– Ne bih da se pravdam ni jednom ni drugom oku, nisam bio kriv.

Nikada, još od prvih dolazaka, kada je žurio da što prije stigne, nije Sabit osjećao tako veliku želju da vidi svoju kuću, svoju avliju. Silazak sa asfaltnog na zemljani krivudavi put koji je vodio prema kući, povrati ga u djetinjstvo. Uđe u kuću, ostavi za sobom vrata otvorena. Neprovjetrena soba se ispunila toplom svjetlošću, a miris ustaljenog zraka mu zaigra oko nozdrva. Čuo se spori drhtaj žaluzina. Iz sobe se povlačila tama, prozor postao velik, zelenkast kao i okolne livade kakve su mu ostale u očima od malena. Žena je provjetravala kuću, djeca sjela na stepenice i prebiraju po mobitelu.

Lagano Sabit izađe iz kuće, i iako nikog u blizini nema, nađe snage da vikne:

– Elmaze! O, Elmaze! Hazboooo!

Poziva rođake čije su kuće prazne, u kojima već dvadesetak godina niko ne živi, a koje je nekada kao dijete po očevoj

preporuci pozivao da dođu na kafu. Uputio se obroncima sela, gdje se nekada nije moglo pješice proći. Putem koji su vrijedni komšije godinama održavali, svoja ramena iskrivili radeći potporne zidove za njega. Posmatrao je novu dvospratnu kuću u kojoj je nekada živio rođak Hako sa suprugom, tri kćerke i dva sina. Žena umrla, kćerke se udale, sinovi po svijetu, on ostao sam. Ugleda starog Haka kako sjedi ispred kuće i čuti. Obnevidio, preplanulog lica, krhke konstrukcije. Za tren mu je prostrujala misao: rođak je, jedna krv!

– Kako si Hakooo? – upita Sabit.

Stoje, gledaju se, poznati jedan drugom.

Hako polako pojmi prema stepenicama, zastade i tiho reče:

– Kako se mora.

– Dobro, dobro, ko najbolje.

– E, najbolje je, sinko, bilo kad sam napunio četrdesetu.

– Nije, valjda?

– Tako ti je, bogomi... Pametni su Turci, ehej, nijesu oni džaba nazvali broj četrdeset sa „krk“. Kad se napuni četrdeseta, stvarno je krk.

Hako je od onih ljudi koji je rođen na samom početku drugog rata. Odrastao u Prisoju, u bihorskoj pitominji kod Petnjice. Nekada, kad bi se pomolio pred kafanom ili prodavnicom, onako u svježe opeglanom i brižno održavanom crnom odijelu, k'o nebo plavoj košulji i prslukom, i obaveznim kačketom, sav bi se narod okrenuo i pogledao sa poštovanjem. Supruga Ferka je bila rodom iz Trpezi, oniska, a vrijedna, snalažljiva i prava rukatnica. Znala je svašta skrojiti i sašiti, zato nijesu oskudijevali u odjeći, djeca su im bila najljepše odjevena u školi.

– Ne poznaješ me? – pita Sabit.

– Slabo vidim. Reci, bogoti, ko si i šta si. Čegović si?

– A, kako živiš, dragi Hako?

– Tanko.

– Kako tanko?

– Što mi je u novcu, to mi je u žitu. Što mi je u žitu, to mi je u hljebu...

Gledajući ga sažaljivo, Sabit primijeti da je čovjek rekao nešto mudro, unese se prema njemu i tiho upita:

– Ne poznaješ me, stvarno?

– Jok, vala, dijete.

– Kako dijete, od pedeset godina.

– Za mene si dijete – tiho i gotovo tužno reče starina. –

Da nijesi Izetov?

– Šta misliš?

– Šta...? A-ha!... Nijesam siguran, ali...

Kad je čuo njegov glas, pomalo zadihan, dubok i prodoran, ali dosta tih, odmah se sjetio.

– Pogodio si – reče Sabit, a onda se zagriše, tapšući se po ramenima i leđima, dok je šareno kuće skakutala oko njihovih nogu. – Ti se nijesi ništa promijenio.

– Kako nijesam, nema me pola?! Samoća me pojede.

Hakova dobroćudna, blaga i vesela čehra učinila je da ga uvijek sa radošću ljudi srijeću i pozdravljaju. Malo je ovakvih smirenih ljudi, u duši zadovoljnih. Stajali su tako ispred kuće, pričali naširoko. U stvari, Hako je pričao novosti iz sela, pa bi onda krenula priča o inostranstvu. Na kraju je objasnio da mu je najteže kad mrak padne i da mu je noć duga k'o godina. Oni koji su ga poznavali, znali su da je stari kov čovjeka, principijelan, odgovoran i pošten čovjek. Sabit je bio govorljiv, pričao o doživljajima iz djetinjstva, kad ga je majka vodila u školu, u prodavnicu da kupi slatkiše... Sjećao se kad mu je kupila prve patike...

– Gdje ti je familija?... – veselo ga upita Hako.

Streknuo je Sabit od ovog pitanja, koje mu je majka dok je bila živa često postavljala. Povi se naprijed kao da ga neko preko leđa konopcem izmjeri.

– Na moru... – promuća postišeno.

– Āe reće, da su?

– U Bar.

– Kakav Bar, barnulo te u glavu! – ozbiljno se ispravi Hako kad se gost primiri.

– Kako to da dozvoliš, crnjane? – priupita. – Šta je s tobom?

– Koliko imaš godina – veli mu – čovječe?

– Osamdeset, k'o jednu – prkosno će Hako. – A što ne dođu da vide ovu ljepotu, svoju babovinu. Imanje, k'o sat' meda. Da se napiju bistre vode i nadišu čistog zra-ka. Nema ove ljepote tamo kod vas u gradu. Gradovi su tjeskobe, zavrzlake...

Volio se Sabit prisjećati ljudi i događaja iz svoje mladosti, ali se više sjećao onih običnih, a opet na svoj način neobičnih i poštenih, kao što je Hako. Sjećao se kako je, onako, sporim korakom, u cipelama, sa kačketom i motanom cigarom šetao prema prodavnici. Oprezno koračao kao da će prašinu da povrijedi. Srednjeg rasta, širokih pleća, koja je prekrivao šarenim džemperom, ili ponekad sako sa crnim pantalonama širokih nogavica.

– Što žena, makar, ne dođe? Odakle bijaše ona?

– Iz Bijelog Polja – uzdahnu Sabit. – Djeca hrle daidžama, a i slaba im ovdje konekcija za mobitel. Šalim se! Žena osta kuću da pospremi i djeca su sa njom. Ali ubrzo idemo, imamo neku svadbu da oposlimo, a onda idemo u Bar da se malo okupamo...

– Eto, štete... – veli. – Ostani da spavaš jednu noć, ovdje.

– A, kako mi je Izet? E, lijepo smo mi družili, uvijek je kišobran zvao šemsija. A, znaš li ti, šta je šemsija?

– Kišobran, čini mi se.

– Tako je. A, kako Izet podnosi klimu, je l' mu dosadno...

– Bolje da ti ne pričam. Hoćeš l' ti, Hako, tamo kod svoje djece?

– Nijesam oštetio mozak da i ja odem – reče staložno, sa visine, pružajući cigarete prema gostu. – Vi radite po vašem, a ja ću ćerat' po svome. Ovdje su mi roditelji pupak prerezali, ovdje ću da se ukopam... Vidiš i sam selo se izlistalo, jedino dolje u blizini škole se zadržalo par porodica.

– Gdje su ti djeca?

– Stariji sin otiš'o u Podgoricu, mlađi u Luksemburg, znaš... Stariji se lijepo okučario, ima posao, još da se oženi. U zadnje vrijeme se bio uzmuh'o, žalio mi se da bi trebao potražiti malo posla. Počeo se svađati, ali mu nijesmo uzvraćali, znali smo da će ga ljutina proć'.

Svaki čovjek u sebi ima svoju seharu u kojoj čuva lijepe stvari, povremeno ih pokaže i odloži na čuvanje. Hako svoju seharu nosi na džemperu, na torbi, u srcu, korača sa svojom dobrotom, iskrenost čuva za sebe, prema ljudima se odnosi bolje nego oni prema njemu.

– Rastrsismo se, bogme – reče zabrinuto Hako.

– Vjeruj, slobodno. Ali, i da smo svi ostali ovdje ništa ne bi valjalo, ništa...

Sabit priđe autu, pruži ruku prema volanu, uze kalendar i hemijsku olovku. U povratku se u njemu nešto propinjalo i čitavog ga zagrijavalo. I stopala u sandalama žmarila su u nekom čudnom znoju. Pruži poklon i reče:

– Hako, izvoli, da propratiš ovo pola godine što je ostalo. Hako pokuša da pročita šta piše na kalendaru, zbog

slabog vida ga odmače od očiju, u tom odmicanju ruke mu bijahu kratke.

– Hvala ti. Samo što si me posjetio, svega si mi nanio – radosno će starac, koji je uprkos svojim godinama imao na glavi dužu kosu. – Ja sam se za vrijeme moga života naradio, sada gledam svoga posla i to mi je dosta.

Podbuhlo nebo se spustilo nad Bihorom, nekako mutno, s kraja na kraj. Nadošlo kao pogača. Negdje na horizontu tanko crvenilo munje pecka oblake. Tamo dalje prema Pešteri čuje se grmljavina.

– Kiša će – Sabit veli – bilo bi dobro da krenemo. Šta je sa strinom Idrizovicom?

– Ne znam.

– Jesi l' je vidio jutros? – upita Sabit.

Hako odmahnu glavom.

– A, što?

– Niko danas ni kod koga ne ide, k'o da je korona čučnula ispred svakog praga.

Svojim sporim, ujednačenim koracima, sa onim klecanjem u koljenima, otkidao je Sabit od puta korak po korak. Krenuo je uzanom stazom koja je vodila kroz voćnjak, uranjajući u maglinu sjećanja u kojoj mu se javi nejasan očevidlik, skriven u nataloženim uspomenaма njegove mladosti. Kad je bio ispred nove kuće krupnim glasom viknu:

– Strina, Idrizovice?!

– Ohoj! – odazva se žena kao zapeta puška, obradovala se što ima neko da je posjeti i zaključila da je zove neko poznat, jer tako je zovu samo rodbina i komšije.

U isto vrijeme čuo se sa puta glas:

– Ovuda, Sabite, hajde siđi preko moje bašče, nije posijan pirinač – pokazivao mu je rukom komšija Harun,

koji je slučajno putem naišao.

– Sabite, kako si? – pita ga Harun. – Hoćeš li svratit kod mene?

– Harune, ti si? Koliko je sati?

– Prošlo je dvanaest.

– Izvini, molim te, loš sam sa vremenom. Vidjeću...

Za Harunom je išla njegova kćerka Aida, plavokosa djevojka, tek se protegla. Nosila je u lijevoj ruci kesu sa namirnicama. Umjesto da ide putem ona korača livadom prepunom cvijeća, uzgred desnom rukom otkida latice, žute i na oko prozirne. Iz djevojke zdravinja izranja, jagodice crvene. Njene su zelene, bademaste oči nosile dvije nemirne staklene suze, dva pinjola, koja su pjevala. Kada Idrizovica prepozna Sabita, nasmija se:

– Bujrum dijete moje, drago! – govorila je bistra i vrijedna žena. – Tako! – Pa udari dlanom o dlan, kao da talumi komarce, i nastavi da se raduje.

– Da se odmah dogovorimo, kahvu ti neću. No, reci mi, kako si? – upita Sabit staricu, gledajući je nekako posred naboranog čela, kao da nema namjeru da je zamara sa pitanjima.

– E vala, hoćemo kahvu popit’ – procijedi vatrokresnica kroz zube.

– Neka toga, Idrizovice, ne muči se. Sješću ovdje, hoću malo da gledam dolje prema Mahali. A, kako si ti?

– Ade, kad pogledaš ‘vako, dobro sam i lijepo mi je. Što bi moja rahmetli majka Ajkuna rekla, k’o u majkinom trbuhu. Ali, samoća me ubi.

Nastaojala je starica gosta da dočeka i vidjelo se da ne žali da prinese sve što ima u kući. Nudila je:

– Uzmi, pruži ruku dok je vruće. Sabite, pohrani se svoja ti je kuća.

– Uzeću, uzeću, ništa me ne nagoni.

– Znala sam da će mi neko drag doć'. Sanjala sam sinoć šarenu pticu... Čuš, šarena?! I jedna noga joj bijaše baljasta. Doletje sa Vrhova, sletje na krov i veselo zapjeva. Trudila sam se da je bolje vidim, ali nijesam uspjela...

Starici zazvoni mobilni telefon koji je bio podešen na cvrkut ptice, a kako ga je bila ostavila među salvetama, cvrkut zvona se oglasi nekoliko puta prije nego je uspjela pronaći ga i javiti se:

– Molim!

Iz Njemačke je zove od djevera sin:

– Strina, Hajrudin je ovdje, kako si, kako je zdravlje?

– E, moje dijete, kako sam, ko jadi.

Starica istovremeno komunicira i sa Sabitom, objašnjava gdje treba da se pomjери, zbog nečег posrnu, priđe bliže. Uhvati se za ivicu stola, nastavi sa razgovorom.

– E, vala, ovako ti je bolje – tješi je Sabit, onako kao za sebe i starica da čuje.

– Šta ima novo, strina? – pita Hajrudin.

– Ništa.

– A, bogoti, ostavih l' ja kod tebe ključeve od moje kuće?

– Mladine se ti meni nanio! Jok. Što pitaš?

– Ade, onaj naš novinar iz Solila traži mi starih slika, pa rekoh ti imaš ključ od moje kuće. Gore po sredini vitrine ima jedna kutija od cipela puna slika. Da odabereš pe' šes', objasniću ti kojih, pošalji ih po Sabitu... Ako ključ nije kod tebe, iznad vrata je, pogledaj zdravlja ti.

– Hoću vala, što neću. Da me posao ne smeta. Jok vala, ništa ne radim...

– Šta ima još novo?

– Ništa, pod bog jaki – uozbilji se starica, čija duša nađe

svoj izlaz na jeziku: – Nijesi mi bogomi ostavio ključ, baš sam se čudila šta bi s tobom ove godine. Vala, imam ključeve od pet praznih kuća iz komšiluka, mogla sam sačuvati i tvoj šesti...

Sabit je sjedio, posmatrao u daljini. Ispod kuće povi-jalo se granje i sve nekako se jače povije kad on uzdahne. Razmišljao je o slikama koje treba uzeti, nadajući se da će na nekoj biti on i drugovi iz djetinjstva. Sebe je zamišljao u autobusu, kao nekad kada su u nezaboravnoj ekskuziji posjetili spomenik na Tjentištu. Putuje od mladosti do današnjih dana i u tom njegovom autobusu čuje se pjesma, ostaje zauvijek u njegovom sjećanju na prohuja-le dane. I dok tako prebira po poznatim licima sa starih fotografija, nesvjesno režira film za mnoge svoje drugove i drugarice, razmišlja kakvu sudbinu imaju danas nakon trideset i više godina.

MANJE POZNATIE RIJEČI:

rastrsismo – izgubismo identitet (trsa – rasa, soj)



Bošnjacke odive

Refadija Pepa Abdić

MAJKINA SEHARA

Napravljena od čamovine, u boji ružinog drveta, bez ijednog vidljivog spoja, bez katanca, samo elegantni ključ, koji je uvijek bio uvučen u ključaonicu, a sa ključa visila heklana crvena ruža sa zelenim listovima. Jednostavna i bez bilo kakvog drugog ukrasa, podsjećala je na arhitektonsko djelo. Ne znam zašto, ali meni se uvijek činilo da je iz Grčke. Poklopac ovalan, glatak na dodir poput svile, uklopljen u trup sehare bez vidljive linije, a nogari joj taman, ni visoki ni niski. Eto tako je izgledala sehara moje majke.

U njoj su joj donijeli ruho. Dognao je na konja moj dedo nakon pomire sa njom, a poslije devet mjeseci od udaje, jer bio je ljut na nju zato što je pobjegla za mog oca.

Ono što je dobro upamtila je svaka izgovorena riječ, mimika lica, pokret glave, držanje tijela – jer te je noći pobjegla i to je sto puta opisala.

Kad se udavala, preskočila je sve običaje. Pobjegla je uoči Mitrovdana, dok su se miješali kiša i snijeg. On je nosio svežanj njene robe, a ona se junački nosila sa opancima koji su upadali u blato, objeručke ih je čupala i ponovo nazuvala. To putovanje je potrajalo, snijeg i kiša nijesu posustajali i oni bijahu primorani da potraže konak. Kad stigoše do prve kuće, on pokuca na vrata s vjerom da će mu se otvoriti u gluho doba noći. Poslije dužeg kucanja, pojavi se domaćin sa fenjerom i uperenom puškom i dobro mu se unese u lice. Mladoženja glasno viknu: Smrt fašizmu, sloboda narodu! Na taj način dade do znanja da nije komita, već putnik u nevolji. Domaćin odahnu, čak mu se i usta razvukoše u

osmijeh u znak dobrodošlice. No, brzo se pribra, nabra čelo da mu lice bude strogo i uzviknu očinski: A ti li si, delijo... Pa se poče osvratat' oko sebe k'o da je u nekoj nevolji, ne znajući šta ga je snašlo. Ponovo prinese fenjer njegovom licu i strogo ga upita: A čiju si đevojku ukrao?

Kad dobi odgovor, zakle se da će mu on lično puškom presudit', ako ispadne nešto drugačje, jer će đevojka prvo u njegovu kuću bit uvedena, a njegova kuća nije burdelj.

Čim je svanulo, oni su prvi prtili snijeg, žureći ka svojoj kući.

Dok bi mi pričala o udadbi, prvo bi joj se usne razvukle u osmijeh, oči bi zasijale istim žarom kao da prvi put to priča, nekako čudno likujući, a pritom osjećajući ponos i pobjedu.

Isprosio je on moju majku i poče se svadba spremat'. Otac je bio zgodan, školovan i veliki humorista. No su mu morali pronaći mahanu. Bio je iz Bihora. Dok su strine i komšinice rezale pilav, ču ona kako jedna od njih progovori: Izrežite ga što sitnije da Bihorcima ne zapre, a kad budete iznosile tepsiju sa hurmadžikama, iscijedite šerbe, da ga ne srkaju. I još ovo: prinosite jedno po jedno jelo. Ne daj Bože da im se postavi cijela sofrta, jeli bi đah pilava, đah halve. Eeee, a što brzo jedu, ka' da ih osedlani konji čekaju. Jedna žena do nje je gurnu: Šuti! A ta ista je svo ljetu mamila moju majku za svog sina. Uzdahnu, kao da prazni pluća od vazduha, pa nevoljno dodate: Šteta što ode iz ove ljepote, iz ovolikija 'čela, šljiva i jabuka, u onu pustoš... Naskakaće se skamena na kamen, da će joj nokti poispadat'... Ipak, ostale žene su shvatile da je priča otišla predaleko, pa najstarija naredi da se manu ogovaranja i da prionu na posao.

Kad je to sve čula moja majka, zaklela se da oni neće gledat' njenih svatova, već zna ona kako će i šta će, i da će,

sigurno, svo selo zanijemit' kad prvi pijetli zakukuriču i habrovi krenu selom.

Iste noći kad je došao moj otac na viđenje, ona ga ucijeni. Ako će da se uda za njega, neka je u isti čas vodi, a ako neće, vratit' će mu prsten.

Uoči svakog Mitrovdana moj otac je kukao kako mu je onaj zavežljaj bio težak, k'o da ga je u tom času spustio sleđa, i dodavao da ga je na brzinu smotala i da ga je po života koštala njena tvrdoglavost.

Imala sam 23 godine kad mi je majka preselila i ne stigoh da je pitam šta su sve smotali u seharu. Samo se sjećam da je u njoj držala materijale za šivenje i neku garderobu, koju je rjeđe nosila, pa me valjda iz tog razloga nije mnogo privlačila.

Kad sam se nakon pet godina udala, mislila sam kako da bar nešto majčino dobijem za uspomenu. Vaspitanje je dalo da odiva ništa ne traži, jer je to bila sramota, pa iz tog razloga ne zatražih seharu. A često sam na nju mislila i pravila joj mjesto u dosta skućenom stanu. Prošlo je bilo i desetak godina od kako se udadoh, kad primijetih da se u mom rodu stvari mijenjaju: izbacuju se regali, kauči i sve što nije u modi. Odvažila sam se i zatražila majkinu seharu. Malo su me čudno gledali ili nijesu razumjeli. Čekanje na odgovor potraja, pa pomislih da sam nepristojna.

A onda, kad su shvatili šta tražim, objasniše mi: Aaaa, misliš na onaj sanduk?! Bogomi smo ga mi bili izbacili na balkon u vrijeme sankcija, držali drva u njega da budu vazda suha. Onda je često struja nestajala, znaš, pa smo morali za svaki slučaj imat' drva... I onda ga je vascijelog sipac pojeo...

Dugo mi je trebalo da shvatim: u majkinu seharu drva? Opet nisam vjerovala, iako sam znala sa kim sam porasla.

Braho Adrović

MOJE PARČE ZEMLJE NA ZEMLJI

San je bio kratak: vizuelna prezentacija priče koju sam davno slušao od starijih članova moje porodice i mojih komšija, samo malo izmještena u prostoru i vremenu - pretvorena u događaj koji se kao na filmskoj traci, bez ikakve najave, odvijao pred mojim očima. Radilo se o slučaju koji se dogodio davno, kada je ljudski život bio jeftin, kao najobičnija stvar.

Komšija mog djeda Rešma, Kahriman, nešto je radio na svojoj njivi, a nalazila se bizu šume koja je dijelila naše selo od susjednog Zagrađa. U ono vrijeme, kada se radilo na takvim mjestima, obavezna oprema svakog ko je sam, bila je i puška. I Kahriman je imao pušku. U jednom trenutku, iz šume se pojavio njemu poznati Zagrađanin. Ničim izazvan, bez ikakvog povoda, napao ga je i pitao hoće li on prvi da puca ili Kahriman na njega?

- Vala, pucaj ti prvi - rekao je Kahriman, skoro bez ikakve pomisli šta mu se može dogoditi. Uspravio se i skoro stajao u stavu mirno, kao da se radi o dječijoj igri, a ne o smrtnoj opasnosti. Takvi su bili ti naši stari, što bi rekao veliki bihorski pisac, Ćamil Sijarić.

Zagrađanin, čije ime nijesam zapamtio, nanišani i pogodi Kahrimana, ali ga nije teško ranio.

- Sačekaj ti mene sada... da vidiš kako ja nišanim - doviknuo mu je ranjeni Kahriman.

- Nijesam ja budala kao ti - odgovorio mu je ovaj i izgubio se u dubokoj šumi.

U našem selu se povodom ovoga događaja pričalo da ga je kasnije Kahriman mjesecima vrebao, i da se na kraju osvetio...

Iako Kahrimana nijesam zapamtio, čitava ova priča, kao živi događaj, u snu se odigrala pred mojim očima. Vidio sam starog čovjeka koji mi se učinio poznat, kako stoji usprvano kao meta, i nepoznatog čovjeka koji sa oko stotinu metara nišani u njega. Čuo sam i pucanj i vidio krv koja brzo boji njegovu odjeću, kao da se na njega odjednom sručilo čitavo Crveno more krvi. Očekivao sam da će on pasti kao klada, a on je dohvatio pušku i povikao:

- Stani.. da vidiš kako ja nišanim!

Čuo sam i odgovor njegovog napadača, a posebno me uplašilo što se čitav ovaj događaj odigrao, ne na mjestu gdje se nalazilo imanje Kahrimanovih nasljednika, onamo iza Krivog laza, nego baš na našoj njivi koju je moj otac sa svojom snahom i sinovcima kupio od Jovana iz Prekobrđa. Posebno sam se uplašio što sam se u tom trenutku našao baš na tom mjestu! Pomislio sam da u međusobnom puškaranju neko od njih može i mene pogodiiti, iako sam u snu bio dijete, a ne odrastao covjek. Ili da me onaj iz šume primijeti i namjerno ubije, da kasnije ne svjedočim ko je prvi počeo da puca..

U jednom trenutku primijetio sam i ogromni val krvi koji je poput onog morskog išao pravo prema meni, prijeteći da me čitavog prekrije i proguta. Skoro da sam pod naletom jeze kriknuo i pokušao da bježim, ali su mi noge bile prikovane za mjesto gdje sam stojao i gledao krvavi obrčun!

Jeza i strah su me probudili oblivenog znojem i skoro ukočenog, tako da sam još dugo ležao u krevetu skoro nepokretan. Ustao sam tek kad sam shvatio da sam sanjao. To saznanje me polako opuštalalo i vraćalo u normalno stanje, ali me još dugo opterećivalo pitanje koje sam sam sebi postavljao: zašto se i u snu ovaj događaj nije odigrao tamo

gdje se stvarno zbio, nego baš na našoj livadi, koju i sada zovemo Jovanove ornice?

Uzalud sam sebe ubjeđivao: San je laža, a Bog je istina. Plašio sam se da je ovo nekakvo predskazanje? Neke nesreće, ne daj Bože!? Nesreće vole zabiti i mirne i poštene ljude.

- E, ono što ne voliš, ili čega se najviše plašiš, ono te po pravilu prvo i strefi! Da je dao Bog, da one Jovanove ornice nijesmo ni kupovali! Ne bi morali prodavati stoku, da bi Jovana isplatili, niti bi se, kasnije, svađali sa rođenom braćom od strica oko diobe te zemlje, koja ničemu i ne vrijedi, izuzev za ispašu stoke. Ako je pooreš, a ne nađubriš dovoljno, ništa ne rodi, a ako i rodi, pola roda ti pojede narodska stoka. Ne možeš je sačuvati, da si ne znam ko, već da stalno postaviš po jednog stražara, da je čuva. I opet je ne bi sačuvao. Kada je nešto na vjetrometini, mora da trpi udare sa svake strane: i otkud se nadaš, i otkud se ne nadaš - i od crnog đavola!

Ništa, brate, ne valja zemlja na kraju sela, pa još kad je blizu šume, od nje imaš više štete nego koristi. I, eto kakav sam ja baksuz: prilikom diobe zemlje koja nam je ostala u nasljedstvo od naših predobrih roditelja, Šemsa i Umihane, meni je pripala baš ta parcela! Srećno bilo: izvlačili smo kvitice na kojima je pisalo šta kome pripada, i ja sam izvukao baš tu.

No, svejedno, ono parče mi je drago, kao da je plodno, kao da je u sred Vojvodine, a ne gore na samom brdu, na periferiji našeg sela. I onako, bilo gdje da sam dobio, sada ga ne bih obrađivao. Osim ako bih morao, a srećom, ne moram: ima, bre, posla kud se god okreneš, samo se treba pokrenuti iz ovog grada, koji je, izgleda, zaboravljen i od

Boga i od naroda; i ovo što je ostalo podijeljeno politički, nacionalno, porodično - rođena braća međusobno ne zборе. Kako je krenulo ovi današnji će zavaditi i dva oka u glavi. Ako nema ovdje, ima u Podgorici ili primorju, a ako nema ni tamo, inostranstvo je otvoreno: zašto i mi da ne pođemo kud i većina stanovnika našeg sela. Kud svi Turci tu i mali Mujo! Ali, samo ako se mora...! Odlasci sa svoje zemlje nije su dobra opcija, ali ako se mora: sila Boga ne moli..!

Priču o snu koji me uplašio i o zemlji u našem selu koju sam, kada sam se malo pribrao od straha, bio započeo sa namjerom da čujem i mišljenje moje djece, pretvorila se u monolog, jer me skoro niko nije ni slušao, izuzev o onom slučaju sa pucanjem koji je djeci ličio na bajku i koja im je bila zanimljiva, iako više nijesu mala. Od starijih prvo Bog, njemu hvala, digne ruke, pa onda drugovi i prijatelji, na kraju i ljekari, pa i rođena djeca!

-Ene, vi me, djeco, bogami, ne slušate! Kao da se ovo što zborim vas i ne dotiče! - primjetno ljut sam uputio primjedbu na njihovu skoro potpunu ravnodušnost, kao da pričam o Alajbegovoj slami, a ne o zemlji koja je sada moja, a koja će poslije mene njima pripasti.

- A zašto i mi ne bismo prodali ono pače zemlje i ono dolje u Podvadama, pa onda smo brate slobodni: možemo ići kud god želimo - na sve četiri strane svijeta?! Kud nam duša poželi, samo treba imati malo para za početak... Sada bar nijesmo kao devedestih godina prošlog vijeka pod embargom, pa ti je da izvadiš pasoš trebalo čitavo bogatstvo, jer ga legalno nijesi mogao dobiti, već da si car Haile Selasije. A i ovako, ovdje se ne možemo zaposliti da su nam zubi od čelika - uključi se u razgovor moj stariji sin, a ostalo moje dvoje djece ga pr pratiše, rekao bih, sa primijetnim

razumijevanjem i odobravanjem: djeca samo vole pare, kao slatkiše, i kad ih dobiju, ne razmišljaju ni o čemu drugom, dok ih ne potroše. A možda su, što se tiče zemlje i ovog grada, u pravu? Ovdje u nekim službama rade i nepismeni, a ni jedno od njih nije se moglo zaposliti. Da bi se ovdje zaposlio treba ti i partijska pripadnost, i nacionalna pripadnost, i kumovske i druge veze, i da se moliš i kumiš, da se ponižavaš, i šta sve ne znam... A ja to ne mogu, pa se ni s kozom ne oralo, što bi rekao naš narod. No, uprkos svemu, kada je prodaja babovine u pitanju, bio sam nepokolebljiv:

- E, ne bih prodao ono što je moj otac kupio, već kad bi mi bilo za spas života, a i tada ne znam da li bih mogao za nečim takvim posegnuti - odlučno sam im odgovorio, i ona su, suočena sa mojim tvrdim stavom, odustala od inicijative za prodaju.

- I onako zemlja na selu sada nije na cijeni i ne bi se, i da je prodamo, mnogo ofajdili - pomirljivo je zaključio jedan od njih trojice.

- Ne znate vi, djeco, cijenu bihorske zemlje! Šta ona čovjeku sa sela znači! Pa, ona je onom ko je na njoj rođen i rod i dom, i otac i majka, i njegova zadnja linija odbrane. E, to se ni čim ne može platiti i nema povlačenja, nema predaje. I nema prodaje! - bio sam odlučan.

Da bih malo, ipak "spustio loptu", da bih ih uvjerio u opravdanost takvog mog stava, nastavio sam glasan monolog:

- Samo da ste vidjeli kako se prošle nedjelje obradovala Anita, kada smo je iz grada odveli gore u Borovnjak da bere jagode. One divlje, crvene, medene! Ona se tako radovala kao da smo je odveli na najljepše mjesto na svijetu i počastili najboljim slatkišima, a vi ste ravnodušni? - pokušavam da djeci na ovaj način uputim blagi prijekor i da ih nekako

urazumim - da ih navedem da misle i osjećaju kao ja... Prisjetio sam se i dodao:

- Gore je i moja prelijepa sinovica Samira, zapamtili ste je, brala jagode. Zaslađivala dušu ovim dženetkim ljepotama, kao da je, jadnica, znala da će tamo brzo poći. Pa da prodam? Nikad sa ovom pameću! Vidite one ljepote! Onog zelenila, onog zraka... Pa gdje to ima? A još naše!

Ono parče zemlje meni je mnogo važno, jer je jedino parče zemlje na Zemlji za koje mogu kazati da je lično moje i na koje, ako ništa drugo, može i neko moj doći da bere jagode, da uživa u onoj ljepoti... Ne kažem... može mi ga neko nekad i oteti. Ovdje, na ovom balkanskom parčetu zemlje, sve je moguće: jači kači, vedri i oblači! Ali, sve da se i to dogodi (a neće preko mene živa), znaće se da je moje i bar će se govoriti: Oteto-prokletu! Ako istinu zakopaš i u devet jama, doći će vakat kada će ona na kraju kraja isplivati na vidjelo. Dokazaće kad-tad neko da je ona livada bila moja, k'o što ja ne krijem da je nekada bila Jovanova i da smo je od njega kupili, te da je i sad zovemo Jovanove ornice.

Ljeti, kada iz grada pođem na selo, obavezno izađem i na ono parče zemlje na kraju sela, za koje znam da je jedino parče zemlje na Zemlji za koje, kao i za ono u Podvadama, mogu da kažem da je lično moje! I lijepo se osjetim kao svoj na svome: opružim se na onaj mekani tepih trave prošaran cvjetićima raznih boja, koji podsjeća na sliku nekog od najboljih impresionista. Odozgo sa neba grije Sunce, vjetrić čarlija i donosi miris cvijeća i blago miluši svojim nevidljivim prstima, a preda mnom, pred mojim očima kao na dlanu: čitavo naše selo, naša Vrbica kao pravi Džennet na Zemlji, ako Dženneta na njoj uopšte može i biti. I, takoreći za tren, oči, srce i duša mi se napune neke umilne topline i ljepote,

a plućna krila rašire od svježeg i čistog vazduha, pa imam utisak da ću svakog trenutka poletjeti u beskrajni plavetnini prostor neba da, poput planinskog orla, vječno kružim nad ovom neponovljivom prirodnom ljepotom. Duša mi se napuni neke neobične i u gradu nikada ne doživljene dražnosti, i od samog saznanja da su upravo po ovoj njivi, po ovom parčetu zemlje, koje je sada samo moje, šetali i radili moj otac i moja majka, moja braća i sestre... Jednostavno se osjećam kao da sam iznikao iz ove zemlje, kao da u njoj imam neke skrivene i nevidljive korijene od kojih se nikako ne mogu odvojiti, sve i da to hoću.

Ovdje se najbolje smirujem i, čini mi se, usamljen i opušten dublje i bolje promišljam o svemu i svačemu nego dolje u gradu, gdje praktično nikada nijesi sam, a često si, iako okružen ljudima, u stvari usamljen kao da si u pustinji, ili kao da je sve oko tebe lažno i nestvarno. Što si tiče lažnog - lažno jeste, jer ljudi su najveća laž na svijetu. Oni su, uostalom, laž i izmislili.

- Vi bi, djeco, sada prodali onu njivu, a ja ne bih ni za šta. Zna li koliko je samo devedesetih godina, kada je vas dvojicu starijih vojna policija tražila da vas na silu odvede u vojsku, na ratište, značila ona stara kuća i ono parče moje zemlje?

Ovdje u stanu bi vas lako našli. Gore: slobodan si kao ptica.

Poslije ste se, uz dosta rizika, prebacili u inostranstvo i hvala bogu ostali živi i zdravi; nijeste ogriješili dušu učešćem u najprljavijem ratu, a da nije bilo one stare kuće i one zemlje na selu, pitanje je šta bi bilo!

Dok su moja djeca, očito nezainteresovana za moje priče o zemlji na Zemlji, jedno po jedno odlazila da se nečim drugim zabavljaju, prisjetih se moje malene sinovice Alme

koja je, kada smo moj brat, njen otac, i ja u razgovoru rekli: Jovanove oranice, ona odmah podviknula:

- Nijesu, bogomi, Jovanove nego naše!

Prijesjetivši se te njene dječje primjedbe u jednom trenutku sam se i sam zapitao: zašto sada ovo parče zemlje koje je bilo Jovanovo, pa onda moga oca, a sada je moje, i dalje zovemo Jovanovim ornicama? Baš, zašto? Zašto ga nijesam upisao u katastar svojih nepokretnosti po nekom drugom, nego i dalje po Jovanovom imenu?

To pitanje me je kopkalo i kada sam kasnije otišao do naše stare kuće gdje sam, kao i moja braća i sestre, rođen i odrastao. Pokušao sam da odgovor potražim u dokumentaciji koju su moj otac Šemso i stariji brat Đule obično čuvali u jednom starom drvenom koferu.

Prebirajući po požutjelim, davno odloženim papirima, naišao sam i na posjedovni list mog oca. I gle čuda!? I u njemu ono parče zemlje zove se Jovanove ornice! U koferu sam pronašao i neki defter iz turskih vremena sa popisom stanovništva našega sela. Prvo što sam zaželio bilo je da provjerim ko je sve ovdje živio i ko bi prije Jovana mogao biti vlasnikom ovog parčeta zemlje na Zemlji, koja je sada moja? Pomislio sam da sam, konačno, pronašao ključ za otkrivanje ove tajne.

Razočarao sam se: Nijedno ime ili prezime ljudi koji su nekada živjeli u ovom našem selu, nema nikakve veze ni sa Jovanovim, niti sa prezimenom bilo koga drugog ko sada živi ovdje na ovom prostoru u čitavom našem selu!?! U ovom našem svijetu sve je podložno promjenama. Ništa nije vječno osim ljudska patnja i prolaznost. Prokleta prolaznost...

Čudna je ova naša zemlja, ali je mi ipak volimo, kao da je najbolja na svijetu, jer je naša. Ona je naš oslonac i u volji

i nevolji. Nešto što nam daje sigurnost, gdje se uvijek možemo vratiti i na čemu možemo zasnovati kakav-takav novi život. Ona je lijepa. Sa ljubavlju koju prema njoj gajimo za nas koji smo ovdje rođeni je pravi mali dženestski vrt. Iz nje isijava neka toplina, kao da nas poznaje i želi da nas, ozeble od surovosti života, prigrrije; kao da me poznaju trava i drveće, ili se to meni, sada već matorom, javlja nešto kao privid.

Boli jedino što je čitav ovaj prostor sada poluprazan. Pražnjen je, čini se, planski: prvo vjerskom netrpeljivošću, potom ekonomskom zaostalošću, onda ratovima u okruženju i prijetnjama da ćemo i mi doći na red! Zatim pozivima mladima na prisilnu mobilizaciju za odlazak na ratišta, pa nemogućnošću zaposlenja, i sve tako u nedogled, dok ljudi ne izgube i zadnju nadu, dignu sidra i odu u seobe. Proklete seobe.

Zbog svega toga, u ovo vrijeme, ovdje rijetko ko navraća. Jedino ljeti dođu naši rođaci koji rade u inostranstvu, da svoje godišnje odmore provedu u svome zavičaju. I to samo kad se politička klima malo stiša i proljepša vrijeme - kad malo grahne sunce. I tada nakratko: desetak dana najduže, a onda idu na more i poslije put pod noge - nazad u zemlje gdje rade. Evo i ja sve rjeđe dolazim, kao da sam stranac na sopstvenoj zemlji, ne daj Bože!

Kada je ovako u mirnim vremenima, čovjek bi pomislio da je ovaj prostor, zaboravljen od svakoga, u ratnim vremenima najpogodniji da se čovjek u njemu skloni. No, nažalost, nije tako. Zvijer rata kada krene po zlu putu, stigne po pravilu prvo u ovakve zabiti. U ovakvim zabitima prvo počnu paljenja kuća, ubijanja, proganjanja, kao pokazne vježbe, kao treninzi za još veća zvjerstva.

Nikada nijesam volio da čeprkam po prošlosti: to je posao istorije, a taj posao ja nijesam volio. Istorija voli ra-

tove, krv, ubijanje, promjene granica, vladara, društvenih sistema... I što je najgore, istorija zna da, zarad nekog sitnog šićara, i krupno laže i ćuti o nečemu o čemu treba zboriti. Ono što mi sad gledamo svojim očima i slušamo svojim ušima, istorija sjutra može prikriti ili prikazati u sasvim drugačijem svijetlu, da mi današnji, kada bi se kojim slučajem suočili sa takviom istorijskom slikom, ne bismo mogli ni da pomislimo da smo bili svjedocima tih događaja i toga vremena. Pa, ipak, ne može se ni bez istorije.

Eto, ovo parče moje zemlje, nekada je bilo vlasništvo Jovana iz Prekobrđa. Prije Jovana, ova zemlja je bila nekog drugog: Iliri, Grci, Rimljani, Sloveni, Turci... crn se đavo vrzmao ovim prostorima kroz vjekove. I po ovom parčetu, sada moje, zemlje. U vrijeme Osmanske vladavine pripadalo je Sandžaku, a taj Sandžak jedno vrijeme je pripadao i Bosanskom vilajetu. Poslije ga je zauzela crnogorska kraljevina, potom Austrougarska, pa Kraljevine Jugoslavija, pa je taj Sandžak, kasnije, podijeljen na dva dijela: jedan je pripao Srbiji, a drugi Crnoj Gori; sada se i to ime Sandžaka skoro i ne pominje. Eto, pominju se Jovanove ornice, a ne pominje Sandžak?! Ostalo je samo u pamćenju nas i naših predaka koji su ovdje živjeli. Ako bi se nastavilo sa ovakvim promjenama i mijenjanjima, ne bi me začudilo i da preko ove moje parcele neko, ne pitajući me, nacрта neku novu granicu, tako da bih imao jednu njivu u dvijema državama, kao što se to dogodilo sa nekadašnjim Sandžakom... I baš me briga, neka bude šta bude.

Na Balkanu sve je moguće. Bilo šta bilo, ja ću poštovati vlast, samo ako mi ne dira ovo moje parče zemlje na Zemlji i ako mene ne dira, a za granice baš me briga. Ja znam šta je moje i to je za mene jedini zakon koji se mora poštovati. A

ako se ne poštuje, onda ni ja ne bih poštovao takve države! A vjerujem da će se poštovati. Bar toliko: da mogu da kažem da je ovo moje parče zemlje na Zemlji i da na njemu mogu mirno živjeti, poštujući, naravno, zakone države. Ako ni tako ne bih mogao biti miran, onda... onda bi to bila anarhija ili rat, a ja anarhiju i rat ne volim...

Posebno je tragično bilo vrijeme kada je ovo područje pripadalo Austrogarskoj. Iako su ta „švapska vremena“ relativno kratko trajala, čitav ovaj prostor, uključujući i ovo moje parče zemlje i parčad koja su pripala mojoj braći, pustošen je i opustošen. Mom djedu Rešmu neko je opljačkao svu stoku. Da ne govorim o đurumljama... Na hiljade mladića sa prostora Sandžaka, pa i iz našeg sela, odvedeno je na ratišta daleke Galicije. Jedan broj je stigao do Čanakala, pa čak i do Egipta i Jemena. Otprilike - od deset mladića koji su u to vrijeme sa ovih prostora mobilisani u đurumlije, poslije nekoliko godina ratovanja i zlopaćenja, vraćao se samo tek jedan! Ostalih devetorica su ostvljali svoje kosti, a da se ne zna ni gdje, ni za koga, ni zašto. Za vrijeme Drugog svjetskog rata zapaljene su kuće mog oca i njegovog brata Hajriza, kao i kuća brata od strica Hašina. Sreća što su katile na vrijeme osjetili i izbjegli! Bog zna da li bi iko živu glavu izvukao. I da li bi danas bilo i ovog prisjećanja, ove priče.

Gorka je bila prošlost ovog prostora, kao što je i sada gorka, samo iz drugih razloga. Naš prvi komšija, Šemov otac Bajro, koji je prolazio i preko ovog mog parčeta zemlje, jedan je od rijetkih srećnika koji se iz đurumlja vratio živ, dok je Selmov otac, Ibro, ostavio svoje kosti u Galiciji. I on je, makar jednom morao proći ovuda, preko ovog mog parčeta zemlje. Pa ko će znati ko je sve bio vlasnik ove, sada moje, zemlje i ko je sve preko nje prolazio? Šta se sve dešavalo na

njoj i oko nje? I zašto se i sada zove Jovanovim ornicama? Tako smo ga zvali, i ja mu neću mijenjati ime. Neću da zatirem prošlost, da zatirem istoriju. Nijesmo mi od tog soja ljudi. Nećemo mi da radimo nešto što nam nije bilo drago kada su drugi radili nama. Meni je mnogo važno da je ovo parče zemlje na Zemlji moje i da mi ga niko ne dira. I da mi ne ugrožava ovaj mir dok sam na njemu. I dok je iko moj na njemu, ako on ne ugrožava nekog drugog. A ne ugrožava. Niti će. Dosta je nama naše muke.

Svašta se događalo na ovom parčetu zemlje na Zemlji i oko njega. Svašta se može događati i u budućnosti. Možda će nekome pasti na pamet pa može i ovo moje parče zemlje drugačije nazvati, ali znaće se da je ovo bilo moje, kao što i ja sada zborim da je nekada bilo Jovanovo, pa moga oca i majke i sada, nakon diobe, samo moje. Zbog toga ga i volim. Kao dragu uspomenu, ali i kao budućnost. I neću ga prodati.

Neko ko bude u dalekoj budućnosti prebira po papiri-ma naći će i ovu priču i u njoj podatak da ova njiva koja se zove Jovanove ornice, nije Jovanova, nego moja: otac je kupio od Jovana, a meni pripala u nasljedstvo. Meni je mnogo važno da imam parče svoje zemlje na koje mogu doći, na kome mogu nešto raditi ili se samo odmarati, na koje se, ako ne bi imalo gdje drugo, mogu i ukopati. Na kome sam, u svakom slučaju, svoj na svome. Jedino tu. I nije važno čija je bila ta parcela i kako se zove, kako je, zapravo, mi sada zovemo. Važno je da je kupljena, da nije oteta. A šta se sve na njoj i oko nje dešavalo i šta se sve može dešavati, to je već druga priča...

...

Možda su i oni rafali pripitih rezervista iz devedesetih godina, sada već prošlog vijeka, koji su parali nebo na stotinu puta svakoga dana i svake noći uoči rata u Bosni, u

snu provalili iz moje podsvijesti, i oživjeli onu priču o Kahri-manu i Zagrađaninu koji ga je, ni kriva ni dužna, pucao? I priču o tome kako su se skrivala moja djeca od vojne policije da ih ne odvedu na ratište. Možda i čitavu ovu priču. Možda ja još uvijek sanjam i pričam pričinu priču kojoj nema kraja.

Nikica Banić

DŽANINA ISPOVIJEST

1.

Prvo je On otišao. Dozlogrdilo mu da čuva goveda. A kako ne bi kad je morao stalno okom za njima; krave i junad ne miruju ni trena, jure u poharu ili obrste voće. I iz čista mira krenu, da i same ne znaju gdje. Stoka k'o stoka. Kako im muve oko glave obigravaju, tako one glavom tamo-amamo. I naum im nestalan, brzo se premetne, od jednog pređu na drugo – da li je za njih ili protiv njih, njima svejedno. Čupkaju travu, korijen joj vade; samo što se od njih okrene, a one glavom uhere, pa u žito ili šljivik, zelene šljive sa grana beru. Takve su krave. Tako se njemu činilo, a ponajviše je bilo tako, a možda i nije, jer oko i istina ne idu uvijek zajedno. U Njegovom slučaju je bilo tako.

Učinilo mu se da se sva nevolja, tuđa i njegova, na njega navalila. Dosadilo mu da se za njima smuca. Biće mu bolje u tuđem svijetu, neko mu je došaptavao u uvo, dosta ih je već otišlo. On posluša nepoznati glas. Ode, evo vidiš, zaputio se eto ovim puteljkom... Po njemu su hajvani baljegali daleko više no sada; a kako ne bi, daleko ih je više bilo no danas. Eno, dovoljno je bilo da je zašao dolje... pogledni... eto, za potok da je zašao i već se moglo reći da je otišao iz sela.

Ode ti On u Zagreb. Tesar bio, umio je, isticao se, ubrzo postao šef, grupu građevinaca pod sobom imao. Za njim je k Njemu otišla moja majka. Iza nje, ne prođe tri godine, biće tako da je, teško se sad svega toga sjetiti, dođe u Zagreb k njima Šefika, mlađa majčina sestra. Ja sam se

već bila rodila, u treću godinu samo što sam zašla. Biće da je tako, ako se sjećam, a pamet mi govori da se dobro sjećam. Ako me laže, i to može biti, ništa za to, ne bih bila ni prva ni posljednja.

E, da vidiš ovo, kao da sad gledam: kad je Šefikin red pa tanjire pred nas meće na sto, pred Njega prvog turi. Kutlačom zahvata, eee, a Njemu najslasnije u tanjir meće. Nekako slučajno uvijek bude mesa u njoj. Dok to radi, pred Njim podulje zastane, pred našim tanjirima žuri, nešto je goni da što prije posvrši. E, jedno na drugo oko baciše.

U početku majka ništa, bolje reći, nije ni primjećivala. Poslije, kad viđe, sve mišljaše da ne vidi, da to nije to. I tako prođe godina ili već koliko, šejtan odnese šalu. Majka nije mogla više da vara sebe, mene rodila, zbog mene trpjela. A oni su prestali da se ukrivaju. On poče majku tući, toga se sjećam, vriskala sam. Šefika bi me uzimala u naručje i izlazila van dok bi to potrajalo. Moje oči su samo slutile da nešto ne valja, a šta to, bilo mi je onako malo daleko. Šejtan ih je podijelio. Htjela je da ode bilo gdje, bilo kuda, samo da je daleko. To sad znam, onda nisam.

– Posla je sve manje u trikotaži. Plata je sve manja, a i neredovna. Pitanje je samo momenta kad je više neće ni davati... – time majka jednog dana s posla dođe pred Njega. – Ja bih u Švajcarsku. Već sam s bratom o tome razgovarala. Taka i taka je stvar, a on meni: Vidi s mužem, pa dođi vamo, naći ću ti posla. Zaradićeš za se i za svoje. Još će ti i ostati.

On je ćutao, ništa nije na ovo progovarao.

– Povala bi malu sa mnom...

– Gdje ćeš, bona, sa njom? – začudila se Šefika. – Tuđi svijet! Ko zna kako ćeš se i ti snaći. I za tebe će biti teško, bolje da ostane ovdje. Ja ću se o njoj brinuti.

Uze me k sebi. Zagrli me, zagleda me.

– Čuvaj mi je.

– Hoću, kako neću, jedna ne bila! Tetka sam joj.

Tako i bi. Ja ostah sa njima.

Majka ode, nisam vidjela kada. Vješto su me sklonili njih dvoje, da je ne vidim na odlasku.

2.

Ona je dolazila nekoliko puta iz Švajcarske, nikad u kuću, nikad njima.

– Sad će ti majka, došla je da te obiđe. Samo što nije... ti samo tu pričekaj. Ja odo' – rekla bi Šefika.

Povukla bi se, a iza nje bi, stvarno, majka došla. Sve je već bio dogovoreno i bez mene. Odvodila me u poslastičarnicu. Tako me nudila svim i svačim, samo se o meni raspitivala, njih ni da pomene. Ja joj kazivala što me pitala. Ja nju ništa nisam pitala, nisam sam znala šta bih. Na tome bi se završilo. Ništa veliko ona ne bi rekla, samo bi me gladila po kosi – imala sam dugu, baš dugu kosu – malo bi pričala, pa bi odlazila kako je i došla, prosto bi nestala. Pakete je slala po drugome, svega je za mene bilo. Oni bi se udaljili od mene, ostavili me da prebiram po njima. Voljela sam dok sam bila manja da to činim, kasnije nisam.

– Nemoj me više tetkom zvati!

– Nego, kako ću, bona!?

– Zovi me majkom.

– Da te majkom zovem? Ali, ti si mi tetka... ti si mi maćeha?

Željela sam da je za srce ujedem, onako kako dijete u najgoroj dobi to umije.

Čudno se nasmijala i pogladila me po kosi.

– Ne, drago moje dijete. Neka misle da sam ti majka, tako neću morati da im objašnjavam, neće me ni pitati.

– Dobro, neka ti bude, zvaću te majkom.

Lice joj se zategnu, zasija kao nikad ranije, barem je ja nijesam takvu vidjela. Napokon jedna drugoj damo do znanja ko smo i šta smo, na glas, na javu iznesemo. Time ja sa sebe skinem jedan, a navalim drugi teret: kako dalje sa njima, a živjeti se mora? Niko te za to ne pita. Tako je bilo, to samo mogu reći, a kako je meni bio, teško da se i prisjetiti mogu. Odavno se ne ljutim ni na koga, ni na sebe. Prestala sam, dođe vrijeme da se izmirim sa svime. I ja tako, ima od tada zemana, usvojim, i svakome poželim neka ga Allah odozgo pogleda, neka mu da što sam sebi željela, a nijesam ostvarila.

Radila je u trgovini moja majka ili moja tetka ili maćeha, kako se uzme. Jednog dana nastrada i Ona – lift za robu otkači se, sruči se na nju, zgnječi je, jadnicu. Žao mi je i sad kad o tome govorim. Jer, svako za svoje nije sam kriv, uvijek i drugi imaju upliva u tome. Neko svoje prste umiješa, a kad ga ne možeš imenovati, onda posegneš za tim da u tome ima sudbine; od nje se ne može uteći, rado kažemo.

U to vrijeme sam taman završila trgovačku školu. Bila sam zgodna i stasita, lijepa... lijepa sam i ostala dok je trebalo. Momci me salijetali. Badava, ja sve odbijala. Tebi ću reći, sad je ionako svejedno, rekla, ne rekla, na isto dođe. Ono što mjesečno žensko spopadne, ja izgubim. Samo što je počelo neku godinu i prestade! Šta će momak sa mnom takvom? A još manje muž koji bi me odabrao. Na tome osta: oni oblijetali, ja nijesam htjela, njima čudno, ali ja se ne udadoh. Sad mi malo krivo što bar nijesam probala. Ali...

šta bi vredjelo? Kajanje bi ostalo, da l' odmah, da l' malo kasnije, na isto mu dođe.

Zahvaljujući njoj, pokojnici, dobih ja pos'o. Sažale se, vele:Njena je, zaposle me.Na njeno mjesto. Primijete šefovi moje znanje, dovtljivost, vrednoću, unaprijede me. Po tome sam na Njega. Oduvijek su me ljudi cijenili, uvažavali. To sam od Njega naslijedila. Po tome sam Njegova. Nisam ga mogla ostaviti. Patio je za njom. Duboku starost doživio i ode Allahu na ispovijed. Svi ćemo tamo bez razlike.

3.

Ovaj kamen poda mnom, pola grijem ja, sjedeći na njemu, a drugu polu sunce. Nigdje nikoga, svi drugi su daleko. Jedni na njivama, biće da su se i vratili. Ne moji. Oni su daleko, u Luksemburgu. Danas se neće javiti, već sam im ufatila karar, javljaju se pri kraju nedjelje, najčešće petkom uveče. Danas je, ako se ne varam, srijeda. Preda mnom nekoliko kokoški čvakaju. To mi je društvo. Bolje i one, nego sama. Dok odem, donesem, razbacam pred njih, one kljucaju, ja gledam. Kad neko pašče ovuda naiđe, zastane, ja pogledam u njega, ono nazad zadnji trup izmiče, kao da ga kamenom gađam. Kad ga pozovem: Kut, kut..., svo se unese u me, da ga nahranim. Dam mu šta ima. Misliš da ostane? Ne. I ono produži, ode dalje. Negdje će naći sebe, neko će ga prihvatiti, očima će se u to uvjeriti. Ponajprije, možda, ode u planinu gore, da se podivljači, sebi vrati. Od vuka je krenulo, kad tad će se njemu i vratiti. Bar mu život ostane, kaki taki. Van ljudi, van opasnosti; na sebe će da se osloni, divljina mu je nekada pripadala. Ne njemu direktno, ali njegovim precima zasigurno.

Mobilni zazvoni, metnem ga na uvo.

– Zeman je da kreneš!

– Kuda ću?

– Alah te zove, zeman je da ideš...

– Jeb'o ti pas mater! Vidi ti izroda!?

Prijetim rukom, spazila sam ga gore. Kad je namješt'o antenu, uz'o moj broj, sad se sprda sa mnom. Ima i s kim.

– Ajd amo, jadan ne bio! Spremila sam hurmašice.

Evo ga, leti.

– Jesi li se uplašila, stara!?

– Stari ti je babo i mater zajedno k'o ja !

– Nemoj da si na kraj srca...

– I nijesam. Da sam, ne bih te k sebi zvala. Čega li si se ti dosjetio!?

– Spazih te, sama sjediš, palo mi na pamet.

– E, moj Damire, da je više šale u životu, sve bi bilo drugačije. Nego, uzmi, de. Probaj kakve su...

–Mmmmm, dobre.

Posle drugog zalogaja:

– Više nego dobre!

Prija mi što to veli.

– Samo se ti sladi!

– Iš, kokice, moje mile, iš! Još malo, pa ćete na spavanje. Čim vi krenete, i ja ću za vama. Tako je Allah odredio. Naše je da ga poštujemo.

I počnem pričom koju sam sama premotavala dok Damir nije došao. Damir sluša, a možda i ne sluša. Neka će mu riječ ostati, za nauk ili nekakvo sjećanje. Ne tvrdim ništa – neka ga, neka se sladi:

– Majstor si, Džano, nema šta! Nema ti ravne u Bihoru!

Edin Bajramović

OBIČAN DAN

*Čekaj malo, saslušaj me, ja sam svemu kriv,
ljubljah, ljubim, ljubiti ću je, sve dok budem živ!
A sad čini šta ti drago, na volju ti baš,
ili da mi seju dadeš, ili samrt daš!*

– ispotiha je pjevušila Osmanovica, vješto i brzo čerupajući šareno perje i paperje sa friško preklanih kokošaka.

Nesasušena, još topla kokošja krv, joj se lijepila po titravim i od vlage smežuranim prstima, ostavljajući joj crvenkasto-roskaste mrlje po rukama, te po sitnom mekanom perju, koje je, misleći da će danas i to stići, namijenila da napuni dva nova šilteta za minderluk na verandi. Ali eto, u toj žurbi, radeći sve na vrat na nos, nemajući vremena da stalno briše ruke, svega ga je ulijepila, onečistila i upoganila, pa rastresena više nije ni pazila da li ga fino stavlja u džak.

“Al’ hajd’ sve stigni! Ma nek’ leti sve u materinu!!!”, brecala se, ljuta, na koga drugog do na samu sebe. I već se preračunavala, planirajući da će šilteta napuniti neki drugi put – možda kad presudi pijetlu, nekad za kakav praznik. Jer, već je star, muhanat. I umjesto da naskače na kokoši, da perje leti na sve strane, pa da bude jaja, pa i pilića, on nalijeće za komšijskom djecom na sokaku. “Eh, ne zvala se ja ja, presudit ću mu, ma šta rekao Osman! Neka leti i moje perje ako ustreba!... Zapravo, nek’ ne leti, barem ne danas – jer, ko će još kasnije i vražije perje mesti po avliji!”, breknula se ponovo, pažljivije spremajući zakrvavljeno perje u džak.

“Eh, eno i nje”, poskočila je Osmanovica ugledavši ženu sa psetancetom kako silazi sokakom. “Taman si mi

pala k'o kec na desetku!" Ne budi joj mrsko, ona ispusti i kokoške i perje, pa lakonoga poskoči brišući ruke o dimije i popravljajući šamiju, u trenu preletje preko avlije, te se, nalaktivši se na tarabu, nacali drito uz sokak da svesrdno dočeka rijetku prolaznicu.

"Ma vidi ti nju, molim te! Kostimić: i suknja i podsuknja i sako; pa štikle, pa najlonke! Pa frizura i šešir! Šešir, molim te lijepo! Pa nokti! Tâ, očiju mi u glavi, ne savija bureke! A malo li je? Još si je i to pašče nabavila!", oštrila je Osmanovica pogan na jeziku, sjećajući se te žene dok je još kao balavica, ne imajući ni za poštene opanke, bosonoga po sokacima trčala sa kerovima. A sad ščepala švabu! I to činovnika, ni manje ni više nego austrijskog. A kako se njega prihvatila, tako je sve svoje niz vodu otpustila. Tome li ju je mater naučila? "Jok! I čuj, molim te, gospoja je naredila da je se sad zove Mila – kao da vascijela čaršija ne zna da je Džemila. Vazdigla se, umislila da je i ona sad švabica. Ko biva, sad je bolja od naših žena...", u Osmanovici je polako kipio gnoj. Ali, oprostila bi joj ona, pa i mahala, i čaršija, bandovanki, što je pošla za Austrijanca, ali da vlastitu mater zaboravi! Pašče po čaršiji voda, a staroj nepokretnoj materi, što ju je podigla – doduše, na repi i kupus-kalji; sâma, k'o pralja, vlastitim rukama – ne zna se sjetiti ni vrata da otvori. Pa ni za praznike. "Pih! Hrani pseto da te ujede!!"

– Selam, Džemila – prosiktala je Osmanovica na ženu prije nego je hudnica i došla pored tarabe.

– Dobar dan, gospođo Osmanovice – nesigurno, sluteći nekakav belaj, prelazeći sa psetancetom na stranu sokaka suprotnoj od Osmanovicine tarabe, odvrtila je učtivo žena.

– Slaba sam ti ja gospoja... – nijekala je Osmanovica, sve hinjeći da je tu kao slučajno, da ide za svojim poslovima,

da gleda nešto ispod tarabe. – ...nego, sinoć neka omrzlina stisla, pa sad evo gledam da mi možda kadifice nisu ozeble.

– Pa jesu li?

– Šta?

– Ozeble kadifice...

Žena je zastala, zbunjena; uhvaćena u klopku.

– Jok – hinjila je dalje Osmanovica spremajući novi ujed.

– Nego, evo brinem se, ima li ti mati drva za naložiti?

– Ima – odgovorila je žena postiđeno spuštajući glavu.

– Jašta. Moj joj je Osman, još k'o jučer, odvezao metar... i nacijepao i posložio... ah, šta će jadna, treba joj pomoći... kad nema ko drugi...

Postiđena do balčaka, žena je željela propasti u zemlju. Omušena, pognute glave kao sirotica, pogledom je pratila psetance, koje joj se, onako neuhranjeno i sićušno, ne veće od mačke, te skoro bez ikakve dlake na tijelu, drhteći trljalo o vitku nogu na kojoj se presijavala najlonka boje kože. Kao da je od psetanceta, te šačice kostiju i kože, tražila neki zaklon, utjehu. A ono, samo se još jače treslo.

– Nego... – Osmanovica je išaretila na psetance – ... kakav ti je to stahor?

Posljednji udarac, nemilosrdan i podrugljiv, potpuno je porazio ženu. Međutim, iako je već odavno bila na rubu suza, taj udarac kao da ju je nekako otrijeznio, pa ona od nekud, ni sama ne znajući odakle, neočekivano iz nutrine izvuče posljednje zrno snage da se ispravi. Lagano trznuvši povodac, ona blago povuče psetance, te se, bez riječi i pozdrava, vidno uznemirena, užurbano uputi niz sokak. Pocupkujući, te veselo mašući repom, psetance ju je poslušno pratilo.

– Ah, draga, jesi lahotna... Šta ti bi? Šta si muhanata... šta se odmah ljutiš? Pa nisam ja stahora u uzde upregla,

no ti... – hinjeći iznenađenost i nevjericu, uvrijeđenost čak, prateći pogledom trapavi bijeg žene sa psetancetom, Osmanovica nije popuštala. – Eh tako, i to sam obavila... – mrmljala je zadovoljno, gegajući se preko avlije.

Danas joj se baš nabešalo posla; i po kući i oko kuće. Doduše, još nije ni podne, a već je uspjela zaklati pet kokošaka, te još dvije treba da očerupa. Onda joj valja smotati nekih trista sarmi, sitnijih, onako: jedna sarma, jedan zalogaj – “Ne, bolje četristo, da ne zafali!”; pa ispeći pet velikih okruglih pogača – “Ne, bolje šest, jer hljeba tek ne smije da zafali!”; a sva je sreća da je jutros tijesto potkuhala u velikom vajniku, najvećem, onom za pravljenje pekmeza i ajvara – “Al’ nek’ još nadođe! A ako se omakne višak, taman će da prispije za doručak...”; jer, četiri sina i dvije snahe, sa sve petero djece, sa njive, pa dvije kćerke na školama, i Osman joj njen iz radnje – gladnih usta na sve strane – “Valja mi sve to podmiriti, pa hajde stisni da zafali!”

Ali Osmanovici, to što joj je cijela kuća na leđima, nije teško padalo. Pa to je njena kuća. Njen muž, Osman. Njena djeca i unuci. To je njena zajednica. To je njena uloga u zajednici. I ta uloga je morala biti bezprijekorno odigrana. Jer imala je zašto. – Pogotovo, jer je na svoj neki čudan način bila ponosna i zadovoljna dvjema kćerkama, prvim ženama poslatim na školovanje u familiji.

“Valjda će ih na tim školama naučiti da je lakše držati olovku i knjigu, nego lopatu, krpu i kuhaču... A nije mater teško, pa ni da mi samar stave... Samo neka uče školu, neka pamte... Mlade su i lijepe, ništa im ne fali... i pametne, vrijedne... pa da fino budu kakve čâte ili učiteljice... pa da se fino udaju i izrode, da postanu poštene gospoje... da se ne misle pogospoditi preko one muške stvari...”, premišljala

se, tabirila, čerupajući posljednji pramen perja sa posljednje preklane kokoške. Prikupljajući po avliji još pokoje bijelo perce što se otelo kontroli i uteklo iz džaka, uhvatila ju je nekakva samo njoj poznata sjeta. Mada je voljela tu okrutnu šalu koju je izvodio rahmetli joj babo, sreća je da je kokoškama podvezala noge, kako obezglavljene ne bi jurcale po vascijeloj avliji, jer ko bi ih sad u ovoj frututmi ganjao i hvatao.

A jutros joj se, još na sabâhu, dočim je Osman otišao za poslom i samo što je izašla u avliju, i onaj mahniti mahal-ski muhtar, sa onom svojom avetinjskom paščadurijom iz gradske uprave, natovatio na kosti. Nije se serbez ni pose-lamio, a dočim ju je ugledao, odmah je se dovezao kao pijan plota, budala, kaže: kolac moora da se pobode u njenoj avliji pa da struja može dokučiti i do na vrh Bistrika.

- More jok! Kakav kolac, kakva struja - šic!! - sikterisala je Osmanovica.

- Jašta radi Osmanovice, evo imam i ćage, u Sarajevo se moora uvesti struja. Pogotovo jer nam uskoro dolazi njegovo preuzvišeno visočanstvo naš prijestolonasljednik Franz Ferdinand, i to još sa ženom mu Sofijom, i cijelom mu svitom - tvrdio je i ulizivao se muhtar. Hinja!! Ali mora li taj vražiji drven kolac biti poboden baš u njenoj avliji, da se pravi trvor baš od njenih ružica?

- Mora, mora, znam ja muhtare da moora, a mora li baš pa preko moje grbače? - jogunila se Osmanovica. - No, ti kolac pobodi kod tog što ti je potpisao ćage...

- Ne znam Osmanovice, nije do mene... i ja sam ćage dobio odozgo...

- Znam ja da ti ništa ne znaš... Mutav li si?

- A šta ako preuzvišeni princ bude vidio da se ovdje na

Bistriku ne vidi po mraku? – muhtar i pored uvrede, džon obraz, nije odustajao.

“A baš se nameračio, koliko li je samo on ušićario?”, pitala se Osmanovica.

– Muhtare, moj jedini Preuzvišeni je na nebesima i uvijek je sa mnom, i gleda, i sve vidi, i po mraku, i ne treba mu struja na Bistriku. A kad mu dođem na Istinu, da poravnamo račune, to mi je jedino bitno. A tvoji preuzvišeni dolaze i prolaze kao behar. Uostalom, šta ovdje na Bistriku i ima da vidi? Sirotinju? Bijedu? To ti tvoji preuzvišeni ne žele i ne vole da vide...

Muhtar se nije dao zbuniti i omesti u namjeri.

– A kažeš da dolazi sa hanumom?

Muhtar je klimnuo.

– A ako hanumu Safiju kakav šejtan ipak navrati ovdje na Bistrik, pa vidi da ste mi uharabili ružice i hadžibega, da su mi zbog vašeg kolca fasovala kadifice... sramota, a ja džaba skapavala od štijanjanja i brige?

Povuci – potegni, ali ništa. Neumoljiv, povremeno se pozivajući na čage, muhtar je samo slijegao ramenima. Šlus!!, najradije bi mu dovratila Osmanovica. Ali, ipak se nagodila da stub što će nositi žice za struju pobodu uz tarabu – naravno, s vanjske strane tarabe, do ulice. I odmah su ga poboli – veli, dok se nije predomislila. Pa da je dozvolila da ga pobodu gdje su se namjerali, njen bi je Osman o njega objesio. Neka stuba, zasadit će kakvu divlju planinsku puzavicu uz njega pa se neće ni vidjeti – zjakati u nebesa svakako ne stiže od posla, a Osman, ode krmeljav, dođe pripit, sve po mraku.

Na te riječi skoči sultan k'o razjaren div,
mir zavlada, k'o da niko ne imade živ!

– pjevušila je dalje, gledajući u krivo nasađen stub, zamišljajući kako li će izgledati kada ga više ne bude vidjela, kada ga osvoji puzavica. A onda, poviš stuba, ukaza joj se komšija Arif, gdje gledajući pravo ispred sebe, pod naramkom noseći veliki svežanj pisama, zajapuren korača niz kaljavu bistričku strminu.

“A gdje hîti tol’ko, kome li je haber iz tih tol’kih knjiga o glavu?”, pitala se Osmanovica, u legenj sipajući toplu vodu, i dalje pjevušeći – jer, kao uostalom i svaka naša žena, ma koliko posla da je imala, uvijek je pronalazila vremena da se bavi i tuđim.

– Pomoz Bog, Arife! – prekidajući pjesmu na najzanimljivijem joj mjestu, dobacila je dobroćudno Osmanovica iz avlije. A Arif? – Ni mukajet. Kao da je Bog nije ni dao, kao da prođe pored starog turskog mezarluka. Pa ni išareta.

“A gdje li leti ovoliko, kukavac? Arnauti li ga sablja-ma gone?”, brecala se opet Osmanovica, jer bi joj bilo lakše da se na nju oseknuo, nego što ju je prekinuo na najdražem joj dijelu pjesme, onom gdje silni Ekber car aminuje zabranjenu ljubav između svoje sêje i mladog vezira Behmen-hana. A kruna svega? Nije saznala gdje mu je tolika hića; nije tuđu brigu protabirila. “Hajd’ i ti u materinu!”, psovala je i Arifa. “Jašta, insan je na ovom vaktu kao obezglavljen, kao one rahmetli babine kokoši. Leti, leti, a ni sâm ne zna kud leti – kokoš pa kokoš! A sad će im još i struju pustiti, pa će moći i po vasnoć da bazjakaju – đah kud koji!”

U toj začuđenoj huji, ipak donekle zadovoljna obavljenim poslom, očerupane je kokoške spustila u legenj sa toplom vodom. “Al’ neka-neka, doće Cica na kolica, doći će oni kod Osmanovice...”

– Piiii-pi-pi-pi... – ustajući, glasno je zavabila kokoške posakrivane po avliji, nesigurna da li ih je već nahranila. – Piiii-pi-pi...

“Nigdje nikog, a onda će da nagrnu svi đuturile.”

Ali, to joj je baš trebalo – da je se svi prođu; da je puste kraju; da odahne. Poput zavjerenika se osvrnula po avliji, provjerila sokak, pa se hitro, sve osvrćući se da je slučajno ne prati kakav radoznali pogled, pošla u kuću. Iz budžaka je pažljivo izvadila Osmanovu duhan-kesu, a iz kese, sve sa nelagodnom zebnjom, otkinula je prstohvat fino rezanog zlatno-žutog duhana. “Jedna k’o nijedna... valjda me neće primjetiti”, slutila je, pokušavajući se dosjetiti gdje je zaturila karanfilčice kojima će prikriti duhanski zadah. “Mora da su negdje pri ruci...” Iz kese je izvadila i srmenu tabakeru iz koje je izvukla jedan gotovo proziran duhanski papirić. U tren oka, motajući duhan među spretnim prstima, Osmanovica si je savila savršenu tanku cigaretu, koju je odmah umetnula u mali kratki čibuk što ga je kriomice izvadila iz kutije za igle i konce. “Eh, tako... da se i ja malo razrahatim...”, pomišljala je sjedajući u zahladu na verandi. Ali, taman kada je čibuk prinijela ustima uvlačeći prvi dim, iznad tarabe joj se ukaza poznata nakežena glava.

– Može li se sjedjeti, Osmanovice?

Ćeif se raspršio. Salihovicin glas joj je srušio rahatluk.

– Jašta... – odvrtila je kroz dim – evo, taman sjedoh da predahnem uz jedan duhan, a ti me prekide...

– Ovaj ti život nije predviđen za predah... predahnut ćeš pod zemljom...

– Ne žuri se meni pod zemlju...

– Zdravom se insanu nikad nigdje ne žuri! Eh, a pitala bih ja tebe...

– Šta si se nadigla takva kljakava, kao da će mahala pro-
pasti bez tebe... – pućkala je Osmanovica na sve strane, sve
čekajući da neželjeni gost produži za svojim poslom.

– Mah, nisam ja to zbog sebe... nego, da malo snahu
izvedem...

– Pa gdje ti je onda snaha? – upita Osmanovica neo-
prezno i odmah ugleda odgovor; ostade zabezeknuta.

Još od kako je ugledala Salihovicu, tu sitnu, ispijenu i
vidno pogrbljenu, metar-i-žilet ženicu, njena joj se glava
činila nekako previsokom na tarabi. Ali takav detalj, zbog
stresa radi narušenog mira i odmora, jednostavno je pro-
makao inače promićurnoj Osmanovici. Ta skoro nepokret-
na ženica, koja joj je nerijetko izazivala sažaljenje, doslovno
je jahala na krkači sopstvenoj snahi!! Doduše, Osmanovica
je povremeno viđala kako je sinovi nosaju po mahali, ali...
snaha! tuđe dijete!! “Pa zna li ta žena za Boga; da joj valja
umirat’!”, pitala se Osmanovica posmatrajući to lijepo čel-
jade, zapravo dijete ne starije od nekih petnaestak godina,
zadihano i na rubu plača, te zbog tereta izobličeno i u licu
crveno poput babure, kako se bez riječi, sitnim i još nježnim
rukama, drži za tarabu. Drhtala je cijelim tijelom. Jadnica.
“Nečije je dijete...”

– Ah!, ženska glavo!! – skočila joj je Osmanovica u susret,
zaboravljajući i na ćeif i na duhan – Pa šta to radiš djetetu,
Bog te ne ubio! Zajahala je k’o dorata, aman!!

– Neka, i mene je moja svekrva po vazdan jahala...

– Prîde ti je izgleda i pamet popila! Pa, siđi sa djeteta,
barem dok pričaš... Bog da ti se smiluje! Šta će narod reći?

– Jok!! Onda se neću moći ponovo popeti!

– Eh, da mi i ovo dunjaluk priredi... – Osmanovica je, što
joj je i samoj bilo teško povjerovati, ostala bez teksta.

– Nego, hajmo mi malo do Selimovice na prelo, da nam štagod slaže...

– Jok!! Puna mi je kapa!

– Ma hajde bôna – vabila ju je Salihovica, ponašajući se kao da nije dio tog skaradnog prizora. – Od nje te barem neće zaboljeti glava; nego se čovjek serbez nasmiije. Sjećaš se kad je pričala kako je njen rahmetli Selim, još u mladosti, negdje dolje u Crnoj Gori, bio na moru, pa plivao i plivao, i plivao, pa otplivao skroz do Italije! Ma šta otplivao? Odgnjurio! A Italijani ga tamo, iznenađeni i u nevjerici, junačinu, dočekali sa: Viva Selim! Viva Tahmišćija!! Eh, baš sam se ismijala... kao da smo svi mi blesavi... kao da je Italija na preprišaj hoda!

– Ma jok!! Posla mi se nakupilo... već je i visok vakat, a ja nidokle...

– Što? Pa tek je podne – vabila je i dalje Salihovica. – Završi šta si počela, pa dođi. Neće kuća, a ni rusvaj, dobiti noge i pobjeći...

– Sve mi je danas hića... a moram kasnije i do Tahirovice. Sutra joj se udaje najmlađa kćer, pa nâs nekoliko zvala na druženje i da joj pomognemo oko pravljenja četenije za svatove... – sikterisala je Osmanovica, ne želeći je ni uvrijediti, a ne želeći ni biti saučesnik Salihovicine opačine.

– A mene guba nije zvala – Salihovica je bila zatečena, i pomalo uvrijeđena. – Ali hajde, tebi je bujrum, pa ti de... svako sam sebi bira društvo, a i brige...

– Znaš da njena kuća nije moj hatur – Osmanovica je, hinjeći bespomoćnost, samo slijegala ramenima.

– Hija!!, snaho! – uskliknu Salihovica trznuvši nogama kao uzengijama. Snaha se, bez pogovora, sa sve svekrvom na krkači, poče penjati uz Bistrik.

“Nek’ sam i ovo doživjela, pa sutra mogu umrijeti”, ibretila se Osmanovica, povlačeći se u unutrašnjost avlije kako bi provjerila da li je tijesto za pogače dovoljno nadošlo.

I kao što to obično biva kada se našoj ženi negdje žuri, kada mahala zove, kada im se čini da će ih izostanak sa sijela sutra koštati hiljadu jezika, u par sati svi poslovi bijahu privedeni kraju. Smotala je oko tristo sarmi, te ispekla pet velikih okruglih pogača. – Gladnih usta za sofrom na večeri neće biti. Nakon što se uvjerila da joj se za večerom ne može naći mahane, da je sve u dekiku slano i masno, da je po kući i u avliji sve zategnuto, Osmanovica je iz budžaka izvadila dva oveća limuna, te ih stavila u njedra. Onda je lijepo zagladila kosu, oko glave pažljivo zavezala novu šamiju, štipnula se po obrazima par puta, među zube stavila koji karanfilčić, pa se uputila niz Bistrik do Tahirovice na sijelo.

“Tâ li je mala izgleda svake mrake probala”, čudila se Tahirovici, zašto je Vasviju, najmlađu od četiri kćerke, odlučila da uda prvu. “A jest... potumrak je Vasvija, onako na prvo oko. Jezičina joj... ih!! Za miraz bih je duplo teretila! Kroz plot bi ujela! Mora da im je kakav harab priredila, dočim je tolika frututma da je što prije iz kuće isprate. A nije baš ni da je neka ljepotica, da se za nju otimaju. Građena je kao natkasna, ni kuka ni struka. A nije baš ni da je bedevija, više je onako ćuskija. Doduše, od kakve je matere, dobra je...” Onda se Osmanovica dosjeti da bogohuli, da i ona hrani dvoje ženske djece, te da, kad se šejtan na insana namerači, prvo bira žensko čeljade da opsjedne. “Oprosti mi Bože! Samo da su mi žive i zdrave... i da mi od tih tolikih škola ne pošandrcaju; da ne pomisle da su pametnije od matere im...”

Pred Tahirovicinom kućom je već bilo sedam pari cipe-la, a kroz otvorena vrata se čuo žamor i ženski kikut. Sijelo je već počelo.

– Jesam li ja to okasnila? – doviknula je Osmanovica još sa kapije.

– Jok! Bujrum, bujrum... Živ je insan uvijek na vakat – dočekala ju je Tahirovica sa širokim osmijehom. – Već smo pripremile brašno, šećer i vodu... samo su nam još tvoje ruke falile...

– Taman nek' niste počele sa razvlačenjem. Jer, donijela sam ti dva limuna, pa stavi i njih; da malo kîsi. Tako je bolje. Neka to bude moj doprinos sijelu i svatovima...

– Nisi trebala... – prihvatila je Tahirovica ispružene limunove, propuštajući Osmanovicu u pro hladnu kuću, rashlađenu upravo da bi se krhko vunasto tijesto ćetenije što bolje razvlačilo.

I kao što to obično biva kada se naše žene namjere da nešto sakriju, Tahirovica se, zatvarajući za Osmanovicom vrata, još jednom osvrnula na sokak i avliju, provjeravajući nešto samo njoj znano.

Nakon što se začuo još koji kikut, kroz odškrinuti pendžer se mogla čuti još samo poneka ispotiha pjevana sevdalinka, te sporadično:

Povuci – potegni,
obrni – okreni...

Dan je već duboko zagazio u noć i skakavci su već odavno zapjevali svoje snene pjesme pod slabim fenjerima svitaca, a Osmanovica, stigavši odraditi sve što je tom danu namijenila,

već je po peti put stavila Osmanovu večeru da se podgrije – tako mora biti: kad on sjedne za sofru, večera moorea da bude topla, ma kad da došao, jer on ipak radi po cijeli dan.

Dok stoji u dovratku širom otvorenih kućnih vrata, pogledavajući niz bistričku strminu ne bi li joj se Osman napokon ukazao, u zraku osjeti čudan miris što se širi kroz nekakvu sparinu i sveopću obamrlost. “Hâla smrdi, biće kiše.” Sreća je da joj se i veš uspio osušiti; uspjela ga je pokupiti prije mraka. “U mraku, šejtani se kupe na sve ljudsko... a na ovakvom vaktu i insan se na sve i svašta okuplja...”

Iz misli je prenuše dvije tamne siluete, što se, kao utvare, počеше nazirati u mraku. “Osman i Arif”, prepoznade ih već skoro pred kapijom. Pozdraviše se, Arif produži svojim putem dalje uz Bistrik, a Osman, ni ne pogledavši je pošte-no, skidajući beretku sa glave, poče još sa kapije:

– Bilo li je išta, ženo?

– Nije.

– A nije navraćao muhtar?

– Nije.

– Ni onaj franjevački pop?

– Jok, nigdje nikog vazdan – skrivala je istinu, jer šta ga se tiče, kuća je jedino ženina briga. – Što?

– Dolazili mi u radnju. Muhtar kaže da struja dolazi i na Bistrik, radi Franje, ima i ćage. Maše njime kao da je Boga za muda uhvatio. A pop kaže da bi najbolje bilo da se stub pobode u našoj avliji. Jer smo, kaže, na pola puta...

– Ni manje, ni više, nego u našoj – ibretila se Osmanovi-ca. – Kakav stub, kakvi bakračići... Zar radi struje da mi se kadifice harabe?

– Jašta. Da se nisi usudila, ni da Bog kaže, inače ćeš ti na njemu da svijetliš. Nego večera...

– Taman si pristigao. Djeca su se sva okupila, samo tebe čekamo. Još se nije ohladila. Nego, deder se prvo skini i operi. Moj Osmane, došao vakat da se i mahniti mahalski muhtar sliže sa onim popom. Šta li toliko muhabete po vazdanile? Kakvu li će ćâr ovog puta za sebe izmandrkati?

– Ne pogâni, ženska glavo. O sebi se zabavi, ti o tome ne brigaj brigu – prekori je Osman ulazeći u kuću.

A ona, saginjući se da pokupi njegove cipele, misleći kako da iz Osmana izvuče šta mu je Arif pričao i gdje je danas onoliko žurio sa onolikim knjigama, naglo zastade.

“Uh!, usrala sam motku”, pomisli, jer zeznula se, smetnula je, tek joj sad to nadođe.

Struja svijetli.

Struja će osvjetljavati i stub.

København, maj 2020.

MANJE POZNATE RIJEČI:

Avlija (tur.) – dvorište

balčak, balča (tur.) – držak mača ili sablje

bandovan, bandovanka – osoba sklona sitnim prevarama i nestašlucima

bazjakati, zjakati – uludo provoditi vrijeme, blejati, zijati, prodavati zjake

bedevija(tur.) – arapska kobila; ogroman teretni konj

belaj(tur.) – nevolja, nesreća, jad, zlo, bijeda, patnja, muka

brecnuti – trznuti se

budžak(tur.) – ugao, ćošak, kut

čeljade(prasl.) – ljudsko biće, čovjek, osoba

ćâr (tur.) – zarada, dobitak, korist

ćage (tur.) – papir, pismo, omot

ćâta, chta (tur.) – pisar

ćeif (tur.) – volja, dobra volja, dobro raspoloženje; prohtjev za nasladom, naslada

ćetenija (tur.), od ćeten(tur.) lan – poslastica, vrsta sipke halve nalik na lanenu pređu

ćuskija (tur.) – štap, poluga; gvozden kolac; gvozdена motka; daska

dekika (tur.) – minuta, čas; mali (deseti) dio nečega

drito (tal.) – izravno, neposredno, ravno, direktno

dunjaluk (tur.) – ovaj svijet, ljudstvo, čovječanstvo; stvari od ovog svijeta, na ovom svijetu

đuture (tur.) – jedno na drugo; sve skupa, ucijelo, ujedno, bez pojedinačnog mjerenja

fasovati (tur.) – dovit, primiti, primiti nešto što pripada, što sljeduje;

dobiti batine, biti kažnjen; dobiti oštar prekor, izvući deblji kraj

hanuma (tur.) – gospođa, žena, supruga, bračna družica (kod muslimana)

hadžibeg (lokal.) – hortenzija, cvijet

hâla (tur.) – zahod, nužnik (vanjski)

harabiti (tur.), od harab (tur.) koji je od duge upotrebe dotrajao,

ruševan, istrošen – rušiti, kvariti, razvaljivati, trošiti

hatur, hator (tur.) – naklonost, ljubav, volja

hîtiti (arh.), od hića (tur.) žurba – žuriti

hudnica – jадnica

huja (tur.) – ljutnja, srditost, bijes

ibretiti (tur.) – čuditi se

insan (tur.) – čovjek, osoba

išaretiti (tur.), od išaret (tur.) mig, znak, gest, signal – davati mig,

znak, signalizirati (tajno)

izmandrkati (lokal.) – izvući korist po svaku cijenu

jok (tur.) – ne, nije

kljakav (prasl.) – koji je fizički onesposobljen, sakat; smotan, nespretan

krkača (prasl.) – (na) neđa, (za) vrat
lahotno (arh.) – lagano, klimavo, slabo
legenj, legen (tur.) – umivaonik, lavor
mahana, mana (tur.) – pogreška, manjkavost, neispravnost,
nedostatak, zamjerka
mezarluk (tur.), od mezar (tur.) grob, grobnica – groblje
minderluk, minder (tur.) – počivaljka i sjedalo kod orijentalaca;
divan, sećija
mraka – nezgodan, opasan čovjek, grupa ili situacija
muhabetiti (tur.), od muhabet, muhabbet (tur.) razgovor,
prijateljstvo, drugarstvo – razgovarati, prijateljevati, družiti se
muhanat (tur.) – koji nešto ne podnosi, koji je osjetljiv na nešto
muhtar, muktar (tur.) – starješina, načelnik, predstojnik (općine,
grada, četvrti, reona), upravni činovnik
mukajet, mukaet (tur.) – oprezan, pažljiv, obziran, zainteresiran;
dolazi redovito samo u frazi ni mukajet – ni da pisne, ni riječi, niti se
obazire i ne mari
nabešati – nagomilati, nabrati, sabrati
nacaliti (se) – namjestiti se, pozicionirati se, postaviti se (na neko
nezgodno mjesto, tako da nekome smeta), postaviti se tako da ga je
nemoguće obići
nameračiti (tur.), od merak (tur.) volja za nečim, želja, strast, žudnja
– dovezati se nečega
omušen – snužden, rastužen
ozebsti (prasl.) – nahladiti se, smrzavati se; razboljeti se zbog
hladnoće
paščadurija (pežur.), od pašče (pežur.) pas, psić – pogrdan naziv za
nevaspitane, nekulturne ljude i djecu
poselamiti (tur.), od selam (tur.) pozdrav, mir – pozdraviti, pomiriti
potumrak – mračan, sumnjiv čovjek
prelo, od presti – večernja sjedaljka žena sa pređenjem vune;
druženje uz zajednički rad; stari narodni očičaj skupljanja ljudi u
nekoj kući radi zabave, priče, sviranja;

prîde – zasebno, preko, dodatno, posebno, odvojeno, ekstra
rahatluk (tur.), od rahat (tur.) bezbrižan, miran, spokojan,
zadovoljan, udoban, ugodan, komotan – odmor, počivanje,
spokojstvo, udobnost

rahmetli (tur.), od rahmet (tur.) milost, milosrđe, oprost od grijega,
blagoslov s neba – pokojni, pokojnik

rusvaj (tur.) – velika gužva, metež, krš i lom

sabah (tur.) – jutro, zora, osvit

samâr (novogrč.) – drveno sedlo, tovar, tovarnica; podloga na kojoj
nosači nose teret

serbez (tur.) – slobodno, bez straha, bezbrižan, nezavisno,
samostalno

sijelo, od sjesti, sjedjeti – društveni skup u večernjim satima,
sjedaljka, seosko večernje okupljanje na kakvom zajedničkom poslu
uz zabavljanje

sikterisati (tur.), od sikter (tur.) odlazi, nestani, napolje, marš! –
izbaciti, istjerati napolje

skapavati – umrijeti, skončati, presvisnuti, izdahnuti od gladi, žeđi ili
umora

sofra (tur.) – stol, trpeza, sinija

sokak (tur.) – ulica, cesta, put

srma (tur.) – srebro

stahor – štakor

šamija (tur.) – šarena marama ovijena oko glave udatih žena

šilte, šiljte (tur.) – malen vuneni jastuk što se stavlja na dušek

tabiriti (tur.), od tabir (tur.) tumačenje, razlaganje – tumačiti,
razlagati

taraba (tur.) – ograda od dasaka ili letava, plot

trvor – nered, kaos

ušičariti – izvući skromnu korist, izvući korist kakvom smicalicom,
okoristiti se podvalom

vajnik – lavor, banjica, posuda, sud za umivanje

vakat (tur.) – vrijeme, doba

Šemsudin dr. Hadrović

EVLIJA

... „Dok je ovog brda bit' će i Bihora“, odzvanjale su mu riječi oca Saliha, dok se s mukom uspinjao uskim putem obraslim divljim rastinjem, gore ka tvrđavi. Damari su mu snažno tukli pod pritiskom nabujale krvi, a srce udaralo u prsima kao da hoće svakog časa da iskoči i prije njega stigne gore do tvrđave.

„Dok je ovog brda...“ E, vala, i jeste brdo k'o planina nekakva, golema, s' dušom da se rastaviš dok se popneš ovamo gore, uvijek je ponavljao kada bi dolazio na tvrđavu.

Kada bi stigao do vrha, sjeo bi na široke ostatke zidina i otpuhujući, gledao dolje niz usku i duboku dolinu kojom je tekla plahovita rijeka. Njoj je, odmah tu sa desne strane, u pomoć u Bioči priticala manja rječica, koja je, izvirući daleko gore pod bihorskim planinama, tekla rubom plodne Havadže i stidljivo se ulivala u Lim.

Bilo mu je četrnaest godina. Skoro da se zamomčio. Porastao je u porodici učenih čeljadi. Svak' je od svakog ponešto naučio, i bili su ponosni na to. Naročito ovi mlađi, koji još svijeta nijesu vidjeli, a znali su tako puno.

On će ovog ljeta završiti mejtep u Bioči, a onda mu valja ići nekud dalje.

- U Đakovu - govorio je otac Salih - u Đakovu. Tamo su dobre škole, dobri mualimi. Tamo je i Tahir efendija. Bošnjački muderis Male medrese. Otuda negdje je iz Lukara, od Jeni Pazara. On je čak i osnovao tu medresu u Đakovu, zamislite?! - s ponosom bi govorio otac.

Razna pitanja su mu rasplamsavala radoznanu dječaćku maštu. Kako li izgleda ta Mala medresa, tamo u toj Đakovi? Kako li je tamo gdje spavaju softei, sami bez svoje akrebe? Kako li će sam on, tamo u jabani, bez roditelja, sestara, braće? Zbori li se tamo naški ili, k'o što veli babo, turski i arnautski? Tako se sahi i uči. Kako li izgledaju njihova brda i doline, njihove planine... Jesu li im rijeke ovako brze kao kod nas? I, što je ta medresa baš tako - Mala medresa; što nije Velika? A ima i Velika, kažu, tamo neđe, u Prizrenu. Kao da mu je to - Mala medresa - udaralo na usplahireni dječaćki ponos.

A Lim je neumorno dalje tekao i odlazio ko zna gdje dalje. Ka morima, kažu, nekakvim.

Osjetio bi na trenutak strah od tog nepoznatog u vremenu koje se, eto, približava. Tada bi osjećaj razdraganosti i ljubavi prema ovoj tvrđavi i ovom brdu bihorskom na trenutak jenjavao. Ponos bi ga uvijek vraćao u sadašnjost. Znao je da mora otići za svojom sudbinom, kao i mnogi njegovi prije njega.

Pa, možda ću se nekada i vratit' ponovo ovamo, bil hair, neka bude kako mora. Sa tim mislima bi mu se vraćao mir i spokoj, nakon čega bi nastavio da uživa u krajoliku koji se već odavno urezao u njegovo pamćenje.

Sjetio bi se i riječi koje su kazivali otac mu i dedo, a obojica su već odavno završili te škole, tamo u Đakovi i Prizrenu. Pričali bi oni počesto o tome. Kakve su to čaršije, na primjer. Đakova, vele, k'o tepsija, ravna i velika, topla, rodna, beričetna, a Prizrenu nema ravnoga! Na brdu Kaljaja, po sredini varoši bistra rijeka teče, česama na svakom koraku, škola nema kakvih nema. I sve su to, svu tu ljepotu, s jedne strane obgrlili obronci visoke Šar-planine. Carski grad, govorili bi.

Al', eto, babo najbolje zna koja je škola za mene. Možda ću ja poslije učit' i tu drugu, Veliku medresu, ko zna?

Pogled mu se vraćao dolje na Bioču, na džamiju, na rijeku koja je baš tu u Bioči bila najšira. I u svojoj silini vode i snazi njenoj, na sred sredine, malo pješćano ostrvo. Svjetlucalo je kamenje na suncu k'o da je neko prosuo bijelo biserje nasred vode.

Kako je lijepo biti ovdje, na ovom mjestu, na ovom golemom brdu, mislio je, osjećajući pri tome neku posebnu snagu. Sve mu se dolje sa ovog mjesta činilo neobično malim.

Ležao je zadovoljno na zidinama tvrđave. Sunce je pri-grijavalo, a vjetar se igrao sa granama okolnog rastinja, prevrćući lišće čas ovako čas onako.

Zagledao se u nebo čije je beskrajno plavetnilo remetio samo jedan mali sivi oblačić.

Zatvarao je i otvarao oči, žmirio, propuštajući sunčeve zrake kroz kapke. Činilo mu se da ga tako neka beskrajno duga srebrena nit spaja sa beskonačnim daljinama odakle dolaze sunčevi zraci. Ta neobična svjetlost mu je raspaljivala maštu. Pitao se koliki je to beskraj gore, ka svemoćnom stvoritelju?

Odjednom mu se učinilo da se onaj oblak pretvara u čovjeka odjevenog u bijeli plašt i sa neobično izduženom smeđom kapom na glavi. Ustao je i nastavio da gleda gore ka nebu: čovjek od oblaka se počeo vrtjeti oko sebe; isprva polako, pažljivo, glava mu je bila čudno zametnuta u stranu, ruke rašitrene kao krila neke velike bijele ptice. Začuo se neočekivano grom. Sijevnulo je i bijeli čovjek se strmoglavio proboden srebrenim kopljem duž čitavog tijela. Učinilo mu se da je, tako pogođen, čovjek sa bijelim plaštom pao, i to skroz dolje. Dolje, pred džamiju u Bioči. Prestravljen, on poskoči i sjuri se dolje.

Podjasen, 1922. godine... Dok mu je kolac nemilosrdno parao utrobu, nanoseći mu nepodnošljiv bol, pogledao je poslednji put ka nebu i vidio sebe gore kako ga srebrna munja para i cijepa nadvoje.

Bol je nestao. Iz raspolovljenog tijela je izletjela bijela ptica i oglasila se milosnim pjevom: HUUUUUUU... Nestala je među oblacima. Obamrlo tijelo, probodeno i prikovano za zemlju, ostalo je na koljenima. Tako prikovan, posljednjom snagom se pokušao okrenuti ka kibli.

U raširenim rukama mu je i dalje bio tespih. Prsti su sve laganije prebirali po perlama dok mu se sa usana još zadugo čulo ono tiho: HUUUUUUU...

Peti dan je tek Sulejman uspio stići i smiriti mu dušu napaćenu.

Senadija (Babić) Hadrović

ČOVJEK U BIJELOM MANTILU

Juli, 1992. godina. Podižem slušalicu telefona. Na drugoj strani linije čujem zabrinuti glas prijateljice Crnogorke i onda slijede pitanja: „Kako si?“ „Znaš li gdje ih šalju?“ Na kraju reče: „Ja svog brata ne mogu izbaviti, a ti vidi šta ćeš...“

Kao dan jasna postaje priča o „tampon zoni“ i odbrani Crne Gore izvan njenih granica! Petnest dana nemam nikakvih informacija o suprugu. Palim automobil i krećem iz Petnjice prema Kraljima, mjestu gdje su „dobrovoljno“ odvedeni nedužni, neinformisani, nepodobni, podobni, i po neki ostrašćeni lovac na blago ...

Za svaki slučaj, moj veliki zet, jasno mi stavlja do znanja da me neće pustiti samu. Svjestan opasnosti kojoj se izlaže, bodri me svojim umjesnim šalama i humorom, usput pokazujući put do Kralja.

Stigli smo u prvi sumrak. Pokriven dekom na zadnjem sjedištu automobila ostaje moj stražar, čekajući ishode moje „ishitrene misije“.

Parkiram automobil tamo gdje mi do zuba naoružan vojnik pokazuje, hodajući cik-cak, nesigurnim plutajućim koracima.

Prilazi otvorenom prozoru s pitanjem: „Kuda?“ Zadah alkohola, nakon izgovorene riječi, presjekao me je kao oštrica noža! Jasno kao dan: „Vojnici su pijani“!

Uvjeravam vojnika da želim otići do komande i da je trebalo da budem u delegaciji koja je došla na ispraćaj. Pušta me i uredno prati do komande.

Šumom se prolamaju pjesme „bratstva i jedinstva“, sa glavnim junacima: Đeneral, Slobodan- sloboda i slično. Ka-

mioni upaljeni štekću, spremni za pokret, a u rukama vojnika cakle se na mjesečini, flaše sa „napitcima za hrabrost“ i „junačka djela“.

Mene, „gospođu Crnogorku“ za veliko čudo, usput pozdravljaju s velikim poštovanjem, jer se upravo pozdravljam sa delegacijom tadašnjeg načelnika opštine, koja je već rezervistima poželjela „sretan put“ u misiju bratske „tampon zone“ u Hercegovini.

Darovi su podijeljeni, ostaje im samo još pitanje za mene: Kuda sam to pošla?

Pošto su dobili odgovor, da sam istom namjerom kao i oni, srdačno mi se obrati predsjednik opštine Berane, i naglasi da će se pobrinuti za mene i djecu, dok će moj suprug kao ljekar obavljati „humanu misiju“ u Hercegovini.

Zahvalih se uljudno i rekoh da ta vrsta brige nije potrebna, da ima predsjednik sada mnogo briga i mnogo pitanja za rješavanje. Napuštam „zabrinutu delegaciju“, približavam se komandi i čujem strahovitu buku. Glas mog supruga dominira u datom momentu!

Žestoka rasprava se vodi!

Vojnik koji me prati, ulazi i prekida raspravu.

Pojavljuje se moj goropadni suprug, vidno i dodatno uznemiren mojim dolaskom, pita me: „Šta radiš ovdje?!“ Držeći me za oba ramena nesvjesnom žestinom, tako da i dan danas osjećam težinu tih ruku, koje u tom trenutku nisu pripadale mom suprugu. I nisu bile spuštene na nekoga kome bi pokazale dobrodošlicu!

Odgovor na postavljeno pitanje je bio isto tako ishitren i neumjesan: „Šta ćeš ti ovdje!?“

Istog trenutka, bez ijednog odgovora shvatila sam da je u velikoj opasnosti i da moju misiju moram prilagoditi

njegovim uputama. Rekao je: „Čekaj me u autu i ukoliko se ne pojavim za deset minuta, odlazi i ne zaustavljaj se nigdje!“

Naređeno-izvršeno! Srećom, našem razgovoru ne prisustvuje moj pratilac u uniformi.

Popravim izraz lica i vratim se u pratnji vojnika do svog automobila.

Čekam.

Deset, dvadeset, četrdeset minuta već ističe. Vječnost čekanja pokušavam popraviti svojim sjećanjima na naš dolazak u zavičaj-Petnjicu, naša prva domaćinska iskustva, roditeljska iskustva, druženja sa dragim ljudima, spašenim životima intervencijama moga muža, bespomoćnih Bihoraca i Bihorki i prijemima istih u dva, tri, četiri sata ujutro, kao da vam dolaze najmiliji... O iluzijama o ekološkoj sredini, razvoju putne i druge infrastrukture, razvoju obrazovnog i zdravstvenog sistema- zbog kojih se ipak nismo dali otuđiti...

Moj zet, čuvar, zaklonjen dekom na zadnjem sjedištu automobila, i dalje je u pripravnosti, podržavajući moju odluku da čekam dalje.

Dok čekamo pojavljivanje našeg junaka, glicaju „veseli napitci“ u rukama raspojasanih i raspjevanih vojnika, rezervista, dobrovoljaca. Kamioni i dalje spremni, upaljeni stoje i čekaju ukrcavanje „hrabrih putnika“, koji u sopstvenom zanosu zaboraviše na naš automobil.

To nam značajno olakša prisustvo.

Najednom, vidim poznatu siluetu, koja se približava iz pravca komande, nekako neobično pozicioniranu. Nazirem na mjesečini vojnika koji ga prati! Nije mi jasna namjera vojnika. Hiljadu misli prolazi glavom. Da krenem automobilom prema njima baš kao u filmovima?! Ili. Ne, nisam takva ju-

nakinja, niti imam režisera koji bi spasio mog junaka. Osta-
jem pribrana uz podršku svog vjernog pratioca.

Ovdje je junaštvo sačuvati pribranost. Moramo sačekati da se približe. Ubrzo shvatam da neko štiti odstupnicu mom suprugu, a taj neko je njegov odani rođak iz Vrbice.

Palim automobil, otvaram vrata i brzinom vjetra prelazim na mjesto suvozača, a komandu automobilom preuzima moj suprug.

Dvojica vojnika, teturajući se, prilaze i nerazgovjetnim horskim pozdravom obraćaju se „svom doktoru“. Srećom, ne postavljaju pitanja.

Niko ništa ne progovara. Krećemo se vijugavim šumskim putevima, kao da se vozimo autoputem... Najednom naglo kočenje automobila zaustavlja dah svima! Iz šume se pojavljuju tri mlada, stasita muškarca. Naši su! Doktor ih je oslobodio. Dao im neku čudnu i teško dokazivu dijagnozu, ali manje tešku od „ratno ostrašćeni“. Prihvatili su je i krenuli u slobodu! Ulaze u automobil nekom posebnom vještinom, kao da je najkomfortniji, i nastavljamo udaljavanje iz Kralja!

Zapravo, tada posložim kockice i sjetim se filmova o brodolomima, gdje kapetan zadnji napušta brod koji tone!

Sutradan čaršija priča svoju priču: „Dezertirao doktor i sa njim je rezervni sastav napustilo 60% rezervista-dezertera... Spriječen odlazak humane misije u Hercegovinu...“

Taj „dezertter“ je moj junak u bijelom mantilu, junak mnogih sačuvanih savjesti i glava, o čemu svjedoči vrijeme iza nas i sada!

Remzija Hajdarpasić

ZAGRLJAJ

Iznevjerio sam Haruna. Iznevjerio sam i sebe. Briga me za mene, žao mi Haruna. Nije dočekao da napravim kuću na nekoliko konopaca od njegove, a obećao sam mu. Bio sam obećao i da ću ga buditi dozivanjem. Onako, po vrševski: Haruneee... Ooo, Harune, hajde na po jednu... Pokidaćemo mi okove tišine što guše naše selo, tumaraćemo Ciglenom i Ravništima i ponovo loviti ribe. A mi to radimo najpoštenije - rukama. Riba i ribolovac - jedan na jedan. Pa, ko vještiji... Sve sam to obećao - ništa nijesam ispunio.

Prošlo je podosta vremena od kada se Harun odmorio, a ja još uvijek nemam kuću u rodnom kraju. Zato, kada se uželim Velike stijene ili čobanskih staza, zakonačim kod rodbine. Bude tu daidža Jonuz ili tetka Ferida. Posljednji put se to desilo prije par godina. Konačio sam kod tetke i tetka, u kući Ličina. Oni baš znaju da pokažu gostoprimstvo. Skoro uvijek, njihov dom napuštao sam veseo. Rekao bih, uvijek, da nije bilo te posljednje posjete. Bili su oni i tada veoma susretljivi i ugađali mi kako samo oni znaju i umiju. Ali, tetka je kriva što sam prvi put u životu njihovu kuću napustio neraspoložen. Bio sam tih dana veseo: rano proljeće, trava krenula, maslačak prošarao livade, behar na sve strane... Meni godina počinje u proljeće.

Ferida i Hajradin imaju sedmoro djece. Njih sedmoro žive u sedam različitih država: Šefket je ostao u Crnoj Gori, Sefadija u Švedskoj, Sehada u Njemačkoj, Nihada u Italiji, Sajma u Sloveniji, Samel u Luksemburgu i, najmlađi, Ahmedin u Francuskoj.

Pričala mi je tetka za svakog ponaosob, kako se ko snašao, šta radi i koliko ima djece. Nije bilo tuge u njenom glasu, niti suza u očima. Živjeti u inostranstvu za nju je značilo sigurnu egzistenciju. Njoj, koja je rođena i živjela na posnoj bihorskoj zemlji, to je bilo najvažnije.

Žalila je samo Šefketa.

– Osta da čami u Radmance. Bogami mu ja vičem da ni sad nije kasno, bar da onu djecu izvuče - jadala se. Nijesam je razumio, trebalo je da bude sretna što bar jedno dijete ima uza se.

Više da pametujem, nego što sam želio da je utješim, počeo sam joj govoriti da je Šefketu dobro, da oni vani željkuju mnogo čega, da ne znaju ni kada je ljeto, ni zima, ni proljeće.

– Kakvo ljeto, kakvo proljeće? Svi odoše, samo on osta. Će da mu se djeca zaposle sutra? Vidi nam puteva! I vrijeme se pokvarilo: ili sunce sprži ili kiša ne dâ da se pokupi ljetina - ređala je tetka razloge.

Nijesam se usudio raspravljati, ili, tačnije, bio sam poražen. A bilo mi žao proljeća.

Sjutradan sam htio prije doručka da odem, no tetka nije dozvolila. Bez obroka se iz njihove kuće ne izlazi. Spustio sam se polako niz Radmance. Put je asfaltiran, ali uzak i krivudav, pa sam morao voziti polako.

Kroz Rastodere put je prav i može se voziti brže. Ubacio sam u treću i dodao gas. Ubrzo sustigoh jednog čovjeka i ženu. Najradije bih protutnjao pored njih, ali to se u Bihoru jednostavno ne smije. Usporio sam, podigao ruku da ih pozdravim i prepoznao čovjeka. Taj čovjek zaslužuje da izađem iz auta i pozdravim ga kako treba.

– Remzija Hajdarpašić! On je napisao priču "Harun" - predstavio me čovjek svojoj supruzi, a onda prihvatio moju pruženu ruku, privukao me k sebi i zagrlio.

- Ovako nam se i duše selame - rekao je.

Za moju potištenost, ovaj zagrljaj bio je pravi mehlem. Kao rukom makao je tegobe s mojih očiju.

Oraspoložio me, pa sam ga uljudno propitivao za porodicu, braću, zdravlje... Na pitanje šta radi, odgovorio mi je da namjerava početi kuću, iako nema pare.

- Počecu je - veli. - Ako počnem, možda je nekada i završim. Ne počnem li, sigurno je nikada neću završiti.

Taj, inače, životni moto ovog čovjeka bio je za mene novi topli zagrljaj. Pa i sam sam više puta počinjao kuće bez dovoljno novca i uspijevao da ih završim. Znam ja dobro kako se to radi. Krađu se zanati od majstora, radi se do iscrpljenosti, organizuju mobe... Mogao sam mu biti dobar učitelj.

Nijesam ga davio savjetima, snaći će se on, pomislio sam, pozdravio ih i produžio.

Iščekivao sam vijest da je iskopao temelje. Uzalud. Bio je preokupiran festivalom kulture - rekoše mi. Književne večeri, izložbe slika, koncerti, okrugli stolovi.... Tako te godine, tako naredne, pa još jedne i ko zna do kada, a temelji čekaju.

Ko je taj čovjek?

Šta je on? Ludak? Zanesenjak? Genije?

Čovjek je Mirsad Rastoder.

Ludak? Moja bi majka rekla: "Lud. Što, znaće mu to neko?" Mislim da je donekle majka u pravu: zar da zarad promocije i uzdizanja inih, znanih i neznanih, zapostavi svoju kuću?

Zanesenjak, sigurno. On nije običan, niti prosječan.

Genije? To što on radi mogu samo ganijalni ljudi, pa ga zato i prozvaše Pašom bihorskim.

Ismet Iko Latić

LEGENDA O BIHORSKOM ČILIMU

Nikada ta ljubav nije bila izmjerena riječima, niti je mogla biti... Bila je tolika da se nalazila svugdje: u oku, pogledu, osmijehu, čekanju, nadanju, rastajanju...

Nikada ta ljubav nije svezala svoj plod; bila je samo u cvatu, začeta naivno i nevino kao rani prolječni behar kojeg je spržio zakašnjeli mraz.

Više se šaputala kroz djevojačka sijela; svaka je djevojka čeznula i u sebi skrivala ljubav i jade ili ih prepričavala kao tuđe, a do suza sažaljevajući svoje.

Takvi smo – uvijek se bolje sjećamo onih neizgovorenih riječi koje su potiskivane, i na kraju se pitamo: je li moglo biti drugačije? Ono što je sigurno, jeste da smo rođeni i da ćemo umrijeti. No, da li smo živjeli ili je sve ovo bio pusti privid kojega su iznjedrile bezbrojne moždane vijuge?

Da li je u pitanju paradoks, paradoks koji nikoga nije zaobišao na zemljici ovoj?

U Bihoru se, dunjaluče moj, od postanka do nestanka jedva čekalo muško dijete; njemu se skoro u svemu davala prednost, pa su i djevojčice zvali „sine“.

A one, one su ipak bile nezamjenjive i sveprisutne. U svemu! Dolazile su na ovaj svijet u tišini, ne kao ona muška deca sa pompom i šenlučenjem. Osim malo spremu koju su svojim rukama i rukama svojih majki stvarale, nekada i niodčega. Drugog miraza - nisu nosile u novi dom - Nije-

su imale dio u zemlji – bile su gosti u sopstvenom domu u kojem su boravile i predano radile od rođenja do prosaca! Živjele u surovom svijetu, raspolućenom od roda do doma. Doprinosile u svemu. I šta bi bilo da njih nije bilo? Da majke nije, da sestre nije, da kćerke nije, da drage nije, da žena nije – da li bi uopšte išta bilo, da li bi bilo ljubavi i života?

Baš tu gdje se sastaju dvije rijeke, koje se kao jedna ulivaju u Lim, a opet su male da ga učine još većim, na kupastom brdu, na stijeni je smještena tvrđava i stari grad Bihor. Zidine fino tesanog kamena, nagrižene trajanjem u vremenu, štrče kao polomljeni zubi, prizivaju poštovanje dominirajući sa visine cijelim krajem. Dolje, podno tvrđave, huči plahovita rijeka Lim, koja je dobila ime od Rimljana, po tome što je bila granica između dva svijeta: Rima i Varvara.

Bihor je od svog postanka bio u središtui na kraju jednog i početku drugog carstva, na granici između svjetova. Bihorski predio je čvorište karavanskih puteva koji se slivaju niz klisure, sijeku bujne bašče i njive, ukrštaju se sa drugim putevima i idu sa istoka i sjevera ka jugu i zapadu. Župa Bihor se već odavno otrgnula od tvrđave i grada po kojem je dobila ime i razastrla se po pitomim obroncima oboda Pešterske visoravni i drugih planina. Zbog svoje razuđenosti, ova oblast ima samo jednu jasnu granicu – rijeku Lim.

Ispod planine Turjak, šćućurilo se selo Vrbica. Po predanju, ime je dobilo po vrbama koje rastu uz malu, krivudavu planinsku rijeku, oko koje leže razbacani zaseoci.

Ako bi putnik namjernik naišao, vidjevši planine okolo, pomislio bi da u ovom kraju, selu na istoku Bihora, nema

voća. A ima ga, i to u izobilju. Vrijedne ruke bihorskih gorštaka oduvijek su sadile i kalemile. U baščama, tik uz kuće, šarene se mirisni ružičnjaci. Bujno cvijeće jarkih boja, koje svoje cvjetove oholo oslanja na zidove kuća i tu cvjeta tokom cijeloga ljeta. Prkoseći svojim divljim rođacima šipurcima, koji brzo cvjetaju i još brže zavezuju plodove, da stignu sazrijeti prije mrazova i ranih snjegova.

Između divlje planine i pitome kotline sudaraju se i neraskidivo spajaju dva svijeta. U sredini sela, ispod uskog puta niz blagu strminu, u hladu ogromne krošnje starog oraha, stoji kuća oca moje majke. Ogromne grane oraha zaštitnički se pružaju prema kući i ne razabire se je li prvo nikla kuća ili je orah zasađen. A bili su srasli i već godinama liče jedno drugom.

Prva sjećanja na ovu kuću vežu se za miris masivnih greda njenih zidova i zlatnokafenaste boje razboja na kojem su se tkali ćilimi. Stajao je u jednoj sobi sa dva uska prozora sa pogledom na zapad. Tu na tom razboju, koji je otac moje majke istesao od drveta, tkala je i sama moja majka dio svoje djevojačke spreme. Sjećam se i ukora zbog mojeg igranja raznobojnim namotajima pređe, koje su tkalje spretnim pokretima ruku od običnih ofarbanih niti pretvarale u meke i pitome oblike na čvrstoj vunenoj potki razapetoj na razboju.

Ostala je uklesana u moju dječiju dušu priča koju sam slušao baš pored tog razboja. Priču o lijepoj Ajki i njenom tkanju, prepričavale su tkalje dok su kirkitima sabijale niti u Ajkine ruže na razboju.

„Ah, ta Ajka!Nije joj bilo ravne do Stambola!Jedinica ćerka u imućnog trgovca, lijepa kao biser, stasita i vitka kao breza, mirišljava kao ruža, jedvaček roditelja kojima je pokasno proplakalo. Bila je prvo žensko dijete zbog či-

jeg se rođenja pravilo veselje. Glas kada bi pustila pjeva-jući pjesme, trešnje aršlame bi u bašči treperile od sjete, a momci bi crvenjeli kao prezreli paradajzi od meraka, njene ljepote i sevdaha." Počinje tako priču najstarija tkalja, stri-na moje majke. Svi je sa nestrpljenjem slušaju, iako su mno-go puta do sada čuli istu tu priču. Dok i sipac u masivnim gredama na plafonu zastaje i kao da osluškuje, kao da ra-zumije priču ili samo provjerava fabulu. „Bila je ona jedinica u bogatog oca i majke, jedvaček i bila je nekako posebna, ali nježna i slaba za poljske radove. Nije izlazila sa motikom u polje kao ostala ženska čeljad iz kraja, ali je bila spretna sa rukama i znala je izvesti ili izatkati što bi okom spazila..."

Velika kuća bogatog trgovca je bila uz sami put koji je vodio od Carigrada prema gradu Bihoru i dalje prema Ko-toru i Dubrovniku. Kuća je korišćena i kao han, pa su u bašči ovog trgovca odmarale trgovačke karavane i kolone putni-ka namjernika. Kada bi putnici, nakon dugog puta sišli niz planinu Turjak, odmah bi ih dočekala pitoma župa načička-na mnogobrojnim plodnim i oštro omeđenim njivama i sta-sitim gostoljubivim ljudima.

Ćerka bogatog trgovca je rasla i pretvarala se u preli-jepu djevojku. Mnogi su momci iz dalekih mjesta išli kući daljim putem, samo da bi prošli pored njene kuće i ne bi li je vidjeli u bašči ili na prozoru. Prolazili su, a njenoj kući dolazili samo oni rijetki, hrabri, uz pratnju familije i ojačani istaknu-tim glavašima, smogavši snage da je traže od njenog oca. Otac bi se branio da je ona još dijete i da će sudbina odab-rati njenog muža. Kako su dolazili, nezadovoljniji su odlazili.

Uz jednu karavanu trgovaca sa tovarima svile i istoč-njačkim začinima, putovala je i grupa mladih oficira koji su tek stupali u službu. Među njima se isticao stasiti momak

krupnih crnih očiju, na neobičnom konju, crvenom kao krv. Zastali su da odmore u bašči ispred trgovčeve kuće, i tu se okupi dosta naroda. Neko da vidi karavanu, trgovačku robu, čudne kamile sa grbama, a neko da proda od onoga šta je imao. Ajka je žedne i umorne pojila vodom iz dugog bakarnog ibrika, jer je tu od vjkada takav običaj. Kada je prišla oficirima, neki od njih su počeli da se meškolje, namještaju svoje nove odore, zbunjeno stresaju prašinu sa odijela. Jedini pribran je bio momak sa crvenim konjem – ustao je, pridržao ibrik, usuo sam sebi vode i...Istog trena se udavio u sjajnim Ajkinim kestenjastim očima! Dovoljno je bilo da razmijene nekoliko pogleda i da upiju jedno drugo... Oficir je bio iz porodice visokog staleža sa Kavkaza.

Svaki slobodni trenutak koristio je da izađe iz tvrđave i da dođe do bašče lijepe Ajke. Priča se da je i naveče preskakao visoke zidine grada, spuštao se niz užad i dolazio pod prozor, u sjenku velike trešnje. Tu bi do kasno u noć ašikovao sa Ajkom, i jedino trešnja zna kolika i kakva je to ljubav bila. Čak je tog proljeća trešnja poranila sa beharom. Tu su se jedno drugom obećali. Dao joj je đerdan od ćilibara, a ona njemu svilenu zlatnožutu maramu.

Ajka je iščekivala jesen i radovala se crnookom oficiru sa Kavkaza. Prvi put joj ni proljeće ni ljeto, ni druženja sa djevojkama nisu bili radost; nije išla da bere cvijeće, da na izvoru umiva lice bistrom vodom... samo je nestrpljivo čekala da jesen stigne. Da počnu prvi mrazevi, da užuti lišće, da se uberu mirišljave dunje i kruške jerabasma, i da se u očevoj bašči poredaju svatovi.

I tada je bio običaj da djevojka stasala za udaju, pored ostale spreme i darova koje bi nosila sa sobom u novi dom, izatka obavezno i ćilim. Ona je obećala sebi da će izatka-

ti ćilim kakvi su oni persijski. Bilo je to vrijeme kada su se svugdje tkali ćilimi po uzoru na šarene anadolijske, oštre i tvrde misirske, ili meke i prefinjene persijske. Pa i danas se u Bihoru tkaju takvi ćilimi.

Te godine, negdje poslije prvih uzrelih trešanja, izbi rat na Crnom moru i ču se glas da i iz bihorske tvrđave vojska ide na front. Čula to i Ajka, ali sve misli da njen dragi neće otići, jer u tvrđavi mora neko ostati.

Vrijeme je polako prolazilo, vuklo se kao prebijeno pse-to bihorskim selima; ona je tkala, pjevušila i zamišljala svoj novi dom, svoju bašču, mladu zasađenu trešnjju, ružičnjak, svoju djecu i dragog kako dolazi na svom azginom doratu. Jednog kišnog sutona, u bašču ispod prozora, na svom crvenkastom konju i mrkog, tužnog pogleda, dojaha njen voljeni oficir. Reče Ajki da mora poći, da će se rat brzo završiti i da će na jesen sigurno doći po nju. Već je zamakao u crnilo doboke šume u planini, a ona je i dalje razabirala šta da mu kaže, kako da ga odgovori, i skamenjena stajala na prozoru uz grudi stišćući đerdan od ćilibara.

Vrijeme je sporo prolazilo, prošlo je sušno i hudo lje-to. Jesen je bila kratka; odmah nakon prvih mrazeva pao je snijeg. Ajka je odugovlačila tkanje, ćilim je nekoliko puta bio gotovo završen, ali pošto dragog još nije bilo, ona ga je parala, pa ponovo tkala. Kako su samo bile lijepe šare na njemu, kako su se izvijale ljupke arabeske okićene lijepim toplim bojama. Sigurno bi joj i najokretnije tkalje iz Isfahana zavidjele, ali ona u njemu nije vidjela ništa lijepo. U onim lijepim, elegantnim šarama vidjela je duge, tamne puteve koji su joj dragog odnijeli, a svaka ukrštena nit je bila ukršteni mač koji joj je parao lubinu. Gubila je i volju i snagu, slabo je jela, brojala je dane na đerdanu od ćilibara, stiskajući ga u

rukama. Navečer se odvajala od ukućana, a ujutru bi sa istog onog prozora gledala niz put do kraja šume. U svakom udarcu kopita, očekivala je da vidi i konjanika, i nadala se da će to bitinjen dragi. Karavane i konjanici su se slivali niz put, niska ćilibara tekla je kroz ruke.

Došlo je novo proljeće. Kao prvi vjesnik proljeća, dođe glas da se rat na Crnom moru završio!

Oživjelo je čekanje, ruža uz kuću je zametnula prve cvjetove. Ubrzo je došla nova vojna posada u tvrđavu, a od dragog ni traga ni glasa. Počeli su da dolaze novi prosoci, čak je i Skadarski upravitelj slao prosce za svog sina, pa bogati trgovac svilom iz Skoplja... Obeshrabreni momci iz okolnih mjesta nisu čak ni pomišljali da je mogu prositi, pa su čak i mahane počeli da joj smišljaju, kako bi opravdali svoje strahove.

Ajka je odbijala sve prosce: Grčevito se bojala da prizna sebi istinu. Nakon prosaca zatvarala se u sobu i bdjela nad razbojem. Jedne noći, bješe zaspala nad tkanjem, dođe joj u snu dragi na onom njegovom crevnom, ali neosedlanom konju; raspasan, bez oružja i bez kape, lijep kao mjesečina, oko njega vile u svilenim haljinama, vrište i pjevaju, grle ga, vuku i trgaju onu zlatnožutu svilenu maramu, a on se bori i posrće, uspinje uz konja, pušta uzde i otima se o maramu... A kada ugleda Ajku, pusti sve, pruži ruke ka njoj i vrisnu! Još strašnije zavriskaše i vile i nastade mrak. Ajka se probudi i u ruci nađe pokidan đerdan.

Povućena, u društvu samo sa razbojem i nezavršenim ćilimom, Ajka nije više tkala. Nije izlazila na bašču, nije osjećala mirise ruža i požnjevene pšenice, uzrelog voća... Nije čak ni pogledivala sa prozora; za nju više nije postojao vanjski svijet. Rasparala je cijeli ćilim i krenula ispočetka. Htjela je da izatka novi ćilim, bez urneka i uzora u bilo kojem koji

je do tada izatkan. Htjela je da izatka takav na koji će i vile biti ljubomorne. Za podlogu je stavila crvenu boju, na nju ruže sa zelenim jedrim listovima, okolo je bila crna boja, a krajem zlatnožuta i po njemu prosuti ćilibari.

Dolazila je do kraja i vraćala se i tako punih pet godina, dok je jednog jutra nisu našli kako je preko jedne ruže na rubu ćilima, zauvijek zaspala.

Taj ćilim je potka svih bihorskih ćilima. Ruža je ljubav koju je tkala za svog dragog. Izatkala je četiri ruže za četiri godine čekanja i jedan buket ruža u sredini. Ruže su na crvenoj podlozi, što je krv njenog dragog i boja njegovog konja; rubovi su crna boja, da li od Crnog mora ili tuge kojom je bila okovana, a zlatnožuta boja je boja svilene marame. Kažu, kada su vile vidjele njen ćilim, od ljubomore su ukrale Ajkin razboj i sakrile ga u pećini, u klisuri Trpeške rijeke, gdje i dan danas stoji očuvan. Pećina zato dobi naziv Vilin razboj.

Nema ljepšeg i neobičnijeg ćilima od bihorskog i nigdje se tužnije pjesme ne pjevaju na veseljima nego što to rade Bihorci. U svom čudesnom kraju, na raskršću svjetova i početku puteva, na sredini ničega. Niti ima mjesta u koje dolazi više ptica selica i ljudi koji su se rodili u tom pitomom kraju, a posijali svoja gnijezda po cijelom svijetu. Kada dođu proljeća i prvi behari zabiješe, začuju se radosni cvrkuti tek pristiglih umornih ptica selica i zazvone nespretni nervozni koraci izgaženih cipela, onih što su u svijet ponijeli malo nade i u zavežljaju bar po jedan bihorski ćilim. U njemu su imali dio svoje bašče; tu su umjesto u majčino krilo, krili svoju čežnju

i vidali pocijepani dio duše, gladni zagrljaja voljenih i rodnog kraja. Kada se vraćaju i prilaze Bihoru, spremaju se da izuju svoju obuću, po ćilimu se ne gazi obuven!

Bihorski ćilim skoro nikada nijesu tkale jedne ruke. Tu su sa ruke na ruku prenošene vještine nana, majki, sestara, vjernih žena... Ukrašeni su djevojačkim čežnjama i nadanjima, patnjama majki zbog rastanaka sa svojim porodom i iščekivanjem njihovih dolazaka. Ute šare i linije, u sitno zbijene niti, nisu mogle da stanu i pjesme opijene ljubavlju, tuge neizmjerene, nedostajanja... ali se sve to, ipak, na kraju stopilo, sraslo i stalo sve na jedno mjesto.

Kažu da se i danas, za vrijeme jake ljetnje kiše, kada magla prođe niz grebene grana zelenih brda Bihora, pa potopi zlatne bihorske doline, a kapi kiše zadrhte u jedrim laticama rumenih ruža, može čuti glas lijepe Ajke. Tihom pjesmom doziva svog dragog. Čuje se i ujednačeni rad kliki-ta – diriguje kiši: tap tap tap... A napuštene bašče, kao zeleni i šareni bihorski ćilimi, ječe u samoći.



Zdzisław Beksiński

Dino Lotinac

JA BEZ GLAVE, TI BEZ OČIJU

Čarobna je smjena noći i dana – sretnu se negdje na polovini vremena, ne zna se ko će prevagnuti, prepolove zrak i poput magle presijeku pogled.

Jeste li to primjetili?

Nešto je bilo neobično tužno u očima tog dječaka.

- Dječaka?

O, da, izvinite. Odavno već to nisam bio. Baš suprotno. Već sam bio naoko stasit mladić - sa nepunih sedamnaest godina. Izraženi crni ten dominirao je mojim izgledom. Lice mi je već bilo prekriveno crnom, oštrom bradom, a ispod očiju, poput sjene, izbijala je blagomodra boja. I danas je tu, samo se ta modrina vremenom pojačala.

Jutrom rano išao sam do rijeke i u brzacima hvatao sunčev odsjaj. To mi je ostalo iz djetinjstva i nisam odustajao od toga. Ti trenuci su mi unosili minimalnu količinu radosti u previše miran život koji sam vodio. Kako su samo neobična jutra u bihorskom kraju, kada u rano proljeće sve olista i probudi se... Vjerujte mi. Možda ćete jednom imati priliku da to doživite.

Čim bi prvi sunčevi zraci obasjali široka polja oivičena kršovitim brdima, mogli ste me naći kako na velikom kamenu, na lijevoj obali rijeke, sjedim sa knjigom u ruci.

Bilo je za mene nečega čarobnog u tim knjigama, još od mog ranog djetinjstva. I dok nisam naučio čitati, često sam znao da držim knjigu u ruci i pravim se kako ja to, tobož, sve znam... Nisu to samo uspomene na oca. Dobro, jednim dijelom jesu. Knjige su mi ostale od njega, ali mož-

da bi ostale na policama tek tako, da to, jednostavno, nije bio moj životni put. Nešto me je iz njih zvalo i prigrabilo me, tako da ni danas tome nisam uspio da se otrgnem. Nisam ni želio, da se razumijemo. Mada, veliki je usud sve to, naročito ako počnete pisati.

Živio sam sa majkom na selu, u dijelu izdvojenom i skrivenom među visokim lipama. U djedovoj kući. On je prva osoba koja me asocira na djetinjstvo. Kada smo majka i ja ostali sami, a rat mi zauvijek otrgnuo oca, djed nam je pružio, prije svega, ljubav. Ni ostalog nam nikada nije nedostajalo.

Gotovo svaki trenutak koristio sam da čitam knjige, a kada sam ostajao potpuno sam, pisao bih. Nikako nisam prihvatao samoću u tim godinama. A mislim da je ne prihvatam ni sada. Može li, zapravo, čovjek da se navikne na samoću? To je toliko hladno i jezivo stanje da je sasvim neprirodno poželjeti da se navikneš na to. Sve je to ostavljalo veliki trag na mene, na moj život. Sa vršnjacima nikako nisam uspio da budem na istoj razini. Tada mi je izgledalo da me nisu primjećivali, a još manje prihvatili. Osjećao sam se potpuno odbačenim. Mada, sada mi je jasno da sam itekako pretjerivao. Niti sam se ja trudio da se bar malo prilagodim njima, niti su oni mene prihvatili takvog kakav sam bio. Svaki moj napor da im se približim i da u njima pronađem prijatelje, završavao se na pokušaju. Nisu oni imali namjeru da me povrijede, ja njih još manje, ali smo nesumnjivo to činili. Bio sam potpuno siguran, mada bez jakih argumenata, da je jedini razlog zbog kog se ponašaju tako (onako kako sam umislio), to što sam rastao bez oca. Tačno je da su me kao dječaka često zadirkivali kako nemam oca i govorili mi da sam kopile. Bože, kako strašno zvuči ta riječ u ušima odrasloga čovjeka, a kakav

je tek razdor pravila u srcu djeteta! Boljelo me je to uvijek, nikada mi te riječi nisu iščezle iz glave, ali nisam volio da pričam o tome. Ne volim ni sada.

Majci je bilo teško godinama, još teže da mene gleda gotovo uvijek ozbiljnog, bez osmijeha. Kada bi ostajala sama, suze bi je nadvladale. Nije dopuštala da je ja vidim uplakanu. Za mene je uvijek čuvala neki poseban osmijeh. Nisam je mnogo zapitkivao o ocu. Vidio sam da joj je teško govoriti meni o njemu. Vrlo malo mi je rekla. Znam samo da sam imao nepune dvije godine kada je rat počeo i da ga od tada nikada više nismo vidjeli. Ni ona, ni ja. Ja se, doduše, ne sjećam ničega, ali sam tokom godina uspio da stvorim sliku u glavi, kako me, kao bebu, otac drži u svojim rukama. Taj muškarac koga vidim pred očima vjerovatno nije moj otac, a ni ta beba nisam ja. Nema veze. Ta mi je slika bez sumnje pomogla da mnoge stvari prebrodim.

Već sam vam pomenuo djeda. On mi je bio najbolji prijatelj. Uvijek je nalazio način da bar na trenutak iz mene izvuče neku živost, da ne kažem radost. Rekoh vam da sam mnogo čitao.

– Zašto?

Nisam siguran. I danas se preispitujem i procjenjujem da li sam to doživljavao kao neki zavjet koji mi je ostao od oca ili kao put kojim mi je bilo određeno da krenem. Jedno sigurno znam, u knjigama sam nalazio mir. Uspijevao sam da sa njima živim život koji nisam imao. Zbog svega sada najviše krivim sebe. Previše je to tuge za jednog mladog čovjeka. Nisam smio sebi nabaciti toliki teret.

Rano sam počeo pisati. U početku su to, zapravo, bile moje varijante omiljenih pjesama koje sam pronalazio u očevim knjigama. Pisao sam ih obično na marginama, na

požutjelom papiru. Evo udišem i još osjećam taj miris. Kako knjige lijepo mirišu! Mislim da mi ništa nije pružalo veći spokoj od svijeta koji je bio zaključan između dvije korice.

Majka mi je u nekoliko navrata govorila da je i otac pisao, ali da ništa od toga nije uspjela sačuvati. Sačuvala je njegove knjige, ali ne i rukopise. Tada sam sebi čvrsto obećavao da ću postati pisac, iako nisam znao ni da li imam i najmanje dara za to. Majka je zapamtila da je otac pisao knjigu neobičnog naslova „Ja bez glave, ti bez očiju“, i da je to sve proisteklo iz nekakve legende o sjeničkom turbetu. Kada sam malo odrastao ispričala mi je ono čega se sjećala. U pitanju je legenda o Šejh Muratovom turbetu u Sjenici. Kasnije sam saznao da se na Pešteri ono zove Tulbe. Po legendi, zapovjednik vojske Murat, stradao je u krvavoj bici na sjeničkom polju kada je na prevaru ubijen veliki broj stanovništva. Nakon što je posječen, on je išao putem i u rukama je nosio svoju glavu. To je vidjela nekakva žena, pa je zavikala: „Vidi ga đe nosi svoju glavu!?“ Tada je Murat njoj uzvratilo: „Ja bez glave, ti bez očiju!“ Ona je na licu mjesta ostala slijepa, a Murat se istog trenutka srušio. Tu gdje je pao, tu je i ukopan, a na tome mjestu podignuto mu je turbe. Slijepoj ženi je ostalo da ispašta svoju muku i da druge opominje da se čuvaju jezika.

Kada bi čula od nekoga da ljudi komentarišu kako njen sin nema oca ili da niko ne zna je li joj muž uopšte poginuo, majka bi izgovarala tu rečenicu koja je kasnije oblikovala moj život: Ja bez glave, ti bez očiju.

– Zar to nije naslov vaše knjige?

Tako je. I nemojte misliti da je to ona očeva knjiga, koja je također nosila taj naslov. Nije, ona je nestala kada

je nestao i jedan dio moga života. Samo joj je naslov ostao, zato ga tako sebično čuvam.

Često sam se pitao: da li su sva djeca koja izgube roditelje bukvalno osuđena na samoću i odrastanje sa ne-realnom količinom tuge? Mnogo sam puta pomišljao da je kod mene sve bilo isuviše naglašeno, pa zbog toga nikada nisam mogao da osudim majku za ono šta je uradila. Baš naprotiv, potpuno sam je razumio.

– Zbog čega?

Znala je, iako to nisam pričao, da često sanjam mjesto gdje je otac ukopan. Godinama je to bio san koji me je mučio i zbog koga sam nerijetko ostajao budan. Nije skupila hrabrosti da mi ispriča kako tijelo moga oca nikada nisu pronašli. To je, zapravo, bila tajna zbog koje je ona izbjegavala da govori o tome. Ali je nakon petnaest godina odlučila da prekine svoje ćutanje. Zašto na taj način? Ne znam. Jednog dana mi je samo kazala da će me sutra odvesti na očev mezar. Kasnije sam od djeda saznao pravu istinu. Nije više mogla podnijeti moju tugu i odlučila je da zajedno odemo u Sarajevo. Kada ju je djed upitao kuda će me odvesti, rekla mu je da će pronaći prvi mezar bez obilježja i reći mi da je tu ukopan moj otac. Iako ju je djed ubjeđivao u suprotno, njena je odluka bila čvrsta. To je, možda, bio jedini način da mi pomogne.

Sjećam se toga trenutka kada smo se peli uz Kovače. Bio sam prvi put od rođenja u Sarajevu. Trudio sam se da pogledom upijem svaki detalj ovog posebnog grada. Uporno sam tražio nešto što bi me na neki način asociiralo na oca. Brza Miljacka presijecala je grad, a na njoj su se poput krila nizali mostovi. Sa jedne i sa druge strane, živio je grad. Sve poznate građevine o kojima sam mnogo slušao, sada su bile tu, ispred mene. Gledao sam ljude, staru čaršiju, zanat-

lije koji kuckaju, ukrašavaju bakarno posuđe na kaldrmi ispred svojih dućana, dajući do znanja da njihovo vrijeme u ovom gradu još nije prošlo i da, dok god postoji sarajevska čaršija, čut' će se zvuk njihovih čekića. Sve je to u meni budio neke čudne osjećaje, koji su, ipak, na kraju ostavili dosta praznine. U svemu sam tražio uspomenu na oca, ali je nisam pronašao. Imam utisak da nikada neću moći zaboraviti sliku majke koja tumara mezarjem, tražeći navodno očev mezar. Zapravo je samo željela da ja tako mislim. Tražila je bilo koji, napušteni, bezimeni...

Ne, ni tada nisam plakao. Da li sam nešto predosjećao? Naprotiv. Bio sam potpuno uvjeren da sam konačno saznao nešto o ocu. Majci je to i bio cilj. Čudno vam je zašto nisam plakao? Ne znam šta bih vam rekao. Znam samo da sam sa mezarja ponio jedan mali, bijeli kamen. Čuvao sam ga... moju prvu sarajevsku uspomenu na oca.

Majka se ubrzo razboljela i nije mnogo vremena prošlo od našeg povratka iz Sarajeva, napustila nas je. Tada sam se pitao, i danas se pitam, zašto sve nesreće toliko liče jedna na drugu. Opet je došlo proljeće. Sve bitne stvari događale su se upravo onda kada priroda pozove na buđenje. Neopisiv je doživljaj majske zore koja poprska svjetlucavim kapljicama tek iznikle pupoljke poljskog cvijeća. Nedaleko od naše kuće razlistale su se lipe i širile opojni miris. Nakon toliko vremena, kao da i sada u nozdrvama osjećam pomiješane mirise lipe i plavog jorgovana, koji je djed zasadio kada sam se rodio. Majka je voljela jorgovan. Stajao sam sa djedom iznad mjesta gdje se nalazio bijeli, brušeni kamen, prekriven velikim granama tek rascvjetalog jorgovana. Ona je bila na nekom boljem mjestu. Meni je ostalo samo parče zemlje na koju mogu spustiti njen omiljeni cvijet, radi sopstvenog

unutarnjeg mira. Iz džepa sam izvadio bijeli kamen koji sam donio iz Sarajeva i spustio ga ispod grana mirisnog jorgovana. Rekao sam djedu da su sada, konačno, njih dvoje opet zajedno. Čudan osjećaj u meni suzbijao je želju da u to istinski i vjerujem. Tada sam od djeda čuo sve ono što nisam mogao od majke. Ne znam zašto, ali nisam bio iznenađen. Nisam bio ni razočaran, baš suprotno. Mislim da bih i sam, ako bi situacija bila slična, postupio tako.

Djed mi je tada rekao da ću sigurno jednog dana pisati o tome i da će se, možda, i on naći u tim redovima. I, evo pišem, možda i najviše zbog njega. Osjećam kao da je to dug koji imam, kako prema sebi, tako i prema ostalima. I kad zatvorim korice, sasvim sam siguran da će na njima uvijek biti ispisano nešto, možda samo meni poznato, kao što je to bio onaj naslov očeve izgubljene knjige.

Mislite da sam ipak pronašao očevu knjigu?

Zar je uopšte bitno čija je, ako vam se sviđela?

Možda ćete jednom saznati.

Jedino što vam mogu otkriti je da i sada povremeno obiđem onaj napušteni mezar. Njega niko ne obilazi, a ja nemam koga. Tako smo se vremenom zbližili u tim našim samoćama.

Almir Muratović

TJESKOBA

Tipkam nestrpljivo po daljinskom. Na svakom programu je ista tema: priča se o koroni. Smjenjuju se mišljenja stručnjaka i običnih ljudi. Opet će komšija iz stana iznad mene doći na vrata sa žalopojkama da mu smeta buka. Eh, kad mi počne sitniti riječi onim tihim glasom, kao da neće da me povrijedi. Ne mogu ga smisliti. Njegovo gospodsko držanje me vrijeđa. Bolje da ne dolazi, reći ću mu nešto što ne priliči. Pogledah kroz prozor, viđoh pticu. Mogao bih da ga otvorim, ali nemam volje. Pričinjava mi se da su na prozoru zatvoreničke mreže. Misao mi je spora i bez oštine, tijesno mi je u duši, čini mi se da nema dovoljno vazduha. Jedva dišem. Osjećam se kao da sam u ringu i da mi stižu udarci u glavu sa svih strana. Ne ide mi se na posao, tamo se samo o koroni priča.

Javiše nam da je vrijeme zabrane kretanja ljudi prošireno i na vikend. Znam da se mora, ali kako misliti s tim ograničenjem. Spopade me bijes. Kako bih se rado otresao ove tjeskobe.

Popodne izađoh u grad. Šetam ulicama. Kišica rominja i bocka moj crni kišobran. Sve je prazno i sivo. Na raskrsnici stoji čovjek ispod povećeg kišobrana. Okrenu se polako ka meni i kao da proviri ispod kišobrana.

– Šta se radi? – reče mi pokunjenim glasom i pogleda me dremljivim očima.

– Evo, šetam. Ti? – zastadoh i pozdravih ga nervozno kišobranom.

Držimo distancu i pričamo. Nenavikli na tu daljinu, glas-niji smo, a i nema ko da nas sluša.

- Što tu stojiš? Čekaš nekog?

- Ne, vala. Ne znam đe ću, kući mi dosadno, ne mogu da slušam moje, a kafići zatvoreni. - Što ne ideš na selo?

- Nemam imanje na selu. Imam stanove u Podgorici i na moru, ali sve je to sada džaba.

- Dotle došlo, da nam sada stanovi na jugu ne vrijede, a prije ovoga imali smo se slomiti. - rekoh mu kao da mi je drago.

- Istina, baš tako. - izreče razočarano i spusti pogled na mokri trotoar.

Rastasmo se klimajući glavama. Ja jedva dočekah da nastavim dalje. Vratih se užurbanim korakom na stan. Oznojio sam se od neke muke, kao da je sparina.

Petak je, poslije podne. Razmišljam o selu u našem Bihoru. Braća i sestre su dolazili često dok smo bili mali. U djetinjstvu nam je selo bilo igralište bez granica. Znali smo da se igramo traženja zakopanog blaga do kasno u noć, po šumama i livadama. Hiljadu puta bi nas majka i otaczvali da uđemo u kuću. Sad je druga priča. U selu nema nikog. Odavno nijesam išao tamo.

Pada sumrak. Krenuo sam autom na selo. Približavam se ranjenim makadamskim putem. Kiše su ostavile traga na svakom metru puta. Nadležni pričaju o razvoju, a znam da u našem selu nema još ni puta da valja, ni struje, ničeg kakvo nam treba. Pišu rođaci zahtjeve, ali ništa, kao da su svi gluvi. Pravilo bi se kuća da je puta i struje. Izvora, hvala bogu, imamo, a to nam je dala majka priroda.

U daljini, nad šumom blizu stare očeve kuće, vidim gust dim. Jedva se kuća vidi. Požurio sam krivudavim putem s mukom u grudima.

Stara kuća s kamenom izbom naginje se nad livadom, obavijena je dimom iz obližnje šume i livade i izgleda kao da

će sad da padne. Okolne livade rođaci nijesu odavno kosili, bog zna otkad. Sve gori u pomahnitaloj vatri. Pucketa vatra kao da prste ima i nagriža mlade boriće uz potok, a kani se i voćnjaku. Ovdje je sve crno i sivo, kao da su olujni oblaci sišli na zemlju. Dim mi peče oči. Pod nogama mi je garež, a čizme se tope od vreline. Moj otac i amidža trče naokolo. Dozivaju se, ali vatra žuri da sagori sve pred sobom. Glave im umotane krpama i majicama. Ne vide im se lica. Snaha otrča do izbe amidžine kuće. Zgrabi crijevo za vodu, teško je i dugačko, ali ga vuče livadom i užurbanim korakom prelazi stari drveni most na potoku između livada. Preuzeh crijevo i nesigurno ga povezah, i jedva dočekah da odvrnem česmu. Nalijevao sam vodu iz crijeva, jedva dišući, s gađenjem u grlu i okrećući glavu u stranu. Žmirkam, a oči mi suze od muke. Korak mi je sve teži.

- Suljo, uzmi grabulje, idi gore, rasturi lišće uz izvor! - prolama se glas mog oca.

- Hoću, ti vidi onaj stari grab, ne daj da vatra pređe put - odgovara mu amidža u prljavom radničkom odijelu i gumenim čizmama.

Amidža otrča prema starom putu i nestade u dimu lomeći sagorjelo granje. Otac otrča gore, na vrh livade, do izvora ispod visoke bukve. Preskoči potok, crn i gust kao katran, i poče da rastura suho lišće. Grabuljama je pravio brazde po tepihu od suhog lišća. Grabulje su se krivile od vreline vatre, a otac je sve teže disao. U blizini se čula huka od vatre koja je zagrlila šuplje i visoko stablo graba.

- Suljo, ovako ne ide. Zovi vatrogasnu, ne možemo mi ovo sami - reče otac izlazeći iz gustog dima.

- Zvala ih je snaha, rekoše joj da narod na sve strane pali vatru po šumama i nemaju dovoljno vozila... - zagrcnu

se, iskrivi lice, odmahnu rukom, na slijepo se vrati u dim i nastavi da gasi vatru.

Ja otrčah do kuće i vratih se sa dvije prljave kante, koje nađoh pored štale. Napunio sam ih vodom na obližnjem jazu. Posipao sam vodu na vatru, tu i tamo. Šuštalala je vatra sve više i više. U neki vakat začu se auto koje bijesno zakoči ispred kuće. To bijaše komšija Nebojša, s drugog kraja sela.

- Će ste ljudi?! Šta je ovo?! Šta treba da radim?!

Trčeći dođe blizu oca i amidže, gdje ga zapljusnu gusti dim. Zakašlja se, kao da će dušu da ispusti. Nekako skinu džemper sa sebe i obavi ga oko glave. Mahao je rukom, pokazujući na obližnje smrče kojima se vatra bližila.

- Nebojša, evo ti lopata, kopaj tamo! - reče mu moj otac.

Nebojša je otrčao kao da leti, ali nakon pola sata se vratio prekriven garežom.

- Ljudi, vatra je prešla put, krenula je ka drugom selu. Vjetar je okrenuo - jedva izgovori.

- Suljo, vidi, zovi tamo Raša, javi mu da će vatra vjerovatno doći do njih. Mi moramo preko noći propratiti da je vjetar ne okrene opet ka nama. Brate moj, suha je šuma kao barut...

Okrenu se Nebojši sa šakom na grudima iz zahvalnosti za pomoć.

- Hvala ti, komšo, što si nam došao... - zahvali mu se i amidža.

Odnekud dođe vjetar. Donese ljudima novu strepnju i tjeskobu. Možda će vatra doći do šuma u drugom selu. Ovdje se vatra polako povlačila i otkrivala crninu livade i šuma. Ocrnjena stabla stajala su kao nijema i bez života. Svuda je lebdjela garež kao crni leptiri. Nebo se natmurilo. Možda će kiša, a možda i neće. Možda bi mogla ugasiti strepnje ovih ljudi i donijeti olakšanje, ali samo bog to zna.

Rano je jutro. Okrećem se u krevetu, još tražim san. Noć mi je bila teška, puna muke, iscrpljen sam i bez snage. Smjenjivali smo se otac i ja na straži, da se vatra ne vrati u šume poviše našeg imanja. Ustadoh i izađoh na terasu. Prohladno je. Ne čujem cvrkut ptica. Sve je nijemo. U vazduhu se još osjeća miris pepela. Uzeo sam mobilni, sjetih se da je signal slab, vratih ga na sto. Nemam apetita za doručak. Popih vode iz bidona. Moram prošetati, pokušati naći mir. Ne pomaže ni sjedjenje na terasi i gledanje u šumu povrh livade. Rekoh ocu za namjeru. Navaljivao je da doručkujem. Uporno sam odbijao. Obukoh se i sa terase uzeh drveni štap i izađoh.

Teško koračam naprijed, znoj me oblijeva od hodanja. Nađoh se u šumi. Dalje ne nailazim na puteve i staze. Počela je šuma da ih osvaja. Vidim kroz grane razorane površine na drugom kraju sela. Ove godine će se saditi više. Sad će se vidjeti koliko nam je važna zemlja. Prolazim pored stare rođačke kuće. Opoljiena je šumom. Oronula je. Nekad je tu živjela velika porodica, a sad su po svijetu. Kameni zidovi izbe su urušeni, a zidovi od čatme su odavno poklekli pod teretom vremena. Tesana građa se nazirala kao kosti kod izgladnjelog čovjeka. Ispred kuće je još visoko stablo aršlame. Eh, nekad smo se igrali ispod nje. Nema više graje. Suze su mi u očima. idem dalje i vidim da je rođak istovario pijesak i daske pored puteljka. Došlo je vrijeme da gradi kuću o kojoj je pričao godinama. Bićemo jači što je više ljudi u selu. S puta opet skrenuh u grabovu šumu, suva je kao barut.

Nailazim na nepoznatog starog čovjeka kako slaže ćokove. Prilazim. Zadihan, u znoju i prljav, čovjek se uspravi kad me viđe. U rukama je i dalje držao ćok, kao da mu nije težak. Na par metara od njega bijaše ceger s hranom i flašama

kisjelog mlijeka i vode. U blizini se čuo potok usječen duboko u šumi.

– Kako ste, jeste li se umorili? - upitah ga kao da se znamo.

– Može, evo, radi se. Čekam traktor da dođe, da ovo prebacim do kuće. Kod tebe, momče?

– Evo, šetam. Ovamo nema korone, je l'? - nasmiješih se s namjerom da polako pođem svojim putem.

– Nema, nema, ali sve više ljudi dolazi ovamo u šetnju ili da nešto posiju na njivi – pokušava i rukama da to bolje pojasni.

– Radi li se što? - nastavih s pitanjima, iako bih da se razgovor što prije završi.

– Radiće se, radiće. Teška vremena dolaze momče - uzdahnu i baci pogled ka nebu.

– Tako je, tako... - odmahnuh mu rukom i prođoh, nemam više strpljenja za priču.

Dalje opet naiđoh na put koji je već šuma osvojila. A putem mi se približavao u staroj, nebo- plavoj trenerci i sa crnim kačketom na glavi. U desnoj ruci je nosio omanji crni kosijer, a na leđima ruksak. Prepoznah Radoja koji radi u banci, gdje obično plaćam račune. Iznenadi me prijatno.

– Ene, otkud ti ovamo? - zapitah ga s osmijehom na licu, ali se ne rukovasmo.

– Kako otkud? Otkud ti u moj kraj? - osmjehnu se on.

– Šetam po mom selu. Kako tvoj kraj? - i dalje se smješkam.

– Ovo je i moj kraj. Ja sam iz ovog kraja. Krenuo sam kod oca i majke da pobjegnem od korone.

– Neka si, vala. Ja isto. Šta radiš kosijerom? - upitah ga, pokazujući rukom na njega.

– Šta znam. Ima po selu ovih pasa lotalica u čoporima, a koristim ga i da uzgred malo pročistim put.

– U pravu si, nema šta. Hoćemo li zajedno donekle, da ti pravim društvo, ali da mi malo daš taj kosijer, da i ja pročitim put.

Bijaše mu milo što ovo rekoh. Radoje se nasmija i pokaza rukom da krenemo, tamo ka brdima, pa se zajedno uputismo ka istom kraju sela. Zamahivao sam kosijerom i sjekao nakostriješene grane. A kosijer je kao stari poznanik. Odavno ga nijesam uzimao u ruke. I ne sjećam se više kad to bijaše poslednji put. Radoje me pohvali da mi ide od ruke. Lakše mi je u duši, a svjetlost dana je sve jača.

Dalila Pramenković

TRI ZLATNIKA

Na maloju uzbrdici, opasano drvenim tarabama i oštrom žicom zatnutom za kolje, Avdovo je veliko imanje.

U avliji, pokraj vrata, rascvjetale su ruže čije je sjeme Avdo donio iz Stambola. Od tih ruža bi Avdovica pravila sok i njime služila samo važne goste. One ostale, među kojima su i komšije, služila bi samo šerbetom.

Mlade hanume bi čežnjivo gledale u tu ružu i zamišljale je u svojim baštama, no Avdovica nijednoj nije htjela da posudi sjeme.

Ta je ruža mirisala toliko opojno, da su komšijska djeca namjerno šutala loptu u Avdovu avliju, ne bi li u nju ušla i zadržala se malo pokraj ruže, mirišući taj nesvakidašnji miris, koji ih je na neobičan način privlačio. No, imala je ruža i jednu čudnu osobinu: njeno je cvjetanje i njena ljepota trajala samo dvije nedjelje. Nakon toga bi sva istrulila i širila toliko neprijatan miris, da je Avdovica morala svako jutro da poliva ono što je nekada bilo cvijeće lavorima vode, ne bi li otjerala smrad. Kada bi je ko pitao gdje nestaše ruže, govorila bi da ih je sama sve pobrala da ih osuši i ostavi za čaj za zimske dane.

U ovome bihorskome selu, kad god bi se sijela pravila i na posedcima okupljalo, glavnu je riječ vodio Avdo, i to se odavno znalo. Ko najviše imetka ima, pa taj najviše i zna, mada bi se, počesto, neko osmjelio da pomisli kako ono što on priča nije ništa drugačije, niti pametnije od onoga što ostali pričaju. Čak bi se ponekome učinilo da se drugi razumiju bolje od Avda u neke poslove, no tu bi misao svako

ubrzo u sebi ugasio gledajući Avdove skute od skupocjene čohe iz Stambola. Avdova se priča sastojala uglavnom od toga što bi najprije pričao o vremenu, a kasnije bi pričao o svojoj rasnoj stoci i jakim sinovima, o ženi dobra roda i o svome imetku velikome. Avdo je očito uživao dok bi pričao o svemu tome, no to nikome, sem njemu, nije bilo zanimljivo, ali su uprkos tome, svi to slušali u tišini i klimali glavom. Svi osim Feriza. Tako je Avdo volio mnogo puta da priča i što jest' i što nije, da se hvali prevelikom snagom svojom, a svi su znali: kad bi krenuo da se sa kim rva, i dijete bi ga pobjedilo. I to je bilo vidljivo, no narod bi na njegove samopohvale samo ćutao. A Feriz bi mu rekao: „Tako ti Boga, ćuti, Avdo. Da te puhnem, oborio bih te.“

Imao je Avdo među svojom stokom i dva rasna vola kojima se ponosio baš kao što se mladoženja ponosi lijepom nevjestom okićenom zlatom. Volio je da na posedcima o njima priča, a ponajviše se hvalio time što mu niko ništa nije smio ukrasti, jer, kako je govorio, njegovim sinovima ništa ne bi moglo umaći, pa ni leptir ne bi mogao kraj stoke da proleti, samo ako bi se njima tako prohtjelo. Na takva bi se poređenja Feriz ismijao dobro, tako sam sa sobom.

Feriza nije tragao niko, bio je on obični seoski lopovčić, no nije ni on nikoga tragao. To imetka što je imao u svojoj avliji i svojoj kući, bilo je tuđe. Otišao bi Feriz u susjedna sela, ukrao što mu treba i donio svojoj kući zvižduckajući putem. Tako se kućio.

Baš u toj silnoj, gizdavoj Avdovoj priči o kući njegovoj i volovima njegovim i sinovima hrlosnim i ženi dobra roda, i svemu njegovome, jer o drugome on nije znao pričati, prekide ga Feriz koji usputno i neobavezujuće promrmlja: „Vala ću ti ja baš te volove ukrast', to da znaš!“ Avdo se na to

glasno nasmija uzdignute brade, i reče: „De, jadan, de. Ti, kad bi uspio volove da mi ukradeš, a ja bih te još častio sa tri zlatnika. Pokraj moja dva sina što ih čuvaju, još se nije rodio taj ko će ih ukrasti!”

„Dobro”, mirno je rekao Feriz.

Sljedećih nekoliko dana, Feriz je iz daljine posmatrao kako Avdovi sinovi izgone stoku i gdje je vode da pase. Primijetio je da volovi uvijek idu prvi, a nakon njih ostala stoka, i na kraju kolone idu sinovi. Lahko je Feriz sljedećega dana, sakrivši se ispod brda, čim su naišli volovi, njih uhvatio za rogove i konopcem zavezao za drvo ispod brda. Avdovi sinovi su bili iza stada i uopšte nisu vidjeli početak dugačke kolone stoke. Nejse, odveo Feriz volove kući, tražio ženi komad hljeba da ima za puta i ne čekajući krenuo u Berane na pijacu, gdje je nameračio da ih proda. Već je Feriz stigao na pola puta, kad su Avdovi sinovi primijetili da im volova nema. „Drž’, ne da’, nestaše nam volovi, futo”, trčali su sinovi Avdovi po šumi i tražili ih bezuspješno na sve strane. Najzad su se vratili kući, a Avdo se držao za glavu na primljenu vijest, te se odmah popeo na svoga konja sedlenika i zaputio Ferizovoj kući. Usput je, od ljutine, sam sebi u bradu psovao onog ko mu volove ukrade i sjekirao se kako će sad pred ljude od sramote. Kod kuće Ferizove, Ferizovica ga obavijesti da joj muž nije tu i da je otišao poslom na pijacu u Berane. Kojom je brzinom otišao Avdo na tome svome konju, znala su jedna užarena konjska kopita. Ali, Feriz je bio dobro odmakao. Najzad, negdje blizu Berana, sreće Avdo Feriza kako se iz Berana vraća, a volova nigdje. „Šta učinje to, futo? Će su mi volovi?”, samo što ne pomahnita Avdo.

„E vala, prodao ih”, reče Feriz lijeno. „Ada, kako ih crno prodao, ugursuze jedan? Pa ko bi te ubio, ne bi te na vrat

im' o. Trči, vr' či se tamo, vraćaj mi volove, nek ti vrate pare", ubrzano je i ljutito govorio Avdo. „Vala, ja sad da stignem ne mogu, odmakao sam dosta. Jedino ako ćeš toga konja da mi daš, pa s njim da odem, možda ću i stići..." I dade mu Avdo konja i osta da čeka Feriza da se vrati, a sve je u krug šetao tuda, crven od ljutine. Ne prođe malo, stiže Feriz na pijacu na konju sedleniku, a konj sem takav! Okupili se oni ljudi oko njega, pa ga mjerkaju i pitaju Feriza da li je na prodaju. „Vala, jes'", reče Feriz, „tri zlatnika vam je on." „E, čuš!? Ovakav konj, a tri zlatnika!?", reče jedan od njih i kupi konja sedlenika za tri zlatnika, ne mogavši da vjeruje kakva ga je to luda sreća našla.

Krenu Feriz zviždučkajući putem da se vraća ka Avdu i najzad ga i nađe tu gdje ga je ostavio. Gleda Avdo Feriza, trlja oči, a da vjeruje ne može. Nit' gdje ima volova, nit' konja mu sedlenika, samo sami Feriz, zlo ga ne ubilo, a iz džepa njegova virila je uvela ruža, koju, kad Avdo vidje, nešto ga sjecnu po stomaku, a nije znao što.

Vidi on šta ga je snašlo, al' opet traži slamke nade da se za njih uhvati: možda volovi i konj idu za njim, možda će sad izbiti, možda, možda... Nadao se Avdo, tek, sve mu misli raspršio Feriz jednom rečenicom: „Prodao sam ti konja za tri zlatnika."

„Ada, kako ga prodao, Ferize, aman ti činim?", gledao je Avdo, a od bijesa kiptio. Tek skratio mu Feriz lahko: „Za tri zlatnika. Sad mi ništa više ne duguješ."

Božidar Proročić

TVRĐAVA

Posvećeno Kemalu Musiću

Svaki insan svojim rođenjem počinje da ispisuje svoju sudbinu. Neko u knjigama, neko u zvijezdama. Tako i ja. Ot kad sam proplakao prvi put, od čega su se zatresla brda mog sela Bora, smještenog na samim obroncima Pešterske visoravni, počeo sam da ispisujem svoj život. Pratio sam karavane kako prolaze preko prostrane zaravni. Gledao sam u meku svilu koju su nosili u Dubrovnik, divio se konjima natovarenim solju, šećerom, more bit zlato. Na južnoj strani sela karavani su zastajali pored rijeke Popče da se odmore i napoje konje. Gledao sam grive kako se vijore na vjetru koji neprestano duva u našim krajevima. I tada kada sam rođen, 3. januara 1455. godine, bila je velika mećava. Snijeg je pravio nanose, pa se nije moglo nikud. Čak ni moj imućni otac nije moga pokrenuti ni vola ni konja. Očevi buljuci ovaca su te godine desetkovani od hladnoće. Kažu da je bila ciča od koje su mrznula jagnjad u ovcama. No, na proljeće, kad je sunce ždraknulo odozgo sa Vrhova, moj otac je ponovo vratio život svom imetku.

Dali su mi ime Hajdar. Da bih se kao lav borio sa životom. Moj otac Fuad nije htio ništa manje nego da mu se sin jedinac zove Lav. Majka Emina, kao sve žene u našem kraju, to je ćutke prihvatila.

Tvrđava Bihor bila je mjesto sa kojeg se čuvala granica. Turci su nadgledali put prema Pešteru, kontrolisali trgovačke karavane, štitili tvrđavu i dolinu ispod nje od upa-

da plemenskih bandi koje su pokušavale da plijene stoku, odnose žito, pale i pljačkaju.

Bilo je teško, a i lijepo, živjeti na tom prostoru. Najviše sam volio proljeće. Tada je Bihor sav u bojama i mirisima pašnjaka, šumskih jagoda, razuzdanih potoka što se survavaju niz bihorske vrleti. Volio sam i kada bi zimi zapušili snjegovi. Tada bi se pored ognjišta razvezla priča o ratovima, o gladi, o teškom životu i planovima za proljeće. Nadmetali se ljudi ko će ljepše i slikovitije pričati.

Moj babo Fuad bio je prijatelj sa dizdarom Salih-pašom, komadantom tvrđave Bihor. Jednog dana, babo ga je pozvao na večeru. Kuća je mirisala na toplu kukuruznu pogaču, pečeno meso, šerbet i baklavu.

- Es-selamu alejkum efendi Fuade – pozdravi dizdar moga oca.

- Alejkemu selam, horđeldum dizdar Salih-pašo. Dobro došao u moj skromni dom – odgovori otac.

Salih-paša uđe, a njegovi vojnici se rasporede oko kuće.

Vjetar je surovo skidao prve pahulje snijega sa lica otomanskih čuvara tvrđave.

Salih-paša je sjeo za sofru. Na njemu vojnička uniforma kao salivena, na glavi crveni fes, na ramenima oficirski činovi, preko prsiju se prelivaju blistavo sjajne medalje iz osvajačkih pohoda. Po lijevoj strani, preko ramena dugački opasač srmom izvezen, a u koricama sablja, malko izvučena, ukrašena zlatom i draguljima, dok se na sječivu naziru obrisi ajeta iz Kur'ana.

- Efendi Fuade, lijepa ti je kuća. Sve kako treba. Nije ti lako živjeti ovdje. Ali, surovost je odraz Bihora i valja živjeti sa tim.

- Tako je, Salih-pašo, živimo sa prirodom onako kako nam je Bog dao. Ima u našem Bihoru i čemera i meda – govorio je moj otac.

Ja sam ih slušao i ćutao.

Majka je posluživala.

U jednom momentu, Salih-paša pogleda prema meni.

- Priđi, Hajdar, priđi da te nešto pitam – pozva me k sebi.

Ja priđoh.

- Znaš li ti što znači tvoje ime – upita me.

- Ne znam – stidljivo odgovorih.

- Tvoje ime znači - lav. Bićeš ti lav osmanskog carstva sa zastavom crvenog polumjeseca.

Babo i majka u strahu pogledaše Salih-pašu.

- Ne gledajte me tako. Vi znate da sam ja prijatelj vaše porodice. Sa prvim karavanom poslaću ga da uči islamske nauke i pismenost u Stambolu. Biće Hajdar visoki službenik Otomanske imperije – veli Salih-paša.

Majka poče da briše oči i ode u drugu sobu.

Ja sam bio zbunjen.

- Salih-pašo, moj sin mi je sve na svijetu. Sem njega nemam druge djece, ali želim da se obrazuje - prozbori otac.

- Efendi Fauade, ne brini, brinuće se o njemu moji prijatelji i mali Hajdar će biti jedan od važnih ljudi iz Bihora. Sljedeće nedjelje prolazi karavan preko Bihora i Peštera za Stambol i ja ću poslati dodatni broj vojnika da čuvaju karavan, a sa njima i tvoga sina Hajdara. Sada moram sa svojim vojnicima ići prema tvrđavi – govorio je paša.

- Allahimanet, efendi Fuade.

- Allahimanet, čestiti pašo.

Kada se zatvoriše vrata našeg doma, babo pozva moju majku.

- Emina, spremićeš preobuku i sve za Hajdara. On za sedam dana ide na veliki put.

Onda se obrati meni, drhtavim glasom:

- Hajdar, jedini sine moj, znam da je ovo teška odluka za mene i tvoju majku, ali naši su uvijek išli u daleke krajeve, ako su željeli da se školuju i budu poznati – reče i čvrsto me zagrli.

- Piši nam, sine – jedva izgovori majka.

I mene je nešto stezalo u grudima i te noći nijesam mogao oko sklopiti.

Došao je i dan mog putovanja.

Otac i majka su bili u svečanim odijelima, a u našu kuću banu Salih-paša.

- Po vojnicima šaljem pismo sultanu Mehmedu II sa preporukom za tvoje školovanje. Siguran sam da ćeš biti jedan od najboljih.

Karavan je krenuo.

Predjeli, meni nepoznati, ređali su se pred mojim očima. Po prvi put sam vidio neobične ljude, čuo nepoznate jezike, gledao neobične nošnje i običaje.

Kada smo stigli u Stambol, smjestili su me u školu u kojoj su boravila druga djeca visokih oficira i službenika Otomanske imperije. Vrijeme je prolazilo, ja sam učio turski jezik, prirodne i vojne nauke. Roditeljima sam redovno pisao i slao poruke po karavanima, a oni meni po istim odgovarali. U Bihor sam išao samo tokom ljetnjih mjeseci. Pomagao roditeljima da sakupe ljetinu i pričao im o svom životu pitomca velike Turske carevine. Iz Stambola sam donosio rahat-lokume i suhe smokve.

Nakon godina školovanja, završio sam za mlađeg oficira i vratio se u Bihor i moje rodno selo Bor.

- Hajdare, vidiš, vrijeme je došlo da postaneš novi dizdar tvrđave, a ja idem u svoju carevinu kojoj sam vjerno služio. Ti si ponikao u Bihoru i ko može bolje od tebe čuvati granicu – potapša me po leđima Salih-paša.

Ja se iznenadim i obradovah što ću biti oficir u službi turskog sultana.

- Hajdare uzmi ovu moju sablju koju sam nosio četrdeset godina. Dobro me je čuvala, a i ja nju. Na njoj piše: Najbolje vjerovanje je znati da je Allah uz tebe, gdje god se ti nalazio. Neka te ta misao vodi kroz sve teške odluke i trenutke koji budu pred tobom.

- Hvala, čestiti Salih-pašo. Trudiću se da budem dostojan oficir silne Turske carevine i pravedan prema svima.

Moje službovanje u Bihoru nije bilo lako. Stalni upadi plemena Klimenti i njihovo raseljavanje iz sjeverne Albanije na Peštersku visoravan donosilo mi je brojne nevolje. Ubistva, pljačke, upadi, bili su dio sumorne svakodnevice sa kojom sam bio suočen svaki dan. Bihorske planine bile su često poprišta kravavih sukoba. Nijesam želio da moj Bihor bude nezaštićen i da stradaju Bihorci koji su na tom, koliko surovom, toliko i lijepom području boravili. U jednom od tih pohoda susjednih plemena, jedne hladne januarske noći, stradali su moj babo i majka, a i kuća nam je spaljena.

Nakon dženaze, osjećao sam se usamljeno, ali sam nastavio da branim i čuvam nemirno područje Bihora. Jednoga dana, u Tvrđavu kod mene upade vojnik Osman.

- Dizdaru Hajdare, stigao je sultanov berat da postaješ veliki vezir Turske carevine!

Stao sam zamišljen nad beratom koga sam pročitao više puta.

„Ako sada odem, ko će braniti Bihor, da li će moji Bihorci stradati“, morile su me misli. Znao sam da je ovo veliko unapređenje i nekoliko dana nijesam spavao.

Jednog ranog majskog jutra kada se proljeće budilo nad mojim Bihorom, uzeo sam mastilo i hartiju i napisao

pismo sultanu. U pismu sam se zahvalio na ukazanoj počasti i unapređenju, napisao sam da nijesam dostojan toga visokoga zvanja i da molim za časni otpust iz službe. Pismo sam poslao po karavanu za Stambol.

Nakon mjesec dana stiglo je pismo od Sultana. U pismu je pisalo da odluke Stambola ne smije niko odbiti i da u kutiji, koju mi je poslao uz pismo, imam svilen gajtan koji mi šalje Sultan - lično.

I, evo, voda mi se grije na vatri.

Ne mogu na put neokupan.

Ervin Spahić

TROBOJKA

Pismo sultanu Mahmudu II (1789-1839)

U svemu visokopoštovanom i svake plemenite časti dostojnom, caru nad carevima - sultanu Mahmudu II,

Evo uzeh kalem, divit i hartiju da ti habere iz kasabe uputim. Ja ne znam kako da ti ovo dostavim, jer si ti gore, a hvala Allahu, ja se još patim na ovom dunjaluku. Kako si ti gore, a bio si od Boga odabran da vladaš (mada dođe na prijesto što pučem svrgnu svog brata Mustafu IV - koji prije toga htjede tebi da dohaka), to bi bilo najbolje da središ da neko od ovih sveštenih lica, koji se predstavljaju da su posrednici između nas običnih smrtnika i Boga, Allah k sebi prizove, te da da ti ja po njima ovo uputim.

Pošto oni tvrde da je ovozemaljski život prolazan (tu sam saglasan sa njima), da je ovaj život dolina suza (kako kome), a da je život tek onaj koji počinje poslije smrti; i još nam govore da nas gore očekuje blagostanje - pravi komunizam (svakome prema potrebama), pa hesapim da se oni, prosto, grabe ko će prije gore. Mada do mene dopiru glasovi zlobnika u koje ja neću da vjerujem, da oni ne hitaju i da se ne odriču lako ovozemaljskih blagodeti: od IPHona do mercedesa. Hećime i pri maloj prehladi obilaze ne bi li produžili sebi rok trajanja. Za ove telefone mogu donekle i da razumijem, treba im za komunikaciju između dva svijeta, ali mercedesom se gore ne može.

U Poštu sam ti izgubio povjerenje. Kako se sve mono-teističke religije slažu u jednom: Bog je jedan, a kako su svi

narodi "jedno veliko božje stado", neki "Božji pastiri" su to bukvalno shvatili, pa nas tretiraju kao stoku. Ako bi tražili krivca zašto je to tako, budući da je Bog jedini bez mahane i greške, složićemo se da je sva krivica na "poštarima". Nama Bog pošalje pastira, a oni nam isporuče šejtana. Zato ti ja Pošti više ne vjerujem.

Ovde ti je sve stalo kao da se skamenilo. Samo je vakat prolazio. Prazne godine, prazne decenije, prazna stoljeća. Još poneđe se ćerpić održao, a još duže od njega ćeramida. Ono što ti mogu reći: za veliko čudo, i insan se sporo mijenjao. Kao da je i on srastao sa kasabom, te zajedno sa njom utonuo u prazninu vakta.

Otkud se sjetih tebe da ti poslije toliko godina haber učinim? E, vala, iskren da budem, ne bih te se sjetio jer si poodavno umro (1839. godine), no me na tebe podsjetiše ovi što tvoju zastavu po kasabi crtaju, a koju im ti, svojim Fermanom (1835) podunavskim vezirima, pašama, ajanima, vojvodama, kadijama i nadzornicima skela odredi. Ti dozvoli da imaju pravo razvijati trobojnu zastavu na trgovačkim lađama koje mogu ploviti rekama i morem "u Carigrad dohodećim i tuda prolazećim". Uz ferman im posla po jedan primjerak zastave, te im promijeni raspored boja, za razliku od one koju je propisao Sretenjski ustav, te poređa vodoravno boje: crvena, plava i bijela. Eto zato te se sjetih, jer znam da će ti biti milo to da čuješ da te nisu zaboravili i da te se rado sjećaju.

Toliko te vole da džade odjekuju: Mamude! Mamude! Ovo što u tvom imenu nema slova "h", nemoj im zamjeriti, jer su oni uvijek jeli ljeb, a ne hljeb, i na svu sreću onaj što je: " riko sa ravnog Cetinja...", bio je naki 'odža, a ne, daleko bilo, hodža. Njihovi nasljednici su skoro palili u Knez Mihai-

lovoj ulici, jednu crvenu zastavu sa dvoglavim orlom, jer im se ona ne dopada kao ova tvoja. A tek da ti je da čuješ njihove „lirske pjesme“, koje ovih dana pjevaju u slavu ljubavi i tolerancije: „Od Glave Zete do grada Spuža/ Krvavi lanac vojske se pruža/ Pritisli Srbi turske livade / Turcima u Spuž zadaju jade. / A serdar Vule s visoke kule / Džeferdar pali, kukaju bule...“

Što se tiče Sahat kule u Podgorici, vakufu Mehmed-paše Osmanagića, odmah poslije tvoje smrti turiše krst. Vele: „luna i krst ne idu zajedno“, no doš'o i vakat da raja iste vjere neće u crkve pod istim krstom.

Rafet sad izgubio volju tuda da prolazi, no u širokom luku Sahat kulu obilazi, iako istu ovi tvoji iz TIKE obnoviše.

O sultane sine, Abdul Hamida I i francuskinje Ami Dibuk de Rivera, zbog čega te prozvaše „Hrišćanskim Sultanom“, mnoge ti administrativne, fiskalne i vojne reforme sprovede, ukinu i janičare, a za vrijeme tvoje vladavine Osmansko carstvo izgubi mnoge teritorije. Tvojim reformama suprostavljali su se i Bošnjaci iz Bosne, koje je predvodio Husein-kapetan Gradašćević, zvani Zmaj od Bosne, a njemu se pridružila i većina sandžačkih Bošnjaka. Vjerovatno si ih ti nazivao „ludacima“ koji protiv Porte i cara bunu digoše.

E, moj sultane Mahmude II, raja k'o raja, umiriti se ne dâ. Možda se i ovo događanje naroda dešava zato što godina počinje januarom. Da je april, i još prvi, sve bi bilo drugačije. Ove što tvoje zastave crtaju, vladar Karadaga nazva „ludačkim pokretom“. Pa mi na pamet pade rahmetli Ned Ludd, kada je lomio mašine videći u njima zlo zbog kojeg su radnici početkom 19. vijeka ostajali bez posla. Njegove sljedbenike koji su se borili na taj način protiv promjena koje je donijela industrijska revolucija, vjerovatno su zvali

„ludacima“ ili „ludistma“ svejedno, a taj pokret „ludističkim pokretom“. Zato ti i rekoh na početku pisma, da se insan sporo mijenjao - jer danas evo lome monitore, a umjesto koplja poneka flaša završi na najjisturenijoj glavi suverenističkih boraca. Pošto se to dešavalo kad akšam bješe već debelo obavio kasabu, ovaj događaj u narodu osta upamćen kao „Akšam Medenih Pipuna“.

Eto, to sam imao da ti kažem. Ako ne nađem ili ne pozovete nekog od onih što im je ljepše kod vas nego kod nas, ja neću hitati da ti uručim ovu hartiju.

Eno, bate, zelena bašča, žubor potoka, hlad hurmi i hurije, koje služe razne đakonije; neka pričekaju, a do tada puno selama tebi i tvom haremu.

MANJE POZNATE RIJEČI:

nhurije - vile

ćeramida - starinski crijep

ćerpić - nepečena cigla od blata

hesapim - mislim

dunjaluk - svijet

haber - vijest

kalem - pero

divit - mastilo

Snežana Stojčevska

SLOBODAN ČOVJEK

- Ja sam slobodan čovjek. Mogu otići kad god poželim. Nijesam vezan za Crnu Goru, Bihor, moje rodno selo Hazane... Slobodno mogu spakovati svoj džak, upregnuti konja i otići – mislio je Simo dok je motao duhan i sjedio na tronošću pored ognjišta u kući svoga oca, a koju je naslijedio nakon njegove smrti.

- Ako sam ovdje rođen, ne moram ovdje i umrijeti – počeo je govoriti naglas, kao da uvjerava duh svog oca, koji ga je htio tu zadržati.

- Kamen teži svom mjestu – čuo je očev glas.

- Kamen teži svom mjestu, ali čovjek nije kamen – želio mu je odgovoriti, a, u suštini, samo je njihao glavom.

U tišini je ispušio cigaru, a onda ugasio petrolejku i legao na slamaricu. Dugo nije mogao zaspati, mučila ga je misao: Što je ono što mi ne dozvoljava da krenem sa ovog mjesta?

Do sada je nekoliko puta neuspješno pokušavao. Prvi put je stigao samo do susjednog sela, kada ga je neka nevidljiva sila poput neprobojnog zida zaustavila. Na mjestu se skamenio, stajao tako nekoliko minuta, možda i nekoliko sati, i tek kad je sunce počelo zalaziti, okrenuo se i vratio natrag. Drugi put je stigao do Petnjice, za tren se osjećao tako slobodnim, poput sokola u nebeskom prostranstvu... ali, već u sljedećem trenutku ga je nešto tako presjeklo da nije napravio ni koraka dalje. Okrenuo se na drugu stranu, kao da je htio izbaciti iz sebe svu brigu. Sjutra je novi dan, pokušaću ponovo, nema sile koja je jača od ljudske volje – pomislio je i prepustio se snovima.

Sanjao je kako, jašući na konju, prolazi kroz poznata sela: Vrševo, Tucanje, Lješnicu, Bioču, pa preko rijeke Lim, onda šumskim putevima do Kolašina i dalje... Jahao je bez straha i zaustavljanja, i na kraju stigao do mora. Ovo beskrajno plavetnilo se širilo u nedogled i zvalo ga. Žarko sunce je grijalo. U jednoj kolibi na brijegu primijetio je starog ribara koji je nizao ulovljenu ribu na konop i niz vješao na verandu. Imao je neki čudan osjećaj kao da se znaju cijelog života, kao da mu je neki rođak ili predak. Prišao je ribaru, osjetio da mu se može povjeriti, i počeli su razgovarati. Govorili su o svemu.

–Mogu li ljudi biti slobodni? – pitao je starca nakon duge dvojbe. Starac se, sa pogledom usmjerenim prema moru, zamislio i pustio da poput proljećnog povjetarca prođe koji tren, te mu odgovorio:

– Slobodan možeš biti samo ako naučiš voljeti bezuslovno, ako si srećan sa time što imaš, ako možeš otići, ali odlučuješ ostati...Baš kao što je govorio moj djed i njegov djed: Kamen ostaje u svom mjestu...

Kroz Sima su prošli čudni žmarci, a znao je da to nije ni od morskog vjetra, ni od hladnoće koja je sa zalaskom sunca polako stizala.

Odjednom se nebo obojilo u ljubičasto, a lik starca je polako blijedio i nestao. Simo je postao svjestan da je ovo bio san. Probudio se u zoru. Oznojen i nemiran, još neko vrijeme nepokretno je ležao i razmišljao o tome koliko su živi i realistični bili san i starčeve riječi... Je li, možda, ovo bio njegov đed, neki prorok ili svetac? Sjećao se đeda kao kroz maglu, bio je premalen kad je on umro. Ali su mu živa sjećanja na žene koje su tugovale i naricale na pogrebu. Tada je nešto puklo u njemu, otvorila se pukotina kroz koju

je ušlo svjetlo. Odlučio je ostati! I odmah se osjetio laganim poput perja. Lagan i slobodan. Ustao je, spremio malo hrane u torbu, uzeo štap i zajedno sa svojim psom krenuo stado na pašu. Pašnjak vrševskih brda se zazelenio, ispod Bukovih strana, u starom drvenom koritu žuborila je bistra voda Prskvac, nadaleko čuvenoi izvor. To je sve što treba ovcama da su zadovoljne.

Nije prošlo mnogo vremena od te presudne noći, a Simo je pronašao dobru, vrijednu i lijepu ljubiu. Oženio se bez velikog veselja, zato što nijesu prošle ni dvije godine od očeve smrti. Kao lastari paprati il' ranog cvijeća u proljeće, potekla su djeca jedno za drugim, tri sina: Mladen, Jovan i Todor.

Prolazili su dani, život je ušao u dobro utvrđenu rutinu i Simo nije imao vremena misliti o svijetu koji je ostao netaknut njegovim očima. Samo bi se ponekad prisjetio misli koju mu je starac rekao u snu. Kako vrijeme leti – govorila je njegova baba i on se u to svakodnevno uvjeravao. Zaista je bilo tako: djeca su rasla kao trava; samo se okreneš, evi ih, oni narasli i spremni su za ženidbu! Svijet je njihov, kao i budućnost koja dolazi, i brzo će i njih pohoditi misli kako da taj pusti svijet otkrivaju. Ali, ovo je Balkan, ovdje tresu ne samo zemljotresi, nego i ratovi! Ovo je bure baruta za koje ne znaš kad će prasnuti!

U krv i u med je potopljena ova zemlja i zbog toga je i nestvarno lijepa i toliko poželjna i svako je želi osvojiti. Umjesto na svadbe, sinovi su otišli u rat. Ali, Gospod je veliki, i kao što su otišli, tako su se i vratili! Silni junaci! Njih kuršum ne pogađa, sablja ne siječe, mjesto ne drži.

Nakon rata mnogi su u blizini gradova prodavali imovinu za badava. To su čuli Simovi sinovi i odlučili kupiti njive

i imovinu u Kumanovskom polju, ali nijesu znali kako da to kažu ocu. Od malena ih je učio da kamen stoji na mjestu i da jabuka ne pada daleko od stabla, da svaka ptica svome jatu leti... Zbog toga su se plašili njegove reakcije. Simo nije bio nimalo iznenađen kada su mu sinovi, spuštenih glava i sa strahom u očima, rekli da postoji jedno imanje koje žele kupiti parama koje su zaradili u vojsci, te da žele početi svoj život i stvoriti svoja ognjišta daleko odavde. Daleko, tamo gdje je plodna zemlja, blaga klima i gdje su veće šanse za ljepši život. Na njihovo iznenađenje, Simo se bez dvojbe složio, ali samo pod jednim uslovom. Tih nekoliko sekundi, dok su čekali šta će im reći, bile su duge kao godine!

– Možete otići, imate moj blagoslov. Gospod neka vam bude milostiv, ali ne možete otići svi! Vašoj staroj majci se broje dani. Jedan od vas mora ostati sa mnom i pomoći, brinuti o njoj i meni. Neko mi mora dati vodu, zakopati me, zapaliti kandilo...

Braća se pogledaše, i sa radošću i sa tugom. Radost što mogu otići za obećanom srećom i slobodom, a tuga što se moraju rastati. Nikada se nijesu rastajali, ali eto, sada je došao i taj dan. Nije trebalo govoriti dalje – znalo se ko mora ostati! Prvorođeni Mladen. Tako je i bilo, a Jovan i Todor odoše. Nakon kratkog vremena, od tuge za njima, na onaj je svijet otišla majka. Jovan i Todor su ostvarili što su naumili: nova ognjišta, familije, a Mladen se nije ženio i ostao je sa Simom, ostaralim ali krepkim i žilavim. Nije odustao od posla, slobodu je tražio na livadama među ovcama. Otkako mu je umrla žena, sam je muzao ovce, pravio sir i kajmak, a Mladen je bio zadužen za teže poslove: oranje, kosidbu i spremanje zimnice. Čuvenu šljivovicu su pekli zajedno. Bili su srećni i zahvalni Bogu za sve što imaju.

Približavao se Simo stotoj godini, i svi su očekivali njegovu skorbu smrt. Znao je to. Jedne novembarske noći, opet je sanjao isti san iz mladosti; opet se sreo sa starim ribarom koji niže morske ribe za sušenje. Simo, sada i sam starac, koraknuo je ka njemu na verandu, da porazgovaraju kao stari prijatelji. A kad su im se oči srele, ugledao je vlastiti lik kao u ogledalu. Starac – mudrac, svetac ili prorok, onaj koji mu je savjetovao kako postati slobodan čovjek sa srećnim i dugim životom, bio je on sam! Umjesto da svene od godina, Simo je procvjetao. U njega se uselilo nešto neočekivano, novi elan, životna radost. Hodao je za ovcama kao da je mladić. Preko noći su mu nikli treći zubi. Seljaci su mu iskazivali veliko poštovanje i dolazili kod njega zbog svojih muka i nevolja, zbog savjeta, a Simo je, poput starca iz sna, govorio upravo ono što je za njih bilo ljekovito i od pomoći.

Jednog dana Simo je otišao u šumu po drva, i tu mu je put presjekao medvjed. Učinilo mu se da vidi pogrbljenu staricu, naglunu i zamagljenog vida. Kako i ne bi kad je već trošio sto sedmu godinu života! Zažmirio je na tren, a kad je otvorio oči stvarno je ugledao veliku smeđu mečku. Hitro se snizao na zemlju i napravio se da je mrtav. Medvjedica mu se približila, pomirisala ga, izlizala ga po licu i – otišla! Još je dugo vremena nepomično ležao kako bi bio siguran da se medvjedica neće vratiti. Strah je došao kasnije kad je sjedio pored ognjišta. Tada je pomislio šta se sve moglo desiti. Popio je jednu čašu rakije da se smiri, ali srce mu je sve brže kucalo, sve dok nije prestalo kucati zauvijek. Bar se tako pričalo. Ali su drugi tvrdili da je Simo preživio medvjedicu, a poslije umro u snu. I to uz vatru. Jedna je žeravica iz ognjišta pala na deku, zapalila je. Simo

je spavao, sanjao, i od dima umro. Dok je gorjela vatrena zublja, on se spokojan predao bogu.

Kažu da je od te noći svako jesenje nebo u zavičaju lju-
bičasto, a oblaci titravi kao crte na Simovom licu. Titraju i
polako nestaju kao on dok je putovao među slobodne duše.

Mirsada Bibić Šabotić

OBEŠČAŠĆENA

Sivilo oktobarske magle prekrivalo je vrleti Breze ne dajući suncu, koje je polako zalazilo, da pomiluje tek pokoju travku, skrivenu iza hladnog kamenja. Mlada Elda je mačugom tjerala goveda, koja su tog dana bila posebno nemirna i često prelazila ogradu i pasla na tuđem pašnjaku. Majka ju je često korila govoreći joj da mora biti pažljivija, jer ne može više da trpi komšiju koji joj često prigovara da Elda namjerno pušta krave u njegove pašnjak. Posljednji put joj je zaprijetio da će joj goveda gurnuti niz obližnji krš.

Eldina majka je bila udovica. Kada je Elda imala godinu dana, njen otac je nastradao u vojsci. Navodno je pucao sebi u grudi. Hasna, Eldina majka, nikada nije povjerovala u tu priču. Niti je imala snage, niti volje da se pobuni. Živjela je sa sumnjom da joj je muž ubijen. Nije imala zaštitu ni od koga. Muž joj je bio jedina, a, u to vrijeme, najveća podrška je bila porodica...

Krave su se teško kretale ispred Elde. Vrijeme im je bilo za mužu. Već ogladnjela, Elda ih je nervozno udarala prutem sa namjerom da ih natjera da požure, jer joj je trebalo pola sata hoda da stigne do kuće. U jednom trenutku, iz šumarka, pojavi se komšijin sin. Bio je to dvadesetogodišnji mladić. Zvali su ga Beljo. Taj nadimak je dobio dok je bio još dijete. Imao je svjetloružičastu kožu, kosa mu je bila svijetla i tanka, a kroz zjenicu su mu se crvenjele mrežnice.

Kada ga vidje, Elda se unespokoji. Beljo je išao ka njoj, a učinilo joj se da su mu zjenice crvenije nego inače. U desnoj ruci je držao polupojedenu jabuku, a u lijevoj ogroman

prut. Iz ustiju mu se slivao sok od jabuke i doticao okovratnik izbljedaše košulje. Krezavi zubi su mu se nazirali ispod tankih usana.

- I danas su vaše krave harale po našem pašnjaku – zavika on bacajući ostatak jabuke.

- Danas nijesu, vala, čuvala sam ih, nijesam im dozvolila - tiho reče Elda.

- Sad ćeš da platiš – sad već grubo reče Beljo i krenu prema njoj.

Elda se zbuni, srce poče da joj lupa i jedino što učini, čučnu držeći ruke nad glavom. Očekivala je udarac, ali ne. Beljo je gurnu, leže na nju, skloni joj mahramu sa glave i poče životinjski da je steže. Pokušavao je da joj odveže ućkur na dimijama. Elda je vrištala, sklanjala mu ruke sa sebe, ali je udarac po glavi ošamutio. Bila je u polusvjesnom stanju. Osjetila je kako joj Beljo skida dimije. Smogla je snage i opet počela da vrišti. Demonijačna požuda zahvati ovog mladića i on je podiže, udari je snažno još jednom po glavi. Elda se skotrlja, udari glavom o obližnji kamen i izgubi svijest.

Kada je otvorila oči, bio je već mrak. Tresla se od hladnoće. Njene dimije su bile bačene nedaleko od nje. Osjećala je strašnu bol u glavi, ali i među nogama. Sjetila se šta se desilo. Pogledala je svoj donji dio tijela. Krvi je bilo po njenim butinama.

Niz brezovačka prostranstva začuo se bolan krik jedne šesnaestogodišnjakinje koja je bila žrtva neljudskosti uobličene u muškoj pohoti i strasti.

Niko je nije potražio, čak ni majka. Niko... Nije ni čula medenice sa vrata goveda. Shvatila je da su goveda, vjero-

vatno, sama otišla kući. Čudila se što je majka nije potražila. Okrenula se oko sebe. Nije bila na mjestu gdje je napao Beljo. On je odvuкао da ne bude odmah pronađena...

Pustoš, strah i samoća rlmili su joj dušu. Krenula je, ali u suprotnom pravcu od kuće. Kao dijete, sklanjala se od kiše u obližnjoj pećini. Dok je grmljavina odlijegala vrletima, pećina joj nije bila samo spas od kiše. Tu je birala trenutke da bude sa svojim ocem. Trebao joj je, kao i što joj je trebao noćas, da je zaštititi, da je uda, da uživa u unučadima. U njenom sjećanju, otac je imao brkove, bio je crn i sa punačkim i rumenim obrazima. Posebno crn, jer su njene komšije bili svi bijeli, i kosa im je bila bijela, vjerovatno su bili albini. Oduvijek ju je bilo strah od njih, oduvijek,i, eto, taj strah nije bio bezrazložan, nije...

Hladnoća koja je izbijala iz stijena pećine, još je više uznemiravala. Sklopila je oči i pred njom se opet pojavi njen otac. Međutim, više nije bio crn i mlad. Sijeda kosa mu je prekrivala lice, a obrazi više nijesu bili crveni, dobili su neku surovu modru boju. Jecaj iz Eldine duše zatvarao je pukotine pećine. Zaboravila je na hladnoću spolja, njeno srce je postajalo sve hladnije i hladnije.

Neizmjenično su joj se u svijesti pojavljivala dva muškaraca. Ovaj drugi je bio Enko, mladić kojem se obećala ljetos. Planirala je da zimus izatka još jedan ćilim i na proljeće da se uda. U tom njenom bunilu, tišina je vriskala iz njene duše. Shvatila je da se ne može udati za Enka, i ne samo za Enka, već ni za koga. Ko će nju sada, obeščašćenu? Znala je šta je to djevojkaluk, znala je da je za muškarca to najveća vrijednost. Nestala je njena ljepota, njen vitak stas, njena plemenita duša, sve je otišlo sa kapima krvi iz njenog tijela, sve...

Počela je da vrišti i razbija strašnu tišinu u pećini. Udara la je glavom o zidove, čupala se za kosu. U toj beskonačnoj boli, pomanjale su se oči njenog oca i Enka. Zaspala je sa željom da se više nikada ne probudi.

- Evo je, evo – u polusnu je Elda začula muški glas.

Snažne ruke su je podigle i iznijele vani. Jutarnje sunce joj zasijeni oči. Bila je u rukama Beljovog oca. Počela je da vrišti, da se trza. Strah joj opet zarobi dušu. Snažno je odgurnula čovjeka od sebe, čovjeka u čijim venam teče krv demona koji joj je zasnagda uništio život. Zagrlila je svoju majku koja je uplakano stajala pored nje. Kao kroz maglu čula je majku koja je govorila da su je tražili svu noć.

Odveli su je kući. Mjesec dana Elda nije ni sa kim progovorila. Živjela je u svom svijetu bola i patnje. Po selu se pročulo da je poludjela, da je nagazila na nešto. Vodili su je kod hodža i popova, ali bezuspješno. Elda je ćutala i sanjala svog oca. Enko joj više nije bio u snovima. Nestao je sa kapima krvi iz rane koju joj je napravio Beljo. Jednog dana je smogla snage i majci ispričala šta se desilo.

Kao što nije mogla da traži pravdu za svog muža, Hana je i ovdje morala da stegne srce. Beljo je bio vjeren i na proljeće je trebao da se ženi. Na kraju krajeva, ko bi povjerovao Eldi, siročetu sa kojim se život poigrao? Niti je imala amidže, niti daidže, a tetke su joj živjele daleko u Sjenici. Ona je žensko, ona treba da ćuti i trpi, takav je zakon, zakon nazvan zlo!

Elda je zaboravila na Enka i na sve mladiće koji su je prosili. Morala je tu bruku da sakrije na način što se nikada neće udati. Najlakše je tako.

Godine su prolazile, Beljo je dobio četvoro djece, koju je Elda sretala dok bi išla za govedima. Kada je najstarija Beljova ćerka poodrasla, čak joj je Elda pomagala da izatke ćilim za

miraz. Na svim dešavanjima u selu, zvali su Eldu da pomogne. Mislili su da nije normalna i koristili su to da bi zadovoljili svoje potrebe. Da, po selu i šire, pročulo se da je luda...

Niko nije znao da Elda svaku noć u snu razgovara sa svojim ocem, niko...

Poslije majčine smrti, ostala je sama. Dalji rođaci su je pronašli i udali za jednog šezdesetogodišnjaka. Na gradskom groblju u Peći, zarastao u korijenju, svjedoči jedan mezar o surovij sudbini čovjeka koji se našao u nemilosti jednog vremena. To je Eldino mezarje. Zaboravljena je, niko nije osjetio njenu bol i patnju, niko nije saznao šta se još desilo na vrletima Breze jedne oktobarske večerji. Niko, samo Bog i moja ljudska duša. A Zemljom i dalje šeće po jedan Beljo, i šetaće, jer je čovjeku usud da sve vrijedno, nevino i plemenito okalja svojom poganštinom.

Zećo Zlatko Tutić

PRIČA BEZ NASLOVA

Postoje velike priče i male priče. Veličina priče ne zavisi od veličine teksta, ambijenta, okolnosti, likova i ostalih akcesorija koje stvaraju privid velikosti, već od poruke koju ta priča šalje čitaocu. O veličini ove priče prosudićete sami.

Priča koja je pred Vama neće Vas učiniti ni pametnijim, a ni pismenijim, ali siguran sam, učiniće Vas nesretnijim. Paradoksalno na prvi pogled, ali zašto ovo kažem? Pitanje i odgovor su veoma prosti. Zamislite i budite pošteni prema sebi i recite, kad je pročitate, da li je ovako nešto moguće u današnjem vremenu? Siguran sam će odgovor biti negativan. Zato nas ova priča i čini nesretnijim, jer gubeći ovakve vrijednosti mi gubimo i ono ljudsko u nama.

Ovom pričom želim da od zaborava iščupam jednu epizodu o dobrim ljudima u lošim vremenima. Priča je započeta davne 1941. a trajala je do 1947. godine.

U praskozorje Drugog svjetskog rata, najveće tragedije u istoriji ljudskog roda, strah i zebnja su nastanili dušu svakog čovjeka u Rožajama. Znali su mudri Rožajci da sukob između rase (Njemačka), kase (Amerika) i mase (Rusija) neće mimoići ni Rožaje, ne zbog njih samih ili "važnosti" Rožaja, već zbog "lokalnih i regionalnih podizvođača ratnih radova", odnosno, naoružanih grupa i pojedinaca koji su u ime vjere, ideologije i koristoljublja krstarili ovim krajevima. Nacrtale su se nove granice i iskopali su se rovovi. Bila su to teška i opasna vremena. Rožaje je pripalo albanskoj okupacionoj zoni; bio je tu i jedan italijanski garnizon koji se, ruku na srce, nije mnogo bavio ratovanjem. (Ovako široka

ekspozicija je neophodna da bi se shvatio kontekst, suština i poruka ove priče.)

Preko puta Kučanske džamije u Rožajama, u kući izgrađenoj 1903. godine u kojoj danas živi peta generacija Bećiragića, starog i uglednog bratstva Rožajskih starosjedioaca, koji su tradicionalno mirisali na fini, mekani i tolerantni bošnjački islam, te 1941. godine živjela je podstanarski jedna pravoslavna porodica iz Berana. Kako kaže osamdesetšestogodišnji Suljo Bećiragić, porodica je došla ovamo da se spasi od četničke pohare, a brzo je osjetila strah zbog dolaska albanske vojske u Rožaje. U atmosferi tjeskobe i neizvjesnosti, ta porodica, čijeg se prezimena Suljo ne sjeća il' neće da kaže, jednog je dana odlučila da napusti Rožaje i da se nekako probije do, za njih, sigurnijeg odredišta – Kraljeva. Znali su da rat donosi nove okolnosti, nove prijetnje i strahove. Rat, takođe, stavlja na probu naše lične definicije dobra i zla. Pravoslanu porodicu iz ove priče nije bilo strah od Rožajaca, ali treba razumjeti i tu porodicu, em su pravoslavci, em su došljaci. Realno, to je tako. Svugdje u svijetu strah manjine od većine je konstanta, pa tako i u ovom slučaju. Njihov strah je, što se tiče Rožajaca, bio nepotreban, jer su Rožajci sve vrijeme trajanja rata brinuli o komšijama pravoslavcima, primajući ih u svoje kuće. O istinitosti ove tvrdnje postoje mnoga publikovana svjedočenja pravoslavaca iz Rožaja.

Pripreme za odlazak te porodice su obavljene, tiho, sa velikim strahom i u žurbi. Neprimjetno su, iza ponoći, napustili Rožaje.

– Čitavu noć je majka dovila, molila se Allahu dž. š. da ova porodica bezbjedno stigne do Kraljeva – priča Suljo. – Ona je rođena i rasla je uverujućoj porodici i udala se u isto

takvu vjerujuću porodicu za Šabana Bećiragića, koji je poginuo na Kacuberu 1942. godine braneći Rožaje. Šabanaginica, kako su je svi zvali, bila je rodom iz Plava, od čuvenih Redžepagića. Dobro je znala Šabanaginica da i pravoslavka, kao uostalom i ona sama, dijele iste vrijednosti: ljubav i brigu za svoju djecu i porodicu.

Odlazeći iz Rožaja, porodica kod Šabanaginice ostavi jedan zavežljaj: Šabanaginice, ovo ti ostavljamo na amanet. Jer, ako nam ovo bilo ko nađe, može nas glave koštat'. Bolje da je kod tebe. Ako preživimo i ako se ikad vratimo, vratićeš nam to – bile su riječi te pravoslavne žene izgovorene tiho i u strahu.

Vratićete se, akobogda, i hairli vam put – rekla je majka i ispratila ih. Majka je uzela zavežljaj i stavila ga u svoju seharu u kojoj je bilo njeno djevojačko ruho i sprema koju je donijela kada se desetak godina prije toga udala.

Sehara se rijetko otvarala i imala je poseban status i mjesto u svakoj muslimanskoj kući. Zavežljaj je, kako se sjeća Suljo, bio povelik i bio je zavezan crvenim kanapom.

Rat je bio i prošao, mnoge su se stvari promijenile. Ova se epizoda počela zaboravljati. Život se odmotavao i išao nekim svojim tokom, a Suljo je od dječaka postao skoro pa momak. Tada su, živo se Suljo sjeća, iznenada i kako to obično biva, u avliju Bećiragića ušli neki nepoznati ljudi. Ispostaviće se da su bivši podstanari-pravoslavci koji su nekako preturili rat. Šabanaginice, sédi li nam ono što smo ostavili kod vas '41. godine? – pitala je nekako ispod glasa pravoslavka sa početka ove priče. Sédi – rekla je moja majka tiho, tek kad je prepoznala bivšu podstanarku – sjeća se Suljo. – Majka je donijela zavežljaj i predala ga sa mirnoćom koja se može protumačiti kao skidanje velikog tereta i za-

vršavanje nekog velikog posla. Trenutak predaje zavežljaja se obavio krijući, nekako tiho, svečano i na brzinu, jer strah je bio isti kao i kada se zavežljaj predavao na amanet.

Bogoti, majko, kaži mi šta je bilo u onom zavežljaju, pitao je Suljo svoju majku desetak godina nakon toga. Nisam otvarala zavežljaj, ali mi se čini da sam pod rukama osetila da je bio neki nakit, rekla je majka ustežući se, jer u njenom sistemu vrijednosti sa amanetom se ništa ne mjeri i o tome se ne priča. Kao i kad se zavežljaj davao pod amanet, i kad se nakon toliko vremena vraćao, ni Šabanaginica ni pravoslavka nisu otvarale zavežljaj da se "provjeri" sadržaj. Znale su ove dvije žene šta znači amanet; znale su da u toj jednoj riječi staje i obraz i čast, i poštenje i još mnogo toga.



FOTO ALBUM

U petnjičkom Centru za kulturu (18.09.2020), održana je promotivno edukativna tribina na kojoj je promovisan zbornik priča "Odlivanje Bihora" i uručena nagrada Tijani Rakočević za prvu priču Festivala 2020.

- Zahvalna sam na pažnji koju je skrenulo ovogodišnje proglašenje dobitnika, tim prije što sam, pišući nagrađenu priču, vidjela priliku da progovorim jezikom svog mjesta – jer Šaov do pripada meni jednako koliko i glavnoj junakinji ili mom djedu, jer vjerujem da je neprekidni krug stradanja moguće prekinuti samo dobročinstvom, a vi to na najljepši način promovirate - kazala je Tijana Rakočević.

Nagradu prvongrađenoj, u ime Zavičajnog kluba Bihor Luksemburg uručio je koordinator za Petnjicu Enver Rastoder. On je podsjetio da ZK Bihor godinama brine o humanitarnim i kulturnim potrebama Zavičaja i uspješno predstavlja domovinu u Evropi.

Ostali dobitnici nagrada, Safet Sijarić, Ulvija Mušović i Fajko Kadrić, usljed predostrožnosti od korone, nijesu mogli prisustvovati dodjeli priznaja, ali su pročitane njihove poruke i emitovana video obraćanja.

Autor trećenagrađene priče, Ulvija Mušović uputio je pismo sa pjesmama koje je pročitao i nagradu primio njegov prijatelj, glumac, Izet Mulabegović.

- "Žao mi je što nijesam sa vama, u atmosferi koju samo vi umijete stvoriti. Čestitam.

Ponosim se time što je i moja malenkost, barem mali dio misije Festivala. Upravo mislim da je ovaj termin "misija" odgovarajuća kvalifikacija za duhovnu renesansu Bihora, koju uspješno sprovodite duže od decenije. Molim Vas da novčani dio moje nagrade za priču "Vrijeme pogani", primite kao donaciju i skromnu podršku relizaciji programa Festivala priče inspirisane Bihorom"- poručio je Mušović.

Tri nagrade Festivala priče "Zavičajne staze" sastoje se od plakete, diplome i novčanog iznosa. Novčani iznos za III nagradu obezbijedilo je Bošnjačko vijeće, pa se nakon uručenja, prisutnima u ime Vijeća i Predsjednika Ejupa Nurkovića obratio Mirza Luboder. Nagrade Safetu Sijariću (Sarajevo) i Fajku Kadriću (Kalesija), prosljeđene su odgovarajućim pošiljkama - saopštili su organizatori.



Plakete festivala





Rebeka Čilović, Sait Šabotić, Anđela Jovičević Brajović





Mr Esko Muratović



Anđela Jovičević Brajović
prof. solo pjevanja



Mr Sait Šabotić, dobitnik povelje KazivArt



Andela, Dijana, Ljerka Petković, Rebeka, Melita Malezić i Isljam Ćeman





Izet Mulabegović



Mirza Luboder



Enver Rastoder: Hvala Zavičajnom klubu BIHOR za brojna dobročinstva



Enver Rastoder i Tijana Rakočević



Dijana Tiganj i Edin Smailović



Mirsad Rastoder



Dragana Popović



Aldemar Ibrahimović



Dragana Erjavšek



Rebeka Čilović



Dr Draško Došljak

UNIVERZALNA ISTINA O OBIČNOM ČOVJEKU

Osvrt na Zbornik „Bihorski dunjâ“
(Izbor sa devetog konkursa za
neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom)

► **Nađa Durković**, profesorica književnosti

Čitalačku impresiju nad zbornikom priča Bihorski dunjâ započinjem od naslova, važnog konstitutivnog elementa svakog književnog teksta. Poznato je koliki je njegov značaj u formiranju horizonta čitaočevog očekivanja. Ekspresivan naslov usmjerava pravac čitanja, sabija smisao iskazanog do jezgra, zagoneta i udara pečat na umjetnički svijet knji- ge. *Bihorski dunjâ* - odlično je pronađen i sveobuhvatan naslov. Naime, dunjâ je arapska riječ koja znači - svijet, ovaj svijet. Kontrapunkt sintagmema čine *Bihor kao ovaj svijet* i, napore- do, *Bihor i ovaj svijet*. Konceptualizacijom zavičajne matrice pronalazi se prostor za ovosvjetske fenomene.

Već devetu godinu zaredom, konkurs za neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom podstiče stvaraocce iz Crne Gore i regiona da se ogledaju u naratorskom majstorstvu na zada- ti temat. I ovog puta je tematsko-značenjski poziv (konkurs) rezultirao raznorodnim poetičkim odgovorima na izazov. Dvadeset i tri priče zbornika *Bihorski dunjâ* umjetničke su vizije identifikacije raznorodnih naratora s prirodom, lju- dima i jezikom Bihora. Identifikacija i identitet lingvistič- ki, a i psihološki gledano, imaju zajedničke korijene. Ono što u psihologiji nije do kraja razjašnjeno, jeste pitanje da li je identitet tek prosti zbir ranijih identifikacija. Odgovor

na to pitanje nije precizan, ali ono što jeste izvjesno - identitet predstavlja onaj stabilšući osjećaj sebe. Prema jednom psihološkom tumačenju identitet je „istovjetnost u bitnim, određujućim svojstvima“, što se obično, uopšteno uzev, najčešće povezuje sa jezikom i tradicijom - to je svojstvo koje predstavlja sponu pojedinca s kolektivom.

Građu za različite umjetničke proseedee u zborniku *Bihorski dunjâ* čine Bihor i Bihorci, lokalne osobenosti i specifičnosti tog kraja, ali je prestavljeni svijet u najboljim pričama univerzalna istina o običnom čovjeku sapetom egzistencijalnim mukama, a klaustrofobičan čitalački doživljaj najbolja potvrda umjetničke sugestivnosti. Pošto živimo brzinu, i u takvom životu brzo gubimo kontakt s tlom, nije lako registrovati šta to novi naraštaji treba da prihvate od prethodnih. Zbog toga, česti motivi u pripovjetkama ove zbirke jesu (ne)mogućnosti susreta svijeta tradicije i svijeta modernosti; sudar statike, rutine, laganosti i besomučne dinamike, svijeta koji buči negdje van bihorskih okvira. Motivi priča: sudbina žene, siromaštvo, ratni sukobi koji rađaju strah i mržnju, mali čovjek sa svojim patnjama („može li iko u ćorilu tome živjeti“, prvonaagrađena priča Tijane Rakočević *Jedna usta manje*), elegični narativi o neproživljenom životu („simboli razura i odlaska bez povratka“, drugonagrađena priča Safeta Sijarića *Slučaj u potkrškoj krčmi*) prikazani su kroz ubjedljive dijaloge, uz precizno psihološki portretisane likove. Dakle, ništa novo pod nebom iznad Bihora – isti bolovi, iste tuge, ista borba za golu egzistenciju, ista vjera u čovječnost. Ono što je svježije i uvijek novo u odgovoru na konkurs, jeste umjetnička vještina da se autentičnom pričom prikaže bihorski dunjâ. Uz poštovanje konvencije žanra i tematskog okvira većina priča „uhvatila“ je atmosferu prividne ogoljenosti, a suštinskog obilja.

U umjetnički najuspjelijim pričama ovog zbornika izuzetnu vrijednost čini jezik. *Bihor je jezik*, kaže se u uvodu zbirke, i jezik jeste srž, izvor i utoka. Gusta i bogata leksika zaslužna je za ubjedljivo oslikanu atmosferu. Pored obilja arhaizama i neologizama, tu je i posebna melodija i sigurnost rečenice u najuspješnijim proznim minijaturama.

U pokušajima bližeg određivanja prostora zbirke *Bihorski dunjâ*, u ovom slučaju i njene namjene, moglo bi se poći od odrednice zavičajna ili regionalna književnost. U najširem smislu riječi, to je književnost izrasla iz osjećanja povezanosti s rodnom grudom. No, sam taj termin nauke o književnosti (neki teoretičari ga priznaju, neki pak ne) podložen je preispitivanju. Kada je to istinska književna vrijednost podnosila termin regionalno?

Geografski region Bihora posredovanjem umjetnosti približio se i najprobirljivijim čitaocima, a crnogorska književna scena postala je razuđenija i bogatija.

Sami zbornik priča *Bihorski dunjâ*, može dobiti samo pozitivnu recenziju, a ideja o konkursu pohvale, uz želju da se istraje.

SVIJET RAZLIČITIH SUDBINA

Osvrt na Zbornik „Bihorski dunjâ“
(Izbor sa devetog konkursa za
neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom)

► **Ljerka Petković**, profesorica književnosti

Najnoviji zbornik priča koji prati nagradni konkurs „Zavičajne staze“ i ove godine otvara svoje stranice čitaocima. Ako ga pročitamo u jednom dahu, ponijećemo utisak da se radi o jednoj cjelini, iako se priče tematski i stilski razlikuju, i u tom bogatstvu različitosti prepoznaćemo život – u Bihoru, u Crnoj Gori, na Balkanu.

Tri prvorangirane priče, i četvrta koja se nagrađuje za autentičnost pripovijedanja, uvode nas u svijet različitih sudbina i životnih priča, kojima se zatim pridružuju i ostale koje su zavrijedjele da se nađu u ovom izdanju.

U prvonagrađenoj priči Tijane Rakočević „Jedna usta manje“ srešćemo rat kao izazov i ženu kao stub – univerzalne teme pretočene u tragičnu sliku preživljavanja, stradanja, umiranja, ali i života koji se nastavlja, koji teče i melje ratno vrijeme i ljude u njemu. Jezik, dijalekatski obojen, zvučan, bujan i šarolik, istovremeno je prepreka o koju zapinje čitaочеvo razumijevanje teksta, ali i izazov koji traži pažnju i pobuđuje želju da se uđe u taj svijet, samo naizgled dalek i stran, a u suštini blizak i razumljiv kao svaka borba za spas golih i praznih ruku.

„Slučaj u potkrškoj krčmi“ Safeta Sijarića priča je kojoj je žiri dodijelio drugu nagradu. U njoj sve vrvi od riječi kojima se vješto oslikava atmosfera napuštenog i u korov zaraslog

kraja, a kojima se želi nadjačati tišina ljudske pustoši i praznine. Na kraju, scenom koja remeti prividni mir, autor pokazuje naličje života. Ispričana u prvom licu, priča je prepuštena nepouzdanom naratoru koji kroz svoju vizuru i svijest začuđeno i sa dozom deprimiranosti prenosi svoje utiske o jednom kratkom putovanju i detaljima koji ga prate.

Ulvija Mušović ove godine se predstavio prozom „Vrijeme pogani“ koja se našla na trećem mjestu. Dinamična radnja, vođena vještom naratorskom rukom, začinjena zvučnim dijalekatskim leksemema, drži čitaočevu pažnju i vodi do katarzičnog završetka jedne teške priče iz perioda devedesetih godina prošlog vijeka, indirektno vezane za rat u Bosni, a direktno za ljudska stradanja i patnju. Jednostavnim mislima glavnog junaka, ali i drugih aktera ove priče, Mušović slika raspolućenost svijeta na tamnu i svijetlu stranu, dozvolivši da dobro pobijedi i da odškrine vrata prema nekom boljem i pravednijem svijetu, ali istovremeno ne skrivajući ni gorak ukus poraza.

Kako reagovati na saznanje o teškoj bolesti, na trenutak kad se odškrinu vrata kroz koja treba da izađemo iz ovog svijeta u koji smo ušli kroz druga, pitanje je koje postavlja glavni junak priče „Vrata“ Fajka Kadrića, koja je dobila specijalnu nagradu za autentičnost pripovijedanja.

Faiz Softić nam, takođe, pripovijeda o ratu, ali ga sagledava kroz tragikomični strah glavnog junaka koji pokušava da se sakrije i izbjegne odlazak na ratište, pri čemu doseže veličinu groteske, da bi u drugom dijelu priče prevagnule tragične ratne slike u kojima strah postaje još veći i na kraju prerasta u samu smrt. Narator priču završava u istom tonu u kojem je i započeo, i u maniru modernog pripovjedačkog štiva, stvara efektnan preokret kojim priča „Strah“ dobija zanimljiv epilog.

Kako je već i samim naslovom autor Smail Jonuz nagovijestio temu svoje priče „Seobe“, čitalac se u ovom zborniku susreće sa još jednom pojavom koja je takođe univerzalna i prisutna otkako je svijeta i vijeka, a koja ostavlja tugu i prazninu u očima onih koji ostaju. Događaji i likovi se prelamaju kroz misli i pogled desetogodišnjeg dječaka, a želja za povratkom i nostalgična sjećanja doživotno su u srcima onih koji odlaze. Traganje za slobodom i vječita tema „ostati ili otići“ i danas zaokupljaju misli ljudi iz ovog kraja. U priči Snežane Stojčevske “Slobodan čovjek” ova dilema obogaćena je i bajkolikim motivima sna kojima se naracija i završava.

Biti „svoj na svome“ želja je svakog čovjeka. Ovom temom se bavi Sefadin Korać pripovijedajući o teškom životu i izgubljenom imanju koje je nakon višestrukih smrti i propadanja porodice ipak spasila ruka pravde, plativši prije toga skupu cijenu ljudskim životima. Ispričana tečno, sa interesantnim dijalozima, začinjena lokalizmima, ova priča vješto vodi čitaoca ka ishodu događaja. U preplitanju prošlosti i sadašnjosti Braho Adrović se takođe vezuje za svoje parče zemlje na kojem je rođen, a koje mu donosi mir u nemirnom svijetu, ali ga i veže za sebe, kao što tlo veže biljku, daje mu energiju i život koji teče, struji, obnavlja se, odliva i priliva, ali nikad ne poništava to ostrvo na kojem smo „svoji na svome“.

Priču-alegoriju (“Ovu priču Ćamil mi nije pričao”) o jednom izokrenutom svijetu sa mnoštvom simbola povezanih sa predmetnom stvarnošću konotativnim nitima koje sam čitalac plete u susretu sa ovim zanimljivim štivom, ispričao je Zoran Raonić.

Lišena vremenskih i prostornih odrednica, priča „Zagrljaji“ Fahrudina Sinanovića nosi poruku o snazi zavičajnih

zagrljaja koji mogu da zaustave svijet oko sebe, jer u sebi nose čežnju, ljubav i sreću kojima se suprotstavljaju površnoj radoznalosti i sivilu savremenog svijeta. Za razliku od njega, Remzija Hajdarpašić u svojoj, može se reći, skici za priču koja govori o jednom zagrljaju i o jednom susretu u Bihoru sa čovjekom, zanesenjakom, Pašom bihorskim, svodi sve na jedan topli zagrljaj, sasvim dovoljan da postane cijela priča. Sa druge strane, Zumber Muratović bavi se temom povratka u zavičaj, napušten i zaboravljen. Pokušajem da se makar u mislima vrate nekadašnji dani i godine, subjektivnom naratoru daje se prilika da opiše drugu stranu života koji se polako gasi i tone u zaborav. Refadija Pepa Abdić smjestila je čitav život u jedan kovčeg – seharu, koju je na kraju pojeo sipac zbog nebrige onih koji nisu shvatili vrijednost tog predmeta, a on je bio više od toga.

„Džanina priča“ Nikice Banića ispričana je u prvom licu i govori o ljubavnom trouglu pod okriljem jedne porodice. Djevojčica, a kasnije žena, iz svog ugla govori o braku svojih roditelja i preljubi koja ja ostavila trag i stavila pečat na njenu životnu sudbinu. Žena je u fokusu i Edina Bajramovića koji opisuje „običan dan“ jedne domaćice, žene sa sto obaveza. Sa određenom dozom humora, bogatim jezikom i zanimljivim dijalozima, on unosi dinamiku i slika portret zanimljive ličnosti koja iza brbljive brzopletosti i žene „bez dlake na jeziku“, krije borca za pravdu i zaštitu slabijih, kao za očuvanje tradicionalnih vrijednosti. I Mirsada Bibić Šabotić može se svrstati u grupu autora koji govore o životu žene. Ona u prozi „Obeščaćšćena“ ukazuje na oduzimanja časti nezaštićenim djevojkama. Ispričana sugestivnim i potresnim tonom njena priča čitaoca ne ostavlja ravnodušnim.

Šemsudin Hadrović prozom "Evlija" u susretu života i smrti, sna i jave, zemnog i nebeskog daje svoju viziju prošlog i sadašnjeg, a Senadija (Babić) Hadrović je još jedna od onih koji se bave temom rata devedesetih, prikazujući ga kroz potrebu jedne žene da spasi muža iz kandži ratnih strahota koje mu prijete. To je priča o njenoj hrabrosti i istrajnosti, ali i dokument o jednom teškom vremenu. Dirljiva "Legenda o bihorskom ćilimu" Ismeta Ika Latića takođe govori o ženi i njenoj ljubavi utkanoj u šare bihorskog ćilima. Slikovito pripovijedanje osvaja čitaoca, kao što ćilim plijeni svojim bojama, oblicima i ljepotom.

Još jednu priču o traganju za istinom, ovog puta za dokazima o smrti svoga oca, priču o dječijoj usamljenosti, izdvojenosti i toplini koja se u okrnjenoj porodici dobija od majke i djeda, poklonio nam je Dino Lotinac koji te događaje pretače u viđenje svijeta, nad kojim lebdi naslov izgubljene priče „Ja bez glave, ti bez očiju“, koja prerasta u sam život.

Pored onih koje govore o prošlom vremenu, svoje mjesto u zborniku našli su i zapisi o savremenom trenutku. Jedan od njih je i tekst Almira Muratović "Tjeskoba" koji govori o životu u vremenu korone i pokušaju ljudi da pobjegnu od nje, a istovremeno i o ljudskoj solidarnosti i slozi kad nevolja zakuca na vrata.

Glavni lik iz priče "Tri zlatnika" Dalile Pramenković svojom dovitljivošću i duhovitom mudrošću podsjeća na likove iz narodnih prča, stvarajući atmosferu bezbrižnog života, iako se radi o ozbiljnim temama i velikim materijalnim gubicima.

Autorima koji su se bavili pitanjem časti pridružio se i Božidar Proročić koji radnju pripovijetke "Tvrđava" smješta u 15. vijek i poručuje da je, uprkos smrtnoj presudi, časnije braniti stope svoje zemlje, bihorske, nego biti veliki

vezir Turske carevine. O prošlosti, u epistolarnoj formi i na sarkastičan način, kazuje i Ervin Spahić osvjetljavajući neke savremene pojave koje su u suprotnosti sa određenim istorijskim tekovinama, a u „Priči bez naslova“, koja se mogla zvati i „Amanet“, Zećo Zlatko Tutić govori o toj „jednoj riječi u koju staje i obraz, i čast, i poštenje...“

A u dvije riječi – „Bihorski dunjâ“ (Bihorski dunjaluk) stale su sve ove priče. Ispunile su zbornik borbom, stradanjem, nepravdom, pobjedama, traganjima, ljubavima, samoćom, ponosom i ljudskošću, i postale - jedan mali svijet.

RAZLIČITI GLASOVI O ŽIVOTU

TRADICIJA U SAVREMENOM KNJIŽEVNOM STVARALAŠTVU ILI AFIRMACIJA POSTUPAKA, A NE OKOLNOSTI

Osvrt na zbornik „Odlivanje Bihora“, izbor sa osmog konkursa za neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom, Petnjica, 2019.

Dragana Erjavšek,
*prof. crnogorskog
jezika i književnosti*

Zavičaj u svakom smislu predstavlja početak, ili jezikom digitalizacije: mogućnost nadograđivanja početnih podešavanja pred otvorenim vratima svijeta. U tom smislu onaj put kojim koračaju ljudi koji imaju zavičaj je uvijek, bez obzira koliko trnovit i neprohodan bio, put za nazad. U metaforičkom smislu radi se o otvorenoj karti za povratak sebi, do tačke sa koje se može krenuti iznova, rasterećeno, i uz podršku. U susretu s Bihorom postaje jasna potreba da se ovaj komad zemlje održi unutar književnih tekstova, u ovom slučaju i korica, jer, iako je van velikih ukrštanja puteva, to mjesto odiše slobodom i rasterećenjem, tišinom koja poznaje sve jezike svijeta. Taj osjećaj pripadanja prirodi nemaju oni koji svakim povratkom u domove svog djetinjstva ne prepoznaju grad u kome su odrastali.

Zbirka „Odlivanje Bihora“ je mnogo šira od svoje geografske odrednice, to je Bihor u odlomcima, Bihor u sjećanjima, Bihor u posrednim pričama i Bihor kao metafora za ljude. A najviše je susret prošlosti sa izazovima svijeta

našeg sada. Tu se to pitanje tradicije otvara lagano, kao jednačina u kojoj nikada ne možemo jednu nepoznatu umanjiti u potpunosti za vrijednost druge.

Robovanje tradiciji je teret koji u svakom smislu može da savije čovjeka do te mjere da živi tuđi život umjesto svog. U takvom poretku stvari, oslobođenom saznanja koja tradiciju ipak mogu gradirati, ne samo da pojedinac može sebi otežati život, već i svima onima sa kojima je u dodiru. Onda kad krivicu na sebe preuzimaju okovi vaspitanja, zatvorenost zajednice i neobrazovanost, ili kad se, narodski rečeno: ništa drugo i ne zna, budućnost kao da sklapa svoja krila i zatvara se u podrumu čekajući da je se neko sjeti. Zaboravljeni, tako to danas kažemo, od svijeta, ali koliko otrgnuti od onog što društvo podiže i nivelira, toliko i demotivišujuće podložno truljenju.

Sistematsko i sistemsko odbacivanje prošlosti nije rješenje, jer pitanja identiteta se ne rješavaju u hodu; za čovjeka koji ne zna sa koje je tačke krenuo, malo je važno kuda ide. Povratak početnim koordinatama je način da se svaki pogrešan korak u životu ispravi, povratak porodici, zavičaju i prvim lekcijama. Pa, ako su bile i pogrešne te lekcije, one su osnova za odgovor. Zavičaj je mjesto prvih utisaka, impresija i emocija, i kao takav je ono „primarno podešavanje“ prema kome se mjeri ostatak svijeta. Kao bolji ili gori – nevažno je. To je razlog zbog kog književnost, a ovaj zbornik jeste njena skraćena verzija, nudi svu silu tekstova u kojima se junaci vraćaju ognjištu, u kojima je porodični dom zborno mjesto, lajtmotiv, simbolički znak ili razrješenje, a rijetko kulminaciona tačka.

Raduje što u ovoj zbirci priča, a posebno među nagrađenima, dominiraju ženski likovi, snažne žene koje odgovaraju na zahtjeve patrijarhata nadržavajući ga svojom posebnošću, odanošću i instinktivnom potrebom da, kad već imaju priliku

i sposobnost, ponesu teret čovječanstva na svojim krstima. Te žene su podređene, to su žene na koje se navrzo i rod i dom i komšiluk i slučajni prolaznik, pa ipak su u ovim zapisima izdignute iznad svih okolnosti u kojima im se sudbina kroji po tuđim mjerama.

Sreća je da divljenje ženskoj snazi ne znači da se afirmišu okolnosti koje ističu sve njene potencijale. Balkan u cjelini, ali i veći dio ostatka svijeta, nikako da se trsi patrijarhata, a nijesu daleko odmakli ni sa ostalim predrasudama i ovaploćenjima bezrazložne mržnje i još bezrazložnije superiornosti. Tradicija u ovom slučaju bi trebala da posluži kao švedski sto sa kog možemo uzeti ono što je dobro, ono od čega nam se crijeva neće zapetljati u naletu mučnine. U odnosu na prošlost, savremena književnost bi trebala da izuzetke proizvede u pravila. Čovjeka koji pita svoju kćer hoće li je dati potencijalnom mladoženji, recimo. Oca koji neće ženskom djetetu uskratiti dio nasljedstva samo po rodnom osnovu. Majku (o, da, majku, jer „čubarke patrijarhata“ zgražavaju zdravu svijest još od prije vremena Simon de Bovoar koja je i definisala te i takve žene ovom sintagmom), koja je u stanju da tvrdi da je žensko dijete „tuđa kuća“.

Sudeći po tekstovima iz ove zbirke, savremeni pisci se (uglavnom) vode upravo tim težnjama, da ne veličaju svaki segment tradicije, da dopišu makar i sitnim slovima, između redova, da žene nijesu niža bića čiji je zadatak da služe muškarcu čovječanstvu, već potpuno jednake s muškarcima, a superiornije samom činjenicom da život u sebi odgajaju i donose na svijet. Zato mi je drago što i na ovom konkursu kojem su u fokusu priče inspirisane Bihorom, nagrade idu ženama koje svoju osjetljivost i emotivnost znaju kanalisati do izuzetnog teksta, da svoje (navodne) slabosti pretvore u prednosti kojima će predočiti svijetu da ranji-

vost nije mana, već samo dio perspektive koju bi trebalo iskoristiti da se buduće generacije ne bi trošile bez potrebe na pokušaje da sve ispočetka iscrtavaju. Danas i ovdje, one kreiraju temelje novog bunta, dajući sve od sebe da ostanu u okvirima lijepog vaspitanja i saosjećanja sa drugima.

Kad su u pitanju ostali segmenti tradicije, zaustavila bih se na pričama koje stilski i jezički uspijevaju da proizvedu efekat vremena i prostora koji su skriveni od očiju šire javnosti, što je svakako posebna vrsta prednosti. U središtu takvih priča nijesu ljudi, junaci, već atmosfere, društveni odnosi, pravila i prava, ali najviše od svega načini komunikacije svih akterskih strana. Samo najbolji pisci su u stanju da sagledaju prošlost sa svih strana ubjedljivo, da ponude više od istorijskih spisa, da umjesto poturanja podataka dočaravaju. Kretati se naprijed je lakše ako se zna podloga, pratiti kretanja jezika je lakše ako se na izvoru riječi i dijalekata postavi temelj jeziku koji podliježe i digitalizaciji i transformaciji, miješa se i karikira, a sve manje i upotrebljava.

U tom smislu ovakvi zbornici, koji su svojom prirodom različiti glasovi, neki koji se možda i prvi put oglašavaju i brusiće spisateljski zanat u danima koji slijede, ako ne u potpunosti, a ono segmentarno, daju uvid u razne aspekte života u bihorskom kraju, uvid u odnos prema precima; objašnjavaju nam na poetski način i nejednačenja krvi i vode, i bez obzira što nijesu sve istog kvaliteta, a kvalitet se nagrađuje u ovom slučaju, otvaraju vrata i nama što posmatramo sa strane misterije „bihorizma“ kao takvog.

BILJEŠKE O AUTORIMA



Fajko Kadrić je rođen u Skugrićima - Vlasenica 1965. god. Član je Društva pisaca BiH. Višestruko nagrađivan za najbolju priču i objavljan u zbornicima priređivača konkursa. Višestruko nagrađivan od Fondacije za književnost BiH. Do sada objavio četiri knjige: *Ko još pjeva dok umire* - pripovjetke, *Ordijski mujezin* - pripovjetke, *Protokol posrnulih* - roman i *Udovičke zemlje* - roman. Živi u Kalesiji od 2012. godine.

Ulvija Mušović je rođen 1956. godine u Seljašnici kod Prijepolja, gdje je završio osnovnu školu. U periodu od 1970. do 1974. godine, živio je u Beogradu, kao učenik Grafičke - tehničke škole. Škola je imala svoju štampariju koja je, pored ostalog izdavala list „Grafičar“, u kome će Ulvija objaviti svoje prve pjesme. Nakon završene grafičke škole, vraća se u rodni kraj i godinu dana radi u štampariji „Mileševo“, a onda ga put vodi u Sarajevo gdje upisuje Ekonomski fakultet, na kojem 1979. godine diplomira. Kao diplomirani ekonomista, vraća se u rodno Prijepolje i u narednim godinama, radeći u nekoliko preduzeća na rukovodnim i menadžerskim poslovima, gradi svoju dugu i uspješnu karijeru privrednika. Uporedo sa tim angažmanima u privredi, aktivno učestvuje i u ukupnom društvenom životu: kulturno-umjetničkom, sportskom, a posebno se angažovao i u afirmaciji progresivnih političkih ideja koje su iznimno važne za multietničke sredine kakvo je Prijepolje. Piše publicističke tekstove o aktuelnim društvenim temama, kolumne, književne kritike, poeziju, kratke priče i drame. Objavljan je u NIN-u, Danasu, Almanahu, Preporodu, Sandžačkim novinama, Damaru, Bihorskom zborniku, Odjeku, i drugim listovima. Dvije kratke priče *Kosač* i *Vrijeme pogani* nagrađene su na prestižnom književnom konkursu „Zavičajne staze“ – Petnjica (CG), i sa pričama *Na spisku* i *Sahat*, objavljene su u književnim zbornicima ove institucije. Dom kulture iz Prijepolja, uz finansijsku podršku Ministarstva kulture Republike Srbije, producirao je monodramu *Mezar*, koja je premijerno izvedena 2013. godine u Prijepolju, a nakon toga još u nekoliko sandžačkih

gradova. Objavljena je u Almanahu i Preporodu, a i online je dostupna. U izdanju Muzeja u Prijepolju, 2014. godine objavljuje knjigu objedinjenih novinskih tekstova, pod nazivom *Putevi i stranputice*. Neke pjesme su muzički obrađene i izvođene na festivalima narodne muzike, gdje su i osvojile nagrade za tekst i kompoziciju. Ulvija Mušović živi u svojoj rodnoj Seljašnici, kao privrednik brine o svom privatnom preduzeću, svojoj porodici, i dalje mu je važan širi društveni kontekst njegovog rodnog kraja, podržava stvaraoce iz svih sfera, a i sam nastavlja da u svom stilu piše o raznim nivoima stvarnosti viđene njegovim okom.

Romansijer i pripovjedač **Safet Sijarić**, dobitnik „Ćamilovog pera“ i skorašnji dobitnik novoustanovljene nagrade „Husein Bašić“, rođen je 1952. godine u Godijevu kod Bijelog Polja. Osnovnu školu pohađao je u rodnom Godijevu, te na Sipanju i u Loznoj, a srednju u Novom Pazaru i u Peći, nakon čega završava studij opšte književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Do danas objavio je romane: *Vučja gora*, *San o dragom kamenu*, *Rod i dom*, *Udar orla*, *Glas divine*, *Zmijski vez*, *Brod na Bistrici*, te pripovijest *Žena s tromede*. Veći broj pripovjedaka ovog pisca štampan je u raznim zbornicima, časopisima i listovima, a jedna od njih, pripovijetka *Stari pastir*, i na engleskom jeziku, dok su prve stranice romana *Rod i dom* prevođene na ruski u okviru izbora novije crnogorske književnosti. Pisac je zastupljen u nekoliko reprezentativnih izbora savremene bošnjačke i bosansko-hercegovačke, kao i crnogorske proze. Uz dvije spomenute, najznačajnije književne nagrade su mu: nagrada Izdavačke kuće „Bosanska riječ“ za roman godine, nagrada Radija BiH za radio-dramu, te dvaput zaredom prva nagrada Susreta „Zija Dizdarević“ za pripovijetku. Rukopis *Rod i dom* proglašen je najboljim romanom na konkursu Soroš fondacije – Otvoreno društvo BiH za 1998. godinu, međutim autoru nagrada nije uručena iz formalnih razloga. Taj slučaj je doprinio da

naslov u kratkom roku doživi dva izdanja, jedno u Bosni i Hercegovini, a drugo u Crnoj Gori, dok se koju godinu kasnije dogodilo i treće izdanje, kod kuće „Almanah“ u Podgorici. Po motivima ovog romana urađena je i istoimena monodrama u izvođenju glumca Irfana Kasumovića, monodrama čiji dramaturg je Hasan Džafić a režira je prof. dr Vlado Kerošević. Još od starta ova monodrama, visoko ocijenjen Kasumovićev magistarski rad, počinje osvajati značajna priznanja i nagrade. Kao nezavisni pisac, Safet Sijarić živi i stvara u svom Godijevu i u Sarajevu gdje mu se nalazi porodica.

Tijana Rakočević je rođena 23. 6. 1994. godine u Podgorici. Magistrirala je na Filološkom fakultetu u Nikšiću; stipendistkinja je Crnogorske akademije nauka i umjetnosti za 2016/17 godinu. Bavi se naučnim radom. Objavila je jednu knjigu poezije (»Sve blistavi kvantiki«), a njeni radovi – eseji, prikazi, pjesme i priče – mogu se naći u regionalnim književnim časopisima (Ars, Script, Sent, Bona, Nova Istra, Život, Novi Izraz, Balkanski književni glasnik...). Član je uredništva časopisa za književnost i kulturu »Fokalizator« iz Crne Gore, kao i časopisa »Alternator« iz Hrvatske. Bila je saradnica Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, a trenutno je angažovana kao lektor u Centru savremene umjetnosti Crne Gore. Dobitnica je prve nagrade na konkursu za najbolju kratku priču u Crnoj Gori za 2019. godinu, u organizaciji Podgorica art festivala.
e-mail: tijanarakocevic23@gmail.com

Faiz Softić, rođen 1958. godine u Vrbama kod Bijelog Polja. Školovao se u rodnom kraju, te u Mostaru i Sarajevu. Prvu pjesmu je objavio još kao učenik 6. razreda osnovne škole i od tada ne prestaje pisati. Piše za razne listove i časopise. Prevođen je i nagrađivan. Zastupljen je u školskom programu BiH, Kosova i Sandžaka. Svaka njegova knjiga bila je u najužem izboru za knjigu godine u Bosni i Hercegovini u

godinama njihovog izdanja. Bosanski rat ga zatiče u Sarajevu, gdje ostaje do kraja. Godine 1995., sa ženom i djecom, dolazi u Luksemburg. Tu je i napisao roman *Pod Kun planinom*, zasnovan na stvarnom događaju iz zavičaja. Roman je doživio više izdanja, na bosanskom, crnogorskom, francuskom, albanskom i turskom, a po tekstu ovog djela napravljen je i filmski scenarij. Glavni je i odgovorni urednik revije „Bihor“ koja izlazi u Luksemburgu, na bosanskom i francuskom jeziku. Objavljene knjige: *Strašan je zid bez sjene* – poezija, *Čovjek na rasputici* – poezija, *Dok vode teku b* – poezija. *Pod Kun planinom* – roman, *Strah od rodne kuće* – roman, *Ljudi bez adrese* – roman, *Čovjek koji kisne* – roman *Mjesečeve priče*, pripovijetke, monografija *Bošnjaci u Luksemburgu*.

Smail Jonuz, rođen 9. 1. 1953, u selu Boljanići kod Pljevalja. Po zanimanju pravnik. Studirao je u Mostaru i Sarajevu. Živio i radio u Pljevljima, Kotor Varoši, Sarajevu i u Švedskoj. Osnovao je Stranku Dijaspore Bosne i Hercegovine. Piše eseje, pjesme, pripovjetke, te pravne, političke i istorijske analize. Više radova mu je objavljeno, a neki su dobili i priznanja na međunarodnim književnim susretima regiona (2017 KNS u Sarajevu i 2019 Zavičajne staze Bihor 2019). Autor je zbirke pripovjedaka *Švedske priče* (Svjetlost, Sarajevo) i zbirke pripovjedaka, eseja i pjesama pod nazivom *Latifa* (Svjetlost, Sarajevo). e-mail: san.boss@hotmail.com

Zoran Raonić, rođen je 19. marta 1956. godine u Đurđevića Tari, živi u Pljevljima i u Đurđevića Tari, u Crnoj Gori. Piše poeziju, haiku, pripovijetke, kratke i najkraće priče, satiru, aforizme, a bavi se i sakupljanjem narodnih umotvorina (usmene narodne književnosti). Koautor je obimne monografije svoga mjesta, kao i monografije usmene književnosti svih. Autor je 17 knjiga, od kojih su 10 poetske. Najpoznatije su mu knjige: „Vilino kolo“ (poezija), „Četiri mijene“

(haiku), „Dioba vatre“ (poezija), „Drugi krug vatre“ (poezija), „Mjesec u krilu“ (haiku), „Iza brane“ (pjesme), „Neko doba“ (izbor poezije), „Oko pjesme“ (izabrane i nove pjesme), „Niz jezika se oklizujuć“ (aforizmi i satira), „Zbornik iz Taranovine“ (pripovijete, novele, najkraće priče), „Behar u Zmijarniku“ (kratke priče), „Autarijski dani“ (pjesme). Dobitnik je brojnih književnih nagrada i društvenih priznanja, u zemlji i inostranstvu, od kojih su i: „Autor sa otiskom“, za ukupno djelo, nagrada časopisa „Diogen pro-kultura“ iz Sarajeva, Bosna i Hercegovina, zatim „Zlatna struna“ na međunarodnom festivalu poezije Smederevska pesnička jesen“ u Smederevu, u Srbiji, „Nagrade za idiličnu poeziju“, časopisa Yellow Moon na Novom Zelandu, nagrade „Hadži Dragan“, za ciklus pjesama, Požega Srbija. Dobitnik jer nagrade „Milutin Uskoković“, časopisa „Međaj“ za pripovijetku, zatim nagrade časopisa „AKT“ za najkraću priču, „Banatsko pero“ za aforizme, i brojnih drugih. Za haiku poeziju je dobio cijeli niz nagrada, kao što je „Macuo Bašo“, za ciklus pjesama u Odžacima, na međunarodnom festivalu poezije, nagrade na konkursu „Kosamakura“ i nagrade časopisa „KO“ za haiku godine, obje u Japanu. Dobitnik je i nagrade „Nadži Naman“ u Libanu, za 2019. Raonić je sarađivao i sarađuje sa oko 100 listova i časopisa za književnost i kulturu. Nekoliko njih mu je priredilo stvaralačke portrete. Zastupljen je u 37 antologija izabranih književnih radova, zbornicima i hrestomatijama. Zastupljen je u brojnim antologijama regionalne i svjetske haiku poezije, na srpskom, crnogorskom, engleskom, ruskom, grčkom, francuskom jeziku. O njegovom stvaralaštvu je napisano oko 1000 stranica pozitivnih recenzija, eseja i studija, koje su pisali stručnjaci različitih profila, sa stručnim i naučnim referencama, sve do profesora univerziteta i članova akademija nauka. Ti radovi su objavljeni u uglednim publikacijama, a brojni i u autorskim knjigama pojedinih stručnjaka. Filolog dr sci. Milovan Gočmanac je o ovom autoru i njegovom djelu napisao iscrpnu studiju, knjigu obima 210

stranica. I on sam je napisao mnoge eseje, recenzije i kritike knjiga drugih autora. Koautor je jedne knjige izabranih aforizama Pljevljaka, a u štampi mu je antologija haiku pjesnika Crne Gore. Poezija Zorana Raonića je prevedena na engleski, grčki, ruski, španski, njemački, bugarski i makedonski jezik, a haiku i na još desetak jezika, aforizmi takođe na nekoliko jezika. Član je redakcija nekoliko listova i časopisa, član žirija za nekoliko književnih nagrada, pa i onih za humor i satiru: „Tipar“, „Vuko Bezarević“ „Mladi Tipar“ na Festivalu humora i satire „Vuko Bezarević“. Selektor je na Prvom festivalu haiku poezije u Crnoj Gori, Golubovci 2017. godine.

e-mail: haiku@t-com.me

Sefadin Korać je rođen 30. 08. 1980. u Nikšiću. Osnovnu školu završava u Petnjici, a srednju medicinsku školu u Beranama. Upisuje Prirodnomatemički fakultet u Sarajevu, koji na žalost ne završava. Seli se u Sloveniju, gdje diplomira na Zdravstvenom fakultetu Univerziteta u Ljubljani. Trenutno zaposlen u Kliničnom centru Ljubljana. Potpredsjednik je Bošnjačkog kulturnog društva RUH iz Domžala, te jedan od urednika *Glasa Sandžaka* iz Kamnika. Član je nadzornog odbora Bošnjačkog kulturnog saveza Slovenije. Radi na objavljivanju prve zbirke pjesama i prve zbirke kratkih priča. Objavljivao je članke za list *Bošnjak* iz Ljubljane i za *Glas Sandžaka*. Oženjen je, otac troje djece.

e-mail: sefadinkorac@gmail.com

Fahrudin Sinanović, novinariknjiževnik, rođenje 1964. godine u Miljanovcima, općina Kalesija. Profesor je bosanskog jezika i književnosti. Autor je knjiga „Merhaba amidža“ i „Kuća na dva sprata plus potkrovlje“. Bio je direktor Gradske biblioteke Kalesija, a sada je direktor JU Bosanski kulturni centar „Alija Izetbegović“ Kalesija. e-mail: fsinanovic@gmail.com

Zumber Muratović, rođen je 1956. godine u Petnjici (Sandžak), Crna Gora. Prve poetske radove objavljuje još u osnovnoj školi. Uz poeziju piše prozu, prozne tekstove, prikaze i osvrtne na knjige poezije i proze. Školovao se u Petnjici, Beranama, Podgorici, Trsteniku i Sarajevu. Objavio je osamnaest naslova. Tu su, prvo, knjige poezije: ***Bosne vrelo, Sehara, Kudret sahat, Iskrenost sa smislom, Pisanje po nebu, Otisak duše***, te poema ***Srebrenica je vrisak do neba***, kao i tri knjige stihova za djecu: ***Bašta istine, Dječija strana svijeta i Djeca suncokreti***. Zbirka narodnih priča i anegdota: ***Baška priče, Sejdefini snovi i Rodno mjesto u pet dijelova***. Iz oblasti historiografije: ***Sandžački gazija Osman Rastoder, Bihor i bratstvo Muratovića u njemu, Sandžački sudski proces 1990 – 1995, Stvaralaštvo Ibrahima Pačariza Ipka, kao i knjiga Sport u petnjičkom kraju 1947 – 2017***. Tekstovi su mu objavljivani u časopisima, zbornicima i dnevnim novinama. Dobitnik je specijalne nagrade Festivala priče „Zavičajne staze“ Bihor 2014. godine. Uvršten u antologiji: Tarih – Antologija anti-ratne poezije Bošnjaka i uvršten u zbirci poezije Mostovi prijateljstva-Makedonija 2018. godine. Na balkanskom konkursu poezije za Književnu nagradu „Musa Ćazim Ćatić“ od 280 prijavljenih pjesnika za najbolju pjesmu 2018. godine, njegova poezija je nagrađena četvrtim mjestom. U organizaciji “Udruženja za kulturu nova svjetlost” Sarajevo na „9. KNS Međunarodnim književnim susretima-2020“ njegova poezija je ušla u uži izbor i stekla parvo da se nađe u prestižnoj zbirci “Sebiljska riječ”. Od 1998. godine živi i stvara u Sarajevu, radi kao profesor u srednjoj školi.
e-mail: zumberm@hotmail.com

Refadija Pepa Abdić, rođena je 1960. godine u Beranama. Osnovnu školuzavršila u Loznoj, gimnaziju u Bijelom Polju, a pravni fakultet u Podgorici. Tokom gimnazijskih i studentskih dana, aktivno je učestvovala u poetskim i scenskim programima. Festival „Zaviča-

jne staze" podstakao je da piše priče inspirisane Bihorom i redovno učstvuje na konkursu. Živi i radi u Podgorici.

Braho Adrović (1947), završio je Pedagošku akademiju, odsjek za srpskohrvatski jezik i književnost. Bio je jedan od osnivača, član prve redakcije i jedno vrijeme i odgovorni urednik lista studenata Crne Gore "Studentska riječ". Duže od decenije bio je dopisnik "Pobjede" (Podgorica) iz Berana, Plava, Rožaja i Andrijevice. Dvije i po decenije bio je dopisnik Televizije Crne Gore, vršilac dužnosti direktora Centra za kulturu u Beranama i u dva mandata potpredsjednik opštine Berane. Autor je trinaest knjiga poezije i jednog romana. Dobitnik je: prve nagrade na Susretu mladih pjesnika Crne Gore u Titogradu, regionalne nagrade za djecu i mlade "Krilata Seošnica", prve nagrade za pjesmu o Limu na Festivalu "Pjesnici sa Lima o Limu", prve nagrade za najbolju humorističko-satiričnu pjesmu na Međunarodnom festivalu humora i satire u Danilovgradu, nagrade "Mirko Banjević" za najbolju knjigu između dva festivala u Nikšiću (*Ljudi ineljudi*) i prve nagrade za pjesmu časopisa "Avlija" za 2018. godinu. Adrović je zastupljen u više antologija i izbora poezije u zemlji i inostranstvu. Dobitnik je i najvećeg opštinskog priznanja - Nagrade „21. jul“ u Beranama.

Nikica Banić (1955, Benkovac, Hrvatska), diplomirao na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, živi i radi u Indiji. Do sada je objavljivao aforizme i prozu u književnim časopisima. Objavio je knjige: *Koma*, aforizmi; *Nezgrapneistine*, meditativna proza; *Priče i snovi*, roman i *Razgovor pred bogomoljom*, roman; *Sagledavanje spektra duginih boja u poeziji Milijana Despotovića ispod 20 000 miliona vodenih kapljica - dijalozi o našoj savremenoj poeziji*, zajedno sa prof. Vladanom Pankovićem (Kadinjača, Užice, 2001) i *Atletskohodočašće nad jelisejskim vodama i poljima Zorana Bognara*

- dijalozi krozistoriju i filozofiju umetnosti, sa prof. Vladanom Pan-kovićem (Svitak, Požega, 2002). Nagrađivan je za priče i poeziju na preko dvadeset manifestacijai konkursa širom regiona. Zastupljen je u zbornicima: „Buđenje Bihora“; „Bihorske sumnje“; „Odlivanje Bihora“.

Edin Bajramović je rođen 1986. u Zenici, književnik. Napustivši studij mašinstva, upisuje Komparativnu književnost i Književnosti naroda BiH na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Za prvu objavljenu priču „Miš“ dobio je prvu nagradu lista „Oslobođenja“ za kratku priču 2015. godine. Istu nagradu osvojio je i 2016. godine za priču „Pismo iz Slobode“. Za priču „Jutro kada su nestale lubenice“ list „Oslobođenje“ mu je dodijelio drugu nagradu za kratku priču u 2017. godini. Dok je za priču „Čudo u Žutom selu“ nagrađen Srebrenim perom za najbolju priču za djecu i omladinu „Planjaxovo pero“ 2019. godine. Kratke priče i novele („Na polju zagubljenih koraka“, „Povratak na Babilonsku kulu“, „Andrićev prijatelj“...) objavljuje u regionalnim časopisima i periodikama. Živi i radi u Kopenhagenu, gdje trenutno završava prvi roman, te sklupa prvu zbirku pripovjedaka.

Šemsudin Hadrović je rođen 1956. godine u Donjoj Vrbici, Bihor. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Peći, a Medicinski fakultet i specijalizaciju u Prištini. Radio je kao ljekar pri Medicinskom centru „Dr Nika Labović“ u Beranama. Sada živi i radi u Sarajevu, gdje je bio i poslanik u Skupštini Kantona. Objavio je studiju *Generator genocida Gorski vijenac – Istraga poturica*. Koautorski sa Mirsadom Rastoderom objavio je knjigu „Bihorska muzika“. U pripremi je njegova zbirka pjesama, zbirka pripovjedaka, kao i nekoliko istorijskih studija vezanih za značajne ličnosti i događaje u Bihoru, te roman sa tematikom iz bliske prošlosti bihorskog kraja.

Senadija (Babić) Hadrović, rođena je 1962. godine u Trpezima. Udata, majka troje djece. Stekla je zvanje profesora pedagogije 1985. godine u Prištini. Iste godine zapošljava se u osnovnoj školi „Mahmut Adrović“ u Petnjici, kao prvi pedagog na području Bihora. Od 1989. do 1992. godine aktivna je u Socijalističkom savezu i Konferenciji za društvenu aktivnost žena opštine Berane. Od 1993. do 1997. godine živi i radi u Njemačkoj, gdje se bavi humanitarnim radom. Od 1997. godine živi u Sarajevu i radi kao pedagog u Prvoj osnovnoj školi Ilidža. Članica je više komisija pri Ministarstvu obrazovanja, nauke i mladih kantona Sarajevo. Realizatorica je i učesnica više projekata za mlade u lokalnoj zajednici i obrazovanju. Predsjednica je Skupštine Udruženja pedagoga Kantona Sarajevo i članica Upravnog odbora Udruženja pedagoga Kantona Sarajevo. Obnašala je ulogu vijećnice u Opštinskom vijeću Ilidža u periodu od 2004. do 2012. godine. Od 1998. godine aktivna je u Udruženju građana porijeklom iz Sandžaka u BiH.

Ismet Latić, rođen je 1980 u Lagatorima, Petnjica, Crna Gora. Osnovnu školu završio je u Petnjici, srednju u Novom Pazaru, a fakultet i postdiplomske studije u Sarajevu. Magistarski rad iz oblasti diplomatije odbranio je na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, 2011. godine, a zvanje doktor pravnih nauka stekao je na Univerzitetu u Novom Pazaru 2019. U Petnjicu i rodni Bihor vratio se nakon završenih postdiplomskih studija i započeo profesionalni angažman u opštini Petnjica. Inicijator je brojnih projekata u kojima se ogleda vizionarska motivacija za afirmacijom kulturne tradicije i prirodnih potencijala Bihora. Autor je i menadžer projekta „Valorizacija bihorskog ćilima“ – u okviru kojeg je ovo kulturno dobro zaštićeno kod resornog ministarstva i Uprave za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore kao Nematerijalno kulturno dobro Crne Gore i ispunjeni su uslovi da se nominuje na UNESCO-vu listu NKB. Autor je projekta: „Valorizacija

arheoloških nalazišta Torine i Pećina Grad", "Valorizacija prirodnog bogatstva vodopada „Brativir“, idr.. Između ostalog za projekat koji je radio za opštinu Petnjica, dobijena je nagrada za najbolju praksu - za projekat saradnje lokalne uprave sa Dijasporom (2015.god.) Od rane mladosti piše pjesme i priče koje nije objavljivao.

Dino Lotinac (1986, Sjenica) studije književnosti završio je na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru, gdje je odbranio master tezu *O tematskim krugovima u poeziji Muhameda Abdagića*. Piše književne prikaze, poeziju i prozu. Radove je objavljivao u književnoj periodici. Koautor je zbirke priča *Sandžačka sehara*.

e-mail: dino.lotinac@hotmail.com

Almir Muratović (1977, Bijelo Polje) tokom gimnazijskih i studentskih dana učestvovao je u brojnim kulturnim akcijama i pokretima. Danas je sudija Osnovnog suda u Bijelom Polju, ponukan "Zavičajnim stazama" piše priče i crtice iz života.

Dalila Pramenković, rođena 02.05.1999. u Sarajevu. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Tutinu sa diplomama "Učenik generacije". Piše poeziju i prozu. Objavljuje u književnom časopisu "Sent", kao i u edukativnom portalu "Sebilj.net". Studira softversko inženjerstvo na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru.

e-mail: pramenkovicdalila@gmail.com

Božidar Proročić rođen 3 januara 1979. godine na Cetinju. Osnovnu i srednju školu završio na Cetinju. Saobraćajni fakultet (dva smjera) završio je kao student generacije. Sa 18 godina bio je najmlađi kolumnista u Crnoj Gori, u nedjeljniku "Onogošt", kao i urednik kulturne rubrike istog sa 19 godina. U tom periodu objavio je više od 150 autorskih tekstova iz oblasti istorije, kulture, religije,

filozofije, književnosti. Kolumnista je u "Vijestima", i saraduje sa portalima za kulturu: Avlija - Rožaje, Montenegrina-net, Bošnjaci-net, Odzivi, Kult, Kulturišta, Gledišta i brojnim drugim publikacijama i časopisima za kulturu i društveno-politička pitanja. Specijalni je savjetnik u Kulturno-Ekonomskom centru Azerbejdžana u Podgorici za promociju kulture Azerbejdžana u Crnoj Gori. Aktivno igra šah i ima zvanje majstorskog kandidata. Govori engleski, italijanski, ukrajinski i ruski jezik; prevodi sa ukrajinskog. U pripremi je specijalna edicija "Poznate ličnosti Azerbejdžana", višetomna studija o književnicima Ukrajine, izbor iz antologije pjesništva Grčke. Aktivno promoviše i piše o kulturi Ukrajine i njihovoj književnosti u brojnim časopisima i publikacijama, kao i portalima u Crnoj Gori. Objavio zbirku poezije *Jesen pjesnika*, u pripremi zbirka poezije *Ukrajini sa ljubavlju*, zbirka kratkih priča *Konjanik tame*. Član je Savjeta Biblioteke „Njegoš“ sa Cetinja za međunarodnu kulturnu saradnju i razmjenu. Nagrađivan za svoju poeziju. Aktivno radi na povezivanju sjevera Crne Gore sa Prijesticom Cetinje, promoter je mnogobrojnih kulturnih i šahovskih manifestacija za sjever Crne Gore i Cetinje. Nagrađen od Kulturno-ekonomskog centra Azerbejdžana priznanjem za kulturnu saradnju i povezivanje Azerbejdžana i Crne Gore. Sa ukrajinskog jezika je preveo zbirku pjesama Olene Telige, kao i zbirku poezije Jurija Daragana, *Torba za strijele*; koautor je sa Edinom Smajlovićem - *Krimski Tatari od postanka do progona i nazad*; sa Dr Željkom Lovrenčićem - panorama savremenog hrvatskog pjesništva *Razlog za pjesmu* i panorama savremenog crnogorskog pjesništva *Odlazak u stihove*. Ima izuzetno plodnu saradnju na poljima kulture sa ambasadama: Hrvatske, Ukrajine, Azerbejdžana, Austrije, Portugalije. Pjesme su mu prevedene na: azerbejdžanski, ukrajinski i španski jezik. Dobitnik je međunarodne nagrade Azerbejdžana **Nurengiz Gun**, za poeziju.

e-mail: bozidarprorocic1979@gmail.com

Ervin Spahić, rođen 09.10.1958.godine u Bijelom Polju. Osnovnu i srednju školu završio u rodnom gradu, a Elektrotehnički fakultet u Beogradu na smjeru elektronika-telekomunikacije. U Crnogorskom Telekomu radio je 24 godine na svim odgovornim mjestima od rukovodioca službi, tehničkog direktora do direktora TK centra Bijelo Polje. Godinu dana bio je profesionalni poslanik, a zatim i direktor Agencije za zaštitu životne sredine. Jedan je od osnivača SDP CG. Dugo godina predsjednik OO SDP Bijelo Polje (10 godina). Poslanik u Skupštini RCG bio je u četiri mandata. Kao poslanik bio je i član Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope. Potpredsjednik Savjeta Bošnjaka bio je u prvom sazivu Vijeća. Objavio je knjigu priča pod nazivom „**Sofra**“ i veliki broj tekstova (kritičkih osvrti) u časopisima Almanah i Forum. Oženjen, otac troje djece.

Snežana Stojčevska, rođena je 1980. godine u Skopju. Diplomirala je na Institutu za Pedagogiju pri Filozofskom fakultetu u Skopju. Već dvanaest godina radi u Quasar Film, kao koordinator produkcije. Godine 2012. je objavila prvu poetsku knjigu „Шеќер по подот“ (Šećer po podu) u izdanju ILI ILI, kao dio edicije *Rusalke*, u kojoj se javlja kao urednik. „Под нулата“ (Pod nulom) je njeno drugo djelo, za koje je dobila nagradu „Beli Mugri“ za 2013. godinu, koju dodjeljuje Dom kulture „Kočo Racin“, Skopje. Godine 2015. objavljuje treću poetsku knjigu „Модри фантазии“ (Modre fantazije), u izdanju izdavačke kuće Templum, a u 2017. „Треба да е лесно“ (Treba lo bi biti lako), u izdanju izdavačke kuće Antolog. Njena najnovija poetska knjiga „Ќе се завијам во песни“ (Odjenuću se u pjesme) MI-AN izašla je krajem 2019.godine.

Mirsada Šabotić (rođena Bibić), profesorica crnogorskog, srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti, književnica, književni kritičar i publicista, rođena je 1966. godine u Peći. Filološki fakultet,

Odsjek za jugoslovenske književnosti i srpski jezik, završila je u Prištini, a magistarske studije u Travniku na Edukativnom fakultetu, Odsjek za bosanski jezik i književnost. Predavač je u Gimnaziji „30. septembar“ u Rožajama. Pored zvanja profesora, svojim angažovanjem u nastavi, dobila je i zvanje nastavnika savjetnika i trenera u nastavi za odrasle. Autorka je (tekstopisac, scenograf i režiser) dvadeset i pet pozorišnih predstava (1997–2018), romana *Majko zašto?* (dva izdanja, 2013/14), zbirke pjesama *Žad* (2015), zbirke dramskih tekstova *Drame* (2015), zbirke priča *Nemiri* (2015), drugog dijela romana *Majko, zašto?* 2016. godine, izbor prozno-poetskih tekstova *Ajšina suza* (2018), zbirka pjesama *Netaknute zaboravom* (2020), knjigu *Otkrivanje kritičkih ravni* (2020). Objavila je brojne recenzije, romansirane biografije poznatih ličnosti, priče, pjesme, te analitičke i istraživačke radove obrazovnog i vaspitnog sadržaja u časopisima i zbornicima u zemlji i inostranstvu. Dobitnica je Plakete za poseban doprinos u obrazovanju 2011, koju joj je dodijelio Žiri za dodjelu Opštinske nagrade **30. septembar** u Rožajama; dobitnica je **Iskre**, nagrade za individualni doprinos u filantropiji, koju joj je dodijelio Fond za aktivno građanstvo u Crnoj Gori 2015, a kruna njenog obrazovnog i vaspitnog rada je **Oktoih**, državna nagrada za izuzetne rezultate ostvarene u oblasti obrazovanja i vaspitanja za učenički i studentski standard, koju joj je dodijelilo Ministarstvo prosvjete Crne Gore 2016. Takođe, Bosna i Hercegovina joj je dodijelila **Zlatnu plaketu** za preduzetništvo u obrazovanju i kulturi, a Srbija nagradu Šantićevo pero za mentorski rad i umjetničko dostignuće u afirmaciji iskazanog talenta kod mladih ljudi na Festivalu „Šantićevi dani“ – Beograd 2017. Nagradu **Aiša**, za doprinos u obrazovanju i kulturi, dodijelila joj je Medresa „Mehmed Fatih“ 2019. godine. Dobitnica je Književne nagrade za kratku priču *Đula* na Festivalu kratke priče „Zavičajne staze 2014.“ kao i za kratku novinsku priču „Vriska“ koju joj je dodijelio „Posvjetni rad“ 2015. Žiri na Među-

narodnom pjesničkom susretu „Krilata Seošnica 2016“ dodijelio joj je Povelju za književno stvaralaštvo. Na Međunarodnom konkursu poezije i video-poezije „Glas pjesnika“ na temu mira – Dignite se na noge graditelji mira (Italija 2016) pjesma Srđanu Aleksiću osvojila je prvu nagradu. Dobitnica je i specijalne nagrade za autentično pripovijedanje Bihorska venera za priču *Selimov nur* na Festivalu priče „Zavičajne staze“ 2017. u Petnjici. Na Međunarodnom književnom konkursu „Cita dell Galateo“ u Italiji 2017. priča *Taraba* je zavrijedila prvu nagradu, a pjesma *Život* je početak umiranja drugu. Dobitnica je prve nagrade za priču *Nijesu me htjeli* na Međunarodnom konkursu „Per troppa vita che ho nel sangue“, Italija, 2018, a na Međunarodnoj pjesničkoj manifestaciji „Orfej na Dunavu“, Kostolac 2018. godine dobitnica je Plakete za očuvanje lepote poetske reči. Djela su joj prevedena na turski, albanski, italijanski i engleski jezik. Udata je i majka je četvoro djece. Živi u Rožajama.

Zećo Zlatko Tutić, rođen je u Rožajama 24. 09. 1958. godine.

Osnovnu školu i gimnaziju završio u Rožajama, a pravni fakultet 1985. godine u Sarajevu. Radnu karijeru je započeo u fabrici “Dekor papir” 1985. godine, obavljajući poslove sekretara. Godine 1997. imenovan je za prvog direktora novoosnovanog javnog servisa “Radio Rožaje”. Posao direktora i glavnog i odgovornog urednika je obavljao do 2014. godine. Nakon toga u istoj medijskoj kući obavlja poslove novinara. U Gimnaziji “30. septembar” dvije školske godine honorarno je predavao predmet “Ustav i prava građana”. Uvršten je u knjigu “Zaslužni sportski radnici” autora Rašita Hadžića. Jedan je od osnivača ženskog odbojkaškog kluba “Sofico”, koji je u drugoj godini svog postojanja osvojio prvenstvo Crne Gore 1996. godine. Jedan je od osnivača Rožajske podružnice časopisa za proučavanje, prezentaciju i zaštitu kulturno-istorijske baštine Bošnjaka - Muslimana Crne Gore. Objavljuje u časopisima i u rožajskom “Zborniku”.

SADRŽAJ

UVODNA RIJEČ

Mirsad Rastoder	Bihorski dunjâ	5
-----------------	----------------	---

FESTIVAL PRIČE – ZAVIČAJNE STAZE BIHOR 2020.

Bihor je svijet - svijet je Bihor		9
-----------------------------------	--	---

NAGRAĐENE I DRUGE PRIČE

Fajko Kadrić	VRATA	17
Ulvija Mušović	VRIJEME POGANI	25
Safet Sijarić	SLUČAJ U POTKRŠKOJ KRČMI	47
Tijana Rakočević	JEDNA USTA MANJE	57
Faiz Softić	STRAH	63
Smail Jonuz	SEOBE	77
Zoran Raonić	OVU PRIČU ČAMIL MI NIJE PRIČAO	85
Sefadin Korać	SVOJ NA SVOME	93
Fahrudin Sinanović	ZAGRLJAJI	103
Zumber Muratović	POVRATAK	109
Refadija Pepa Abdić	MAJKINA SEHARA	119
Braho Adrović	MOJE PARČE ZEMLJE NA ZEMLJI	123
Nikica Banić	DŽANINA ISPOVIJEST	137
Edin Bajramović	OBIČAN DAN	143
Šemsudin dr. Hadrović	EVLIJA	161
Senadija (Babić) Hadrović	ČOVJEK U BIJELOM MANTILU	165
Remzija Hajdarpašić	ZAGRLJAJ	169
Ismet Iko Latić	LEGENDA O BIHORSKOM ČILIMU	173
Dino Lotinac	JA BEZ GLAVE, TI BEZ OČIJU	183
Almir Muratović	TJESKOBA	191
Dalila Pramenković	TRI ZLATNIKA	199
Božidar Proročić	TVRĐAVA	203
Ervin Spahić	TROBOJKA	209
Snežana Stojčevska	SLOBODAN ČOVJEK	213
Mirsada Bibić Šabotić	OBEŠČAŠĆENA	219
Zećo Zlatko Tutić	PRIČA BEZ NASLOVA	225

FOTO ALBUM	231
UNIVERZALNA ISTINA O OBIČNOM ČOVJEKU	
Nađa Đurković - Recenzija knjige „Bihorski dunjâ”	241
SVIJET RAZLIČITIH SUDBINA	
Ljerka Petković - Osvrt na Zbornik „Bihorski dunjâ”	245
RAZLIČITI GLASOVI O ŽIVOTU	
Dragana Erjavšek - Tradicija u savremenom književnom stvaralaštvu ili afirmacija postupaka, a ne okolnosti	251
BILJEŠKE O AUTORIMA	257

ISBN 978-9940-691-07-3



9 789940 691073 >

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-691-07-3

COBISS.CG-ID 20314884